
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

M-3053

शिर्षक	ग्रंथकार	विषय	विस्तार (पुर्ण/ अपूर्ण)	टिकाकार	आकार	पृष्ठे	लिपी	सामग्री	Lines per page	Letters per line	Condition & age (शके/विक्रम सवंत)	Additional Particulars / Remark
महाभारत आश्रमवासिकपर्व	निलकंठ	पुराण	पूर्ण	-	5/14	50	संस्कृत	कागद	16	52		

॥ अथ श्रीमहाभारते आश्रमवासिकपर्व प्रारभ्यते ॥

आश्रमवासिकपर्व

श्रीगणेशायनमः ॥ श्रीनारायणलक्ष्मणौततपदंधीरेशगंगाधरौगोपालंच निधायचेतसिशिवंचिंतामणिंचाददत् ॥ पर्वस्वाश्रमवासिकादिषुचतुर्ष्वारभ्यतेभारतेपूर्वाचार्यमतानुगेनविदुषाभावप्रदीपोद्धतः॥१॥ पूर्वत्रअंगोपांगसहिताब्रह्मविद्यासमापितातत्रसर्वभोगत्यागपूर्वकंशमाद्युपसंपत्तिर्वनवासिनामेवभवतीतिधृतराष्ट्राद्याचारप्रदर्शनेनसूचयंस्ततोधिगंतव्यंजगज्जीवेश्वरतत्त्वंचाश्वर्यप्रदर्शनव्याजेनप्रतिपादयिष्यन्नु

श्रीगणेशायनमः॥ नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमं॥ देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत्॥ जनमेजयउवाच प्राप्यराज्यंमहात्मानःपांडवामेपितामहाः॥ कथमासन्महाराज्ञिधृतराष्ट्रेमहात्मनि॥१॥ सतुराजाहतामात्योहतपुत्रोनिराश्रयः॥ कथमासीद्धतैश्वर्योगांधारीचयशस्विनी॥२॥ कियंतंचैवकालंतेममपूर्वपितामहाः॥ स्थिताराज्येमहात्मानस्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि॥३॥ वैशंपायनउवाच प्राप्यराज्यंमहात्मानःपांडवाहतशत्रवः॥ धृतराष्ट्रंपुरस्कृत्यपृथिवींपर्यपालयन्॥४॥ धृतराष्ट्रमुपातिष्ठद्विदुरःसंजयस्तथा॥ वैश्यापुत्रश्चमेधावीयुयुत्सुःकुरुसत्तम॥ पांडवाःसर्वकार्याणिसंपृच्छंतिस्मतंनृपं॥ चक्रुस्तेनाभ्यनुज्ञातावर्षाणिदशपंचच॥६॥ सदाहिगत्वातेवीराःपर्युपासंततंनृपं॥ पादाभिवादनंकृत्वाधर्मराजमतेस्थिताः॥७॥ तेमूर्ध्निसमुपाघ्राताःसर्वकार्याणिचक्रिरे॥कुंतिभोजसुताचैवगांधारीमन्ववर्तत॥८॥ द्रौपदीचसुभद्राचयाश्चान्याःपांडवस्त्रियः॥ समांवृत्तिमवर्तंततयोःश्वश्र्वोर्यथाविधि॥९॥ शयनानिमहार्हाणिवासांस्याभरणानिच॥ राजार्हाणिचसर्वाणिभक्ष्यभोज्यान्यनेकशः॥१०॥ युधिष्ठिरोमहाराजधृतराष्ट्रेभ्युपाहरत्॥ तथैवकुंतीगांधार्यांगुरुवृत्तिमवर्तत॥ ॥११॥ विदुरःसंजयश्चैवयुयुत्सुश्चैवकौरव॥ उपासतेस्मतंवृद्धंहतपुत्रंजनाधिपं॥१२॥ स्यालोद्रोणस्ययश्चासीद्दयितोब्राह्मणोमहान्॥ सचतस्मिन्महेष्वासःकृपःसमभवत्तदा॥१३॥ व्यासश्चभगवान्नित्यमासांचक्रेनृपेणह॥कथाःकुर्वन्पुराणर्षिर्देवर्षिपितृरक्षसां॥१४॥धर्मयुक्तानिकार्याणिव्यवहारान्वितानिच॥ धृतराष्ट्राभ्यनुज्ञातोविदुरस्तान्यकारयत्॥ १५॥सामंतेभ्यःप्रियाण्यस्यकार्याणिसुबहून्यपि॥ प्राप्यंतेर्थैःसुलघुभिःसुनयाद्विदुरस्यवै॥१६॥ अकरोद्बंधमोक्षंचवध्यानांमोक्षणंतथा॥ नचधर्मसुतोराजा कदाचित्किंचिदब्रवीत्॥१७॥ विहारयात्रासुपुनःकुरुराजोयुधिष्ठिरः॥सर्वान्कामान्महातेजाःप्रददावंबिकासुते॥१८॥ आरालिकाःसूपकारारागखांडविकास्तथा॥ उपातिष्ठंतराजानंधृतराष्ट्रंयथापुरा॥ १९॥

त्तरग्रंथमारभते प्राप्यराज्यंमहात्मानइति ॥१॥२॥३॥४॥ उपातिष्ठत्आराधितवान् ॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥ तस्मिन्धृतराष्ट्रेसमभवत्तन्निकटेअभवत् ॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८ ॥ आरालिकाः अरयाशस्त्रविशेषेणलुनंछिन्नंशाकादिअरालुतत्संस्कुर्वंतितेआरालिकाःशाकविशेषकर्तारः रागखांडवं पिप्पलीशुंठीशर्करोपेतोमुद्गयूषस्तत्कर्तारोरागखांडविकाः ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अन्वशात्अनुशिक्षितवान् ॥ २६ ॥ २७ ॥ इतिआश्रमवासिकेप० नैलकंठीये भारतभा० प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥

वासांसिचमहार्हाणिमाल्यानिविविधानिच॥ उपाजव्हुर्यथान्यायंधृतराष्ट्रस्यपांडवाः॥ २०॥ मैरेयमत्स्यमांसानिपानकानिमधूनिच॥ चित्रान्भक्ष्यविकारांश्च चक्रुस्तस्ययथापुरा॥ २१॥ येचापिपृथिवीपालाःसमाजग्मुस्ततस्ततः॥ उपातिष्ठंततेसर्वेकौरवेंद्रंयथापुरा॥ २२॥ कुंतीचद्रौपदीचैवसात्वतीचयशस्विनी॥ उलूपीनागकन्याचदेवीचित्रांगदातथा॥ २३॥ धृष्टकेतोश्चभगिनीजरासंधसुतातथा॥ एताश्चान्याश्चबव्ह्योवैयोषितःपुरुषर्षभ॥ २४॥ किंकराःपर्युपातिष्ठन्सर्वाःसुबलजांतथा ॥ यथापुत्रवियुक्तोयंनकिंचिद्दुःखमाप्नुयात्॥ २५॥ इतितानन्वशाद्भ्रातॄन्नित्यमेवयुधिष्ठिरः॥ एवंतेधर्मराजस्यश्रुत्वावचनमर्थवत्॥ २६॥ सविशेषमवर्तंतभीममेकंतदाविना ॥ नहितत्तस्यवीरस्यहृदयादपसर्पति ॥ धृतराष्ट्रस्यदुर्बुद्ध्यायद्वृत्तंद्यूतकारितं ॥ २७॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेप० आश्रमवासपर्वणिप्रथमोऽध्यायः॥ १॥ ॥ ७॥ वैशंपायनउवाच एवंसंपूजितोराजापांडवैरंबिकासुतः॥ विजहारयथापूर्वमृषिभिःपर्युपासितः ॥ १ ॥ ब्रह्मदेयाग्रहारांश्चप्रददौसकुरूद्वहः॥ तच्चकुंतीसुतोराजासर्वमेवान्वपद्यत॥ २॥ आनृशंस्यपरोराजाप्रीयमाणोयुधिष्ठिरः॥ उवाचसतदाभ्रातॄनमात्यांश्चमहीपतिः॥ ३॥ मयाचैवभवद्भिश्चमान्यएषनराधिपः ॥ निदेशेधृतराष्ट्रस्ययस्तिष्ठतिसमेसुहृत्॥ ४॥ विपरीतश्चमेशत्रुर्नियम्यश्चभवेन्नरः॥ पितृवृत्तेषुचाहःसुपुत्राणांश्राद्धकर्मणि॥ ५॥ सुहृदांचैवसर्वेषांयावदस्यचिकीर्षितं॥ ततःसराजाकौरव्योधृतराष्ट्रोमहामनाः॥ ६॥ ब्राह्मणेभ्योयथार्हेभ्योददौवित्तान्यनेकशः॥ धर्मराजश्चभीमश्चसव्यसाचीयमावपि ॥ ७॥ तत्सर्वमन्ववर्तंततस्यप्रियचिकीर्षया॥ कथंनुराजावृद्धःसपुत्रपौत्रवधार्दितः॥ ८॥ शोकमस्मत्कृतंप्राप्यनम्रियेतेतिचिंत्यते॥ यावद्धिकुरुवीरस्यजीवत्पुत्रस्यवैसुखं॥ ९ ॥ बभूवतदवाप्नोतिभोगांश्चेतिव्यवस्थिताः ॥ ततस्तेसहिताःपंचभ्रातरःपांडुनंदनाः॥ ॥ १० ॥ तथाशीलाःसमातस्थुर्धृतराष्ट्रस्यशासने॥ धृतराष्ट्रश्चतान्सर्वान्विनीतान्नियमेस्थितान्॥ ११ ॥ शिष्यवृत्तिंसमापन्नान्गुरुवत्प्रत्यपद्यत॥ गांधारीचैवपुत्राणांविविधैःश्राद्धकर्मभिः॥ १२ ॥ आनृण्यमगमत्कामान्विप्रेभ्यःप्रतिपाद्यसा ॥ एवंधर्मभृतांश्रेष्ठोधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥ १३॥ भ्रातृभिःसहितोधीमान्पूजयामासतंनृपं॥ वैशंपायनउवाच सराजासुमहातेजावृद्धःकुरुकुलोद्वहः॥ १४॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ पितृवृत्तेषुपितावृत्तःप्रमीतोयेषुतेषुक्षयाहेषु ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ इतिआश्रमवा० नैलकंठीयेभारतभावदीपे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥ ॥ ७॥

नददर्शतदाकिंचिदप्रियंपांडुनंदने ॥ वर्तमानेषुसद्वृत्तिंपांडवेषुमहात्मसु ॥ १५ ॥ प्रीतिमानभवद्राजाधृतराष्ट्रोंबिकासुतः ॥ सौबलेयीचगांधारीपुत्रशोकमपास्यतं ॥ १६ ॥ सदैवप्रीतिमत्यासीत्तनयेषुनिजेष्विव ॥ प्रियाण्येवतुकौरव्योनाप्रियाणिकुरूद्वहः ॥ १७ ॥ वैचित्रवीर्येनृपतौसमाचरतवीर्यवान् ॥ यद्यद्ब्रूतेच किंचित्सधृतराष्ट्रोजनाधिपः ॥ १८ ॥ गुरुवालघुवाकार्यंगांधारीचतपस्विनी ॥ तंसराजामहाराजपांडवानांधुरंधरः ॥ १९ ॥ पूजयित्वावचस्तत्तदकार्षीत्परवीरहा ॥ तेनतस्याभवत्प्रीतोवृत्तेनसनराधिपः ॥ २० ॥ अन्वतप्यतसंस्मृत्यपुत्रंतंमंदचेतसं ॥ सदाचप्रातरुत्थायकृतजप्यःशुचिर्नृपः ॥ २१ ॥ आशास्तेपांडुपुत्राणांसमरेष्वपराजयं ॥ ब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्याथहुत्वाचैवहुताशनं ॥ २२ ॥ आयूंषिपांडुपुत्राणामाशंसतनराधिपः ॥ नतांप्रीतिंपरामापपुत्रेभ्यःसकुरूद्वहः ॥ २३ ॥ यांप्रीतिंपांडुपुत्रेभ्यःसदावापनराधिपः ॥ ब्राह्मणानांयथावृत्तःक्षत्रियाणांयथाविधः ॥ २४ ॥ तथाविट्शूद्रसंघानामभवत्सप्रियस्तदा ॥ यच्चकिंचित्तदापापंधृतराष्ट्रसुतैःकृतं ॥ २५ ॥ अकृत्वाहृदितत्पापंतंनृपंसोन्ववर्तत ॥ यश्चकश्चिन्नरःकिंचिदप्रियंवांबिकासुते ॥ २६ ॥ कुरुतेद्वेष्यतामेतिसकौंतेयस्यधीमतः ॥ नराज्ञोधृतराष्ट्रस्यनचदुर्योधनस्यवै ॥ २७ ॥ उवाचदुष्कृतंकश्चिद्युधिष्ठिरभयान्नरः ॥ धृत्यातुष्टोनरेंद्रःसगांधारीविदुरस्तथा ॥ २८ ॥ शौचेनचाजातशत्रोर्नतुभीमस्यशत्रुहन् ॥ अन्ववर्ततभीमोपिनिश्चितोधर्मजंनृपं ॥ २९ ॥ धृतराष्ट्रंचसंप्रेक्ष्यसदाभवतिदुर्मनाः ॥ राजानमनुवर्तंतंधर्मपुत्रममित्रहा ॥ अन्ववर्ततकौरव्योहृदयेनपराङ्मुखः ॥ ३० ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिके० आश्रमवासप० द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७॥ वैशंपायनउवाच युधिष्ठिरस्यनृपतेर्दुर्योधनपितुस्तदा ॥ नांतरंददृशूराज्येपुरुषाःप्रणयंप्रति ॥ १ ॥ यदातुकौरवोराजापुत्रंसस्मारदुर्मतिं ॥ तदाभीमंहृदाराजन्नपध्यातिसपार्थिवः ॥ २ ॥ तथैवभीमसेनोपिधृतराष्ट्रंजनाधिपं ॥ नामर्षयतराजेंद्रसदैवदुष्टवद्धृदा ॥ ३ ॥ अप्रकाशान्यप्रियाणिचकारास्यवृकोदरः ॥ आज्ञांप्रत्यहरच्चापिकृतकैःपुरुषैःसदा ॥ ४ ॥ स्मरन्दुर्मंत्रितंतस्यवृत्तान्यप्यस्यकानिचित् ॥ अथभीमःसुहृन्मध्येबाहुशब्दंतथाकरोत् ॥ ५ ॥ संश्रवेधृतराष्ट्रस्यगांधार्याश्चाप्यमर्षणः ॥ स्मृत्वादुर्योधनंशत्रुंकर्णदुःशासनावपि ॥ ६ ॥ प्रोवाचेदंसुसंरब्धोभीमःसपरुषंवचः ॥ अंधस्यनृपतेःपुत्रामयापरिघबाहुना ॥ ७ ॥

युधिष्ठिरस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ तृष्णाविनयनंतृषामात्रापहंमंडादिनतुक्षुद्व्याधिहरं ॥ २६ ॥

नीतालोकममुंसर्वैर्नानाशस्त्रास्त्रयोधिनः ॥ इमौतौपरिघप्रख्यौभुजौममदुरासदौ ॥ ८ ॥ ययोरंतरमासाद्यधार्तराष्ट्राःक्षयंगताः ॥ ताविमौचंदनेनाक्तौचंदनाहौंचमेभुजौ ॥ ९ ॥ याभ्यांदुर्योधनोनीतःक्षयंससुतबांधवः ॥ एताश्चान्याश्चविविधाःशल्यभूतानराधिपः ॥ १० ॥ वृकोदरस्यतावाचःश्रुत्वानिर्वेदमागमत् ॥ साचबुद्धिमतीदेवीकालपर्यायवेदिनी ॥ ११ ॥ गांधारीसर्वधर्मज्ञातान्यलीकानिशुश्रुवे ॥ ततःपंचदशेवर्षेसमतीतेनराधिपः ॥ १२ ॥ राजानिर्वेदमापेदेभीमवाग्बाणपीडितः ॥ नान्वबुध्यततद्राजाकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ १३ ॥ श्वेताश्वोवाथकुंतीवाद्रौपदीवायशस्विनी ॥ माद्रीपुत्रौचधर्मज्ञौचित्तंतस्यान्ववर्ततां ॥ १४ ॥ राज्ञस्तुचित्तंरक्षंतौनोचतुःकिंचिदप्रियं ॥ ततःसमानयामासधृतराष्ट्रःसुहृज्जनं ॥ १५ ॥ बाष्पसंदिग्धमत्यर्थमिदमाहचतान्भृशं ॥ धृतराष्ट्रउवाच विदितंभवतामेतद्यथावृत्तःकुरुक्षयः ॥ १६ ॥ ममापराधात्तत्सर्वमनुज्ञातंचकौरवैः ॥ योहंदुष्टमतिंमंदोज्ञातीनांभयवर्धनं ॥ १७ ॥ दुर्योधनंकौरवाणामाधिपत्येभ्यषेचयं ॥ यच्चाहंवासुदेवस्यनाश्रौषंवाक्यमर्थवत् ॥ १८ ॥ वध्यतांसाध्वयंपापःसामात्यइतिदुर्मतिः ॥ पुत्रस्नेहाभिभूतस्तुहितमुक्तोमनीषिभिः ॥ १९ ॥ विदुरेणाथभीष्मेणद्रोणेनचकृपेणच ॥ पदेपदेभगवताव्यासेनचमहात्मना ॥ २० ॥ संजयेनाथगांधार्यातदिदंतप्यतेचमां ॥ यच्चाहंपांडुपुत्रेषुगुणवत्सुमहात्मसु ॥ २१ ॥ नदत्तवान्श्रियंदीप्तांपितृपैतामहीमिमां ॥ विनाशंपश्यमानोहिसर्वराज्ञांगदाग्रजः ॥ २२ ॥ एतच्छ्रेयस्तुपरमममन्यतजनार्दनः ॥ सोहमेतान्यलीकानिनिवृत्तान्यात्मनस्तदा ॥ २३ ॥ हृदयेशल्यभूतानिधारयामिसहस्रशः ॥ विशेषतस्तुपश्यामिवर्षेपंचदशेद्यवै ॥ २४ ॥ अस्यपापस्यशुद्ध्यर्थंनियतोस्मिसुदुर्मतिः ॥ चतुर्थेनियतेकालेकदाचिदपिचाष्टमे ॥ २५ ॥ तृष्णाविनयनंभुंजेगांधारीवेदतन्मम ॥ करोत्याहारमितिमांसर्वःपरिजनःसदा ॥ २६ ॥ युधिष्ठिरभयादेतिभृशंतप्यतिपांडवः ॥ भूमौशयेजप्यपरोदर्भेष्वजिनसंवृतः ॥ २७ ॥ नियमव्यपदेशेनगांधारीचयशस्विनी ॥ हतंशतंतुपुत्राणांययोर्युद्धेऽपलायिनां ॥ २८ ॥ नानुतप्यामितच्चाहंक्षत्रधर्महितेविदुः ॥ इत्युक्त्वाधर्मराजानमभ्यभाषतकौरवः ॥ २९ ॥ भद्रंतेयादवीमातर्वचश्चेदंनिबोधमे ॥ सुखमस्म्युषितःपुत्रत्वयासुपरिपालितः ॥ ३० ॥ महादानानिदत्तानिश्राद्धानिचपुनःपुनः ॥ प्रकृष्टंचमयापुत्रपुण्यंचीर्णंयथाबलं ॥ ३१ ॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥

गांधारीहतपुत्रेयंधैर्येणोदीक्षतेचमां ॥ द्रौपद्यात्यपऽकर्तारस्तवचैश्वर्यहारिणः ॥ ३२ ॥ समतीतान्नृशंसास्तेस्वधर्मेणहतायुधि ॥ नतेषुप्रतिकर्तव्यंपश्यामिकुरुनंदन ॥ ३३ ॥ सर्वेशस्त्रभृतांलोकान्गतास्तेभिमुखंहताः ॥ आत्मनस्तुहितंपुण्यंप्रतिकर्तव्यमघवै ॥ ३४ ॥ गांधार्याश्चैवराजेंद्रतदनुज्ञातुमर्हसि ॥ त्वंतुशस्त्रभृतांश्रेष्ठःसततंधर्मवत्सलः ॥ ३५ ॥ राजागुरुःप्राणभृतांतस्मादेतद्ब्रवीम्यहं ॥ अनुज्ञातस्त्वयावीरसंश्रयेयंवनान्यहं ॥ ३६ ॥ चीरवल्कलभृद्राजन्गांधार्यासहितोनया ॥ तवाशिषःप्रयुंजानोभविष्यामिवनेचरः ॥ ३७ ॥ उचितंनःकुलेतातसर्वेषांभरतर्षभ ॥ पुत्रेष्वैश्वर्यमाधायवयसोंतेवनंनृप ॥ ३८ ॥ तत्राहंवायुभक्षोवानिराहारोपिवावसन् ॥ पत्न्यासहानयावीरचरिष्यामितपःपरं ॥ ३९ ॥ त्वंचापिफलभाक्तातपसःपार्थिवोह्यसि ॥ फलभाजोहिराजानःकल्याणस्येतरस्यवा ॥ ४० ॥ युधिष्ठिरउवाच नमांप्रीणयतेराज्यंत्वय्येवंदुःखितेनृप ॥ धिङ्मामस्तुसुदुर्बुद्धिंराज्यसक्तंप्रमादिनं ॥ ४१ ॥ योहंभवंतंदुःखार्तमुपवासकृशंभृशं ॥ जिताहारंक्षितिशयंनविंदेभ्रातृभिःसह ॥ ४२ ॥ अहोस्मिवंचितोमूढोभवतागूढबुद्धिना ॥ विश्वासयित्वापूर्वंमांयदिदंदुःखमश्नुथाः ॥ ४३ ॥ किंमेराज्येनभोगैर्वाकिंयज्ञैःकिंसुखेनवा ॥ यस्यमेत्वंमहीपालदुःखान्येतान्यवाप्तवान् ॥ ४४ ॥ पीडितंचापिजानामिराज्यमात्मानमेवच ॥ अनेनवचसातुभ्यंदुःखितस्यजनेश्वर ॥ ४५ ॥ भवान्पिताभवान्माताभवान्नःपरमोगुरुः ॥ भवताविप्रहीणावैक्वनुतिष्ठामहेवयं ॥ ४६ ॥ औरसोभवतःपुत्रोयुयुत्सुर्नृपसत्तम ॥ अस्तुराजामहाराजयमन्यंमन्यसेभवान् ॥ ४७ ॥ अहंवनंगमिष्यामिभवान्राज्यंप्रशासतु ॥ नमामयशसादग्धंभूयस्त्वंदग्धुमर्हसि ॥ नाहंराजाभवान्राजाभवतःपरवानहं ॥ कथंगुरुंत्वांधर्मज्ञमनुज्ञातुमिहोत्सहे ॥ ४९ ॥ नमन्युर्हृदिनःकश्चित्सुयोधनकृतेनघ ॥ भवितव्यंतथातद्धिवयंचान्येचमोहिताः ॥ ५० ॥ वयंपुत्राहिभवतोयथादुर्योधनादयः ॥ गांधारीचैवकुंतीचनिर्विशेषेमतेमम ॥ ५१ ॥ समांत्वंयदिराजेंद्रपरित्यज्यगमिष्यसि ॥ पृष्ठतस्त्वनुयास्यामिसत्यमात्मनमालभे ॥ ५२ ॥ इयंहिवसुसंपूर्णामहीसागरमेखला ॥ भवताविप्रहीणस्यनमेप्रीतिकरीभवेत् ॥ ५३ ॥ भवदीयमिदंसर्वंशिरसात्वांप्रसादये ॥ त्वदधीनाःस्मराजेंद्रव्येतुतेमानसोज्वरः ॥ ५४ ॥ भवितव्यमनुप्राप्तोमन्येत्वंवसुधाधिप ॥ दिष्ट्याशुश्रूषमाणस्त्वांमोक्षिष्येमनसोज्वरं ॥ ५५ ॥ धृतराष्ट्रउवाच तापस्येमेमनस्तातवर्ततेकुरुनंदन ॥ उचितंचकुलेस्माकमरण्यगमनंप्रभो ॥ ५६ ॥

॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥

चिरमस्म्युषितःपुत्रचिरंशुश्रूषितस्त्वया ॥ वृद्धंमामप्यनुज्ञातुमर्हसित्वंनराधिप ॥ ५७ ॥ वैशंपायनउवाच इत्युक्त्वाधर्मराजानंवेपमानंकृतांजलिं ॥ उ
वाचवचनंराजाधृतराष्ट्रोंबिकासुतः ॥ ५८ ॥ संजयंचमहात्मानंकृपंचापिमहारथं ॥ अनुनेतुमिहेच्छामिभवद्भिर्वसुधाधिपं ॥ ५९ ॥ म्लायतेमेमनोहीदंमुखं
चपरिशुष्यति ॥ वयसाचप्रकृष्टेनवाग्व्यायामेनचैवह ॥ ६० ॥ इत्युक्त्वासतुधर्मात्मावृद्धोराजाकुरूद्वहः ॥ गांधारींशिश्रियेधीमान्सहसैवगतासुवत् ॥ ६१ ॥ तंतु
दृष्ट्वासमासीनंविसंज्ञमिवकौरवं ॥ आर्तिंराजागमत्तीव्रांकौंतेयःपरवीरहा ॥ ६२ ॥ युधिष्ठिरउवाच यस्यनागसहस्रेणशतसंख्येनवैबलं ॥ सोयंनारीं
व्यपाश्रित्यशेतेराजागतासुवत् ॥ ६३ ॥ आयसीप्रतिमायेनभीमसेनस्यसापुरा ॥ चूर्णीकृताबलवतासौबलामाश्रितःस्त्रियं ॥ ६४ ॥ धिगस्तुमामधर्मज्ञंधि
ग्बुद्धिंधिक्चमेश्रुतं ॥ यत्कृतेपृथिवीपालःशेतेयमतथोचितः ॥ ६५ ॥ अहमप्युपवत्स्यामियथैवायंगुरुर्मम ॥ यदिराजानभुंक्तेयंगांधारीचयशस्विनी ॥ ६६ ॥
वैशंपायनउवाच ततोस्यपाणिनाराजन्जलशीतेनपांडवः ॥ उरोमुखंचशनकैःपर्यमार्जतधर्मवित् ॥ ६७ ॥ तेनरत्नौषधिमतापुण्येनचसुगंधिना ॥ पाणि
स्पर्शेनराज्ञःसराजासंज्ञामवापह ॥ ६८ ॥ धृतराष्ट्रउवाच स्पृशमांपाणिनाभूयःपरिष्वजचपांडव ॥ जीवामीवातिसंस्पर्शात्तवराजीवलोचन ॥ ६९ ॥
मूर्धानंचतवाघ्रातुमिच्छामिमनुजाधिप ॥ पाणिभ्यांहिपरिस्प्रष्टुंप्रीणनंहिमहन्मम ॥ ७० ॥ अष्टमोह्यद्यकालोयमाहारस्यकृतस्यमे ॥ येनाहंकुरुशार्दूलशक्नो
मिनविचेष्टितुं ॥ ७१ ॥ व्यायामश्चायमत्यर्थंकृतस्त्वामभियाचता ॥ ततोग्लानमनास्तातनष्टसंज्ञइवाभवं ॥ ७२ ॥ तवामृतरसप्रख्यंहस्तस्पर्शमिमंप्रभो ॥
लब्ध्वासंजीवितोस्मीतिमन्येकुरुकुलोद्वह ॥ ७३ ॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्तस्तुकौंतेयःपित्राज्येष्ठेनभारत ॥ पस्पर्शसर्वगात्रेषुसौहार्दात्तंशनैस्तदा ॥
॥ ७४ ॥ उपलभ्यततःप्राणान्धृतराष्ट्रोमहीपतिः ॥ बाहुभ्यांसंपरिष्वज्यमूर्ध्न्याजिघ्रतपांडवं ॥ ७५ ॥ विदुरादयश्चतेसर्वेरुरुदुर्दुःखिताभृशं ॥ अतिदुःखात्तुरा
जानंनोचुःकिंचनपांडवं ॥ ७६ ॥ गांधारीत्वेवधर्मज्ञामनसोद्वहतीभृशं ॥ दुःखान्यधारयद्राजन्मैवमित्येवचाब्रवीत् ॥ ७७ ॥ इतरास्तुस्त्रियःसर्वाःकुंत्यासहसु
दुःखिताः ॥ नेत्रैरागतविक्लेदैःपरिवार्यस्थिताभवन् ॥ ७८ ॥ अथाब्रवीत्पुनर्वाक्यंधृतराष्ट्रोयुधिष्ठिरं ॥ अनुजानीहिमांराजंस्तापस्येभरतर्षभ ॥ ७९ ॥ ग्लायते
मेमनस्तातभूयोभूयःप्रजल्पतः ॥ नमामतःपरंपुत्रपरिक्लेष्टुमिहार्हसि ॥ ८० ॥

॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ इतिआश्रमवा० नै० भारतभा० तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ युधिष्ठिरेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अहमिति पौत्रोपि

तस्मिंस्तुकौरवेंद्रेतंतथाब्रुवतिपांडवं ॥ सर्वेषामेवयोधानामार्तनादोमहानभूत् ॥ ८१ ॥ दृष्ट्वाकृशंविवर्णंचराजानमतथोचितं ॥ उपवासपरिश्रांतंत्वगस्थिप
रिवारणं ॥ ८२ ॥ धर्मपुत्रःस्वपितरंपरिष्वज्यमहाप्रभुं ॥ शोकजंबाष्पमुत्सृज्यपुनर्वचनमब्रवीत् ॥ ८३ ॥ नकामयेनरश्रेष्ठजीवितंपृथिवींतथा ॥ यथातवप्रि
यंराजंश्चिकीर्षामिपरंतप ॥ ८४ ॥ यदिचाहमनुग्राह्योभवतोदयितोपिवा ॥ क्रियतांतावदाहारस्ततोवेत्स्याम्यहंपरं ॥ ८५ ॥ ततोब्रवीन्महातेजाधृतराष्ट्रोयुधि
ष्ठिरं ॥ अनुज्ञातस्त्वयापुत्रभुंजीयामितिकामये ॥ ८६ ॥ इतिब्रुवतिराजेंद्रेधृतराष्ट्रेयुधिष्ठिरं ॥ ऋषिःसत्यवतीपुत्रोव्यासोभ्येत्यवचोब्रवीत् ॥ ८७ ॥ इतिश्री
महाभारतेआश्रमवासिकेपर्वणिआश्रमवासप० धृतराष्ट्रनिर्वेदेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ व्यासउवाच युधिष्ठिरमहाबाहोयथाहकुरुनंदनः ॥ धृ
तराष्ट्रोमहातेजास्तत्कुरुष्वाविचारयन् ॥ १ ॥ अयंहिवृद्धोनृपतिर्हतपुत्रोविशेषतः ॥ नेदंकृच्छ्रंचिरतरंसहेदितिमतिर्मम ॥ २ ॥ गांधारीचमहाभागाप्राज्ञाकरुण
वेदिनी ॥ पुत्रशोकंमहाराजधैर्येणोद्वहतेभृशं ॥ ३ ॥ अहमप्येतदेवत्वांब्रवीमिकुरुमेवचः ॥ अनुज्ञांलभतांराजामावृथेहमरिष्यति ॥ ४ ॥ राजर्षीणांपुराणा
नामनुयातुगतिंनृपः ॥ राजर्षीणांहिसर्वेषामंतेवनमुपाश्रयः ॥ ५ ॥ वैशंपायनउवाच इत्युक्तःसतदाराजाव्यासेनाद्भुतकर्मणा ॥ प्रत्युवाचमहातेजाध
र्मराजोमहामुनिं ॥ ६ ॥ भगवानेवनोमान्योभगवानेवनोगुरुः ॥ भगवानस्यराज्यस्यकुलस्यचपरायणं ॥ ७ ॥ अहंतेपुत्रोभगवन्पिताराजागुरुश्चमे ॥ निदे
शवर्तीचपितुःपुत्रोभवतिधर्मतः ॥ ८ ॥ वैशंपायनउवाच इत्युक्तःसतुतंप्राहव्यासोवेदविदांवरः ॥ युधिष्ठिरंमहातेजाःपुनरेवमहाकविः ॥ ९ ॥ एवमेत
न्महाबाहोयथावदसिभारत ॥ राजायंवृद्धतांप्राप्तःप्रमाणेपरमेस्थितः ॥ १० ॥ सोयंमयाभ्यनुज्ञातस्त्वयाचपृथिवीपतिः ॥ करोतुस्वमभिप्रायंमास्यविघ्नकरो
भव ॥ ११ ॥ एषएवपरोधर्मोराजर्षीणांयुधिष्ठिर ॥ समरेवाभवेन्मृत्युर्वनेवाविधिपूर्वकं ॥ १२ ॥ पित्रातुतवराजेंद्रपांडुनापृथिवीक्षिता ॥ शिष्यवृत्तेनराजा
यंगुरुवत्पर्युपासितः ॥ १३ ॥ क्रतुभिर्दक्षिणावद्भीरत्नपर्वतशोभितैः ॥ महद्भिरिष्टंगौर्भुक्ताप्रजाश्चपरिपालिताः ॥ १४ ॥ पुत्रसंस्थंचविपुलंराज्यंविप्रोषितेत्व
यि ॥ त्रयोदशसमाभुक्तंदत्तंचविविधंवसु ॥ १५ ॥ त्वयाचायंनरव्याघ्रगुरुशुश्रूषयानघ ॥ आराधितःसभृत्येनगांधारीचयशस्विनी ॥ १६ ॥

आत्मावैपुत्रनामासीतिपुत्राभिन्नत्वात्पुत्रएवाहंतेतेव राजातुमेममपितागुरुश्च ॥ ८ ॥ ९ ॥ परमेप्रमाणेउपनिषन्मते ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

तपोविधौतपःकरणे ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ इतिआश्रमवा० नै० भारतभा० चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ अभुंक्तभुक्तवती ॥ ५ ॥ ६ ॥

अनुजानीहिपितरंसमयोस्यतपोविधौ ॥ नमन्युर्विद्यतेचास्यसुसूक्ष्मोपियुधिष्ठिर ॥ १७ ॥ वैशंपायनउवाच एतावदुक्त्वावचनमनुमान्यचपार्थिवं ॥ तथास्त्वितिचतेनोक्तःकौंतेयेनययौवनं ॥ १८ ॥ गतेभगवतिव्यासेराजापांडुसुतस्तदा ॥ प्रोवाचपितरंवृद्धंमंदंमंदमिवानतः ॥ १९ ॥ यदाहभगवान्व्यासोयच्चापिभवतोमतं ॥ यथाहचमहेष्वासःकृपोविदुरएवच ॥ २० ॥ युयुत्सुःसंजयश्चैवतत्कर्तास्म्यहमंजसा ॥ सर्वएवहिमान्यामेकुलस्यहिहितैषिणः ॥ २१ ॥ इदंतुयाचेनृपतेत्वामहंशिरसानतः ॥ क्रियतांतावदाहारस्ततोगच्छाश्रमंप्रति ॥ २२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेप० आश्रमवासपर्वणिव्यासानुज्ञायांचतुर्थोध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ वैशंपायनउवाच ततोराज्ञाभ्यनुज्ञातोधृतराष्ट्रःप्रतापवान् ॥ ययौस्वभवनंराजागांधार्यानुगतस्तदा ॥ १ ॥ मंदप्राणगतिर्धीमान्कृच्छ्रादिवसमुद्वहन् ॥ पदातिःसमहीपालोजीर्णोगजपतिर्यथा ॥ २ ॥ तमन्वगच्छद्विदुरोविद्वान्सूतश्चसंजयः ॥ सचापिपरमेष्वासःकृपःशारद्वतस्तथा ॥ ३ ॥ सप्रविश्यगृहंराजन्कृतपूर्वाह्णिकक्रियः ॥ तर्पयित्वाद्विजश्रेष्ठानाहारमकरोत्तदा ॥ ४ ॥ गांधारीचैवधर्मज्ञाकुंत्यासहमनस्विनी ॥ वधूभिरुपचारेणपूजिताभुंक्तभारत ॥ ५ ॥ कृताहारंकृताहाराःसर्वेतेविदुरादयः ॥ पांडवाश्चकुरुश्रेष्ठमुपातिष्ठंततंनृपं ॥ ६ ॥ ततोब्रवीन्महाराजकुंतीपुत्रमुपह्वरे ॥ निषण्णंपाणिनापृष्ठेसंस्पृशन्नंबिकासुतः ॥ ७ ॥ अप्रमादस्त्वयाकार्यःसर्वथाकुरुनंदन ॥ अष्टांगेराजशार्दूलराज्येधर्मपुरस्कृते ॥ ८ ॥ तत्तुशक्यंमहाराजरक्षितुंपांडुनंदन ॥ राज्यंधर्मेणकौंतेयविद्वानसिनिबोधतत् ॥ ९ ॥ विद्यावृद्धान्सदैवत्वमुपासीथायुधिष्ठिर ॥ शृणुयास्तेचयद्ब्रूयुःकुर्याश्चैवाविचारयन् ॥ १० ॥ प्रातरुत्थायतान्राजन्पूजयित्वायथाविधि ॥ कृत्यकालेसमुत्पन्नेपृच्छेथाःकार्यमात्मनः ॥ ११ ॥ तेतुसंमानिताराजंस्त्वयाकार्यहितार्थिना ॥ प्रवक्ष्यंतिहितंतातसर्वथातवभारत ॥ १२ ॥ इंद्रियाणिचसर्वाणिवाजिवत्परिपालय ॥ हितायैवभविष्यंतिरक्षितंद्रविणंयथा ॥ १३ ॥ अमात्यानुपधाँतीतान्पितृपैतामहान्शुचीन् ॥ दांतान्कर्मसुपुण्यांश्चपुण्यान्सर्वेषुयोजयेः ॥ १४ ॥ चारयेथाश्चसततंचारैरविदितःपरैः ॥ परीक्षितैर्बहुविधैःस्वराष्ट्रप्रतिवासिभिः ॥ १५ ॥

॥ ७ ॥ अष्टांगेस्वाम्यमात्यादियुते ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ कर्मसुपुण्यान्जन्मनाचपुण्यान्अमात्यांश्चारयेथाइत्युत्तरेणान्वयः ॥ १४ ॥ १५ ॥

* भियाधर्मार्थकामैश्चपरीक्षायातुसोपधेत्यभिधानचिंतामणिः

अट्टाद्दुर्गोपरिभागेसंचारस्थानानि षट्पदंषड्भिःपदैःपदनीयैःस्थानैर्युक्तं तेनसप्तप्राकारमितिगम्यते तत्रसप्तमस्यांतःपुरत्वात्षडेवान्येषांपदनीयानिस्थानानि ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९॥२०॥२१॥२२॥ निःशलाकेअतृणे सतृणेह्यासन्नःपरचारोज्ञातुमशक्यइति ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ परिमाणंदंड्यधनस्यापराधस्यच ॥ २८ ॥ आदानरुचयःउत्कोचोपजीविनश्चौरावा ॥ २९ ॥ ३०॥

पुरंचतेसुगुप्तंस्याद्दृढप्राकारतोरणं ॥ अट्टाट्टालकसंबाधंषट्पदंसर्वतोदिशं ॥ १६ ॥ तस्यद्वाराणिसर्वाणिपर्याप्तानिबृहंतिच ॥ सर्वतःसुविभक्तानियंत्रैरारक्षितानिच ॥ १७॥ पुरुषैरलमर्थस्तेविदितैःकुलशीलतः ॥ आत्माचरक्ष्यःसततंभोजनादिषुभारत ॥ १८ ॥ विहाराहारकालेषुमाल्यशय्यासनेषुच ॥ स्त्रियश्चतेसुगुप्ताःस्युर्वृद्धैराप्तैरधिष्ठिताः ॥ १९ ॥शीलवद्भिःकुलीनैश्चविद्वद्भिश्चयुधिष्ठिर ॥ मंत्रिणश्चैवकुर्वीथाद्विजान्विद्याविशारदान् ॥ २० ॥ विनीतांश्चकुलीनांश्चधर्मार्थकुशलानृजून् ॥ तैःसार्धंमंत्रयेथास्त्वंनात्यर्थंबहुभिःसह ॥ २१ ॥ समस्तैरपिचव्यस्तैर्व्यपदेशेनकेनचित् ॥ सुसंवृतंमंत्रगृहंस्थलंचारुह्यमंत्रयेः ॥ २२॥ अरण्येनिःशलाकेवानचरात्रौकथंचन ॥ वानराःपक्षिणश्चैवयेमनुष्यानुसारिणः ॥ २३ ॥ सर्वेमंत्रगृहेवर्ज्यायेचापिजडपंगवः ॥ मंत्रभेदेहियेदोषाभवंतिपृथिवीक्षितां ॥ २४ ॥ नतेशक्याःसमाधातुंकथंचिदितिमेमतिः ॥ दोषांश्चमंत्रभेदस्यब्रूयास्त्वंमंत्रिमंडले ॥ २५ ॥ अभेदेचगुणाराजन्पुनःपुनररिंदम ॥ पौरजानपदानांचशौचाशौचेयुधिष्ठिर॥ २६॥यथास्याद्विदितंराजंस्तथाकार्यंकुरूद्वह॥ व्यवहारश्चतेराजन्नित्यमाप्तैरधिष्ठितः॥ २७॥ योज्यस्तुष्टैर्हितैराजन्नित्यंचारैरनुष्ठितः ॥ परिमाणंविदित्वाचदंडंदंड्येषुभारत ॥ २८॥ प्रणयेयुर्यथान्यायंपुरुषास्तेयुधिष्ठिर ॥ आदानरुचयश्चैवपरदाराभिमर्शिनः ॥ २९ ॥ उग्रदंडप्रधानाश्चमिथ्याव्याहारिणस्तथा ॥ आक्रोष्टारश्चलुब्धाश्चहर्तारःसाहसप्रियाः ॥ ३० ॥ सभाविहारभेत्तारोवर्णानांचप्रदूषकाः ॥ हिरण्यदंड्यावध्याश्चकर्तव्यादेशकालतः ॥ ३१ ॥ प्रातरेवहिपश्येथायेकुर्युर्व्ययकर्मते ॥ अलंकारमथोभोज्यमतऊर्ध्वंसमाचरेः ॥ ३२ ॥ पश्येथाश्चततोयोधान्सदात्वंप्रतिहर्षयन् ॥ दूतानांचचराणांचप्रदोषस्तेसदाभवेत् ॥ ३३॥ सदाचापररात्रांतेभवेत्कार्यार्थनिर्णयः ॥ मध्यरात्रेविहारस्तेमध्याह्नेचसदाभवेत् ॥ ३४॥ सर्वेत्वौपयिकाःकालाःकार्याणांभरतर्षभ ॥ तथैवालंकृतःकालेतिष्ठेथाभूरिदक्षिण ॥ ३५॥ चक्रवत्तातकार्याणांपर्यायोदृश्यतेसदा ॥ कोशस्यनिचयेयत्नंकुर्वीथान्यायतःसदा ॥ ३६॥ विविधस्यमहाराजविपरीतंविवर्जयेः ॥ चारैर्विदित्वाशत्रूंश्चयेराज्ञामंतरैषिणः॥ ३७॥ तानाप्तैःपुरुषैर्दूराद्घातयेथानराधिप॥ कर्मदृष्ट्वाथभृत्यांस्त्वंवरयेथाःकुरूद्वह॥ ३८॥

हिरण्यदंड्यावध्याःपूर्वोक्ताःसर्वेदेशकालानुरोधेनदंड्यवावध्यावेतिज्ञेयं ॥३१॥३२॥ प्रदोषोरजनीमुखंदूतादीनांदर्शनकालः ॥३३॥ तेभ्यःश्रुतानामर्थानांनिर्णयेअपररात्रः ॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥

॥ ३९ ॥ ४० ॥ गवादिवत् आहारमात्रवेतनाः विष्टिगृहीतानामप्याहारमात्रंदेयमित्यर्थः व्यवहारिणःकारुशिल्पिप्रभृतयः ॥ ४१॥४२॥४३॥ इतिआश्र०नै० भारतभा० पंचमोऽध्यायः ॥ ५॥ ॥६॥ मंडलानिअरिर्मित्रमित्यादीनि उदासीनादन्योमध्यमोद्वयोरपिइष्टाकांक्षी ॥ १॥ चतुर्णांशत्रुपक्षेजातानां शत्रुःशत्रुमित्रंउभयोर्जयार्थीपराजयार्थीचेति ॥२॥ यथेच्छकंपरैर्भेद्यत्वमभेद्यत्वंचभवतितस्माद वहितस्तिष्ठेत् यथाभेदोनभवेदिति॥३॥ द्वादश चत्वारःशत्रुजाताः षट्आततायिनः मित्रंअमित्रमित्रंचेतिषष्टिर्गुणाः कृष्यादीन्यष्टौसंधानकर्माणि बालादयोविंशतिरसंधेयाः नास्तिक्यादयश्चतुर्दशदोषाः

कारयेथाश्वकर्माणियुक्तायुक्तैरधिष्ठितैः॥ सेनाप्रणेताचभवेत्तवतातदृढव्रतः॥ ३९ ॥ शूरःक्लेशसहश्चैवहितोभक्तश्चपूरुषः ॥ सर्वेजनपदाश्चैवतवकर्माणिपांडव ॥ ४० ॥ गोवद्रासभवच्चैवकुर्युर्येव्यवहारिणः ॥ स्वरंध्रंपररंध्रंचस्वेषुचैवपरेषुच ॥ ४१ ॥ उपलक्षयितव्यंतेनित्यमेवयुधिष्ठिर॥ देशजाश्चैवपुरुषाविक्रांताःस्वेषुकर्मसु ॥ ४२ ॥ यात्राभिरनुरूपाभिरनुग्राह्याहितास्त्वया॥ गुणार्थिनांगुणःकार्योविदुषावैजनाधिप ॥ अविचार्याश्चतेतेस्युरचलाइवनित्यशः॥ ४३॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेपर्वणिआश्रमवासप० धृतराष्ट्रोपदेशेपंचमोऽध्यायः॥ ५॥ ॥६॥ धृतराष्ट्रउवाच मंडलानिचबुध्येथाःपरेषामात्मनस्तथा॥ उदासीनगणानांचमध्यस्थानांचभारत॥ १ ॥ चतुर्णांशत्रुजातानांसर्वेषामाततायिनां ॥ मित्रंचामित्रमित्रंचबोद्धव्यंतेरिकर्शन ॥ २ ॥ तथामात्याजनपदादुर्गाणिविविधानिच॥ बलानिचकुरुश्रेष्ठभवत्येषांयथेच्छकं ॥ ३॥ तेचद्वादशकौंतेयराज्ञांवैविषयात्मकाः ॥ मंत्रिप्रधानाश्चगुणाःषष्टिर्द्वादशचप्रभो॥ ४ ॥ एतन्मंडलमित्याहुराचार्यानीतिकोविदाः ॥ अत्रषाड्गुण्यमायत्तंयुधिष्ठिरनिबोधतत्॥ ५ ॥ वृद्धिक्षयौचविज्ञेयौस्थानंचकुरुसत्तम॥ द्विसप्त्यांमहाबाहोततःषाड्गुण्यजागुणाः॥ ६॥ यदास्वपक्षोबलवान्परपक्षस्तथाबलः॥ विगृह्यशत्रून्कौंतेयजेयःक्षितिपतिस्तदा॥ ७॥ यदापरेचबलिनःस्वपक्षश्चैवदुर्बलः॥ सार्धंविद्वांस्तदाक्षीणःपरैःसंधिंसमाश्रयेत्॥ ८॥ द्रव्याणांसंचयश्चैवकर्तव्यःसुमहांस्तथा ॥ यदासमर्थोयानायनचिरेणैवभारत॥ ९॥ तदासर्वंविधेयंस्यात्स्थानेनसविचारयेत्॥ भूमिरल्पफलादेयाविपरीतस्यभारत॥ १०॥ हिरण्यंकुप्यभूयिष्ठंमित्रंक्षीणमथोबलं॥ विपरीतान्निगृह्णीयात्स्वयंसंधिविशारदः॥ ११ ॥ संध्यर्थंराजपुत्रंवालिप्सेथाभरतर्षभ॥ विपरीतंनतच्छ्रेयःपुत्रकस्यांचिदापदि॥ १२॥ तस्याःप्रमोक्षेयत्नंचकुर्याःसोपायमंत्रवित् ॥ प्रकृतीनांचराजेंद्रराजादीनान्विभावयेत्॥ १३॥

मंत्रादीन्यष्टादशतीर्थानीति एतेषुकेचित्हानार्थंज्ञातव्याः केचिदुपादानार्थं॥ ४॥षाड्गुण्यादयःप्रागेवव्याख्याताः॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥संध्यर्थमितिसार्धः यःसंधिंकरोतितस्यपुत्रंस्वनिकटेस्थापयेदित्यर्थः तदकरणेमहत्यापदायाति कदाचित्तस्यामप्यागतायांअमोक्षेतत्परिहारेयत्नोपिकर्तव्यः॥१२॥दीनान्अंधबधिरादीन्विभावयेत्पूजयेत्॥१३॥

युगपद्वेतिकुर्यादितिचशेषः ॥ १४ ॥ १५ ॥ तेनहिंसेत्सजिगीषुरितिशेषः ॥ १६ ॥ नान्वेष्टव्याः नोच्छेदनीयाः ॥ १७ ॥ वैतसींवृत्तिंप्रबलेष्वितिशेषः एनंत्वां ॥ १८ ॥ १९ ॥ असंभवेउपायांतरस्य मु
ख्येनशरीरेणैवयुद्धायनिष्पतेत् एवंशरीरमोक्षणेमुक्तिःशूरस्यस्यादित्यर्थः ॥ २० ॥ इतिआश्रम० नै० भारतभा० षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥७॥ संधीति प्रबलप्रतियोगिकौदुर्बलप्रतियोगिकौचेतिद्वि

क्रमेणयुगपत्सर्वंव्यवसायंमहाबलः ॥ पीडनंस्तंभनंचैवकोशभंगस्तथैवच ॥ १४ ॥ कार्ययत्नेनशत्रूणांस्वराज्यंरक्षतास्वयं ॥ नचहिंस्योभ्युपगतःसामंतोवृ
द्धिमिच्छता ॥ १५ ॥ कौंतेयतंनहिंसेत्सयोमहींविजिगीषते ॥ गणानांभेदनेयोगमीप्सेथाःसहमंत्रिभिः ॥ १६ ॥ साधुसंग्रहणाच्चैवपापनिग्रहणात्तथा ॥ दुर्ब
लाश्चैवसततंनान्वेष्टव्याबलीयसा ॥ १७ ॥ तिष्ठेथाराजशार्दूलवैतसींवृत्तिमास्थितः ॥ यद्येनमभियायाच्चबलवान्दुर्बलंनृपः ॥ १८ ॥ सामादिभिरुपायैस्तंक्र
मेणविनिवर्तयेः ॥ अशक्नुवंश्चयुद्धायनिष्पतेत्सहमंत्रिभिः ॥ १९ ॥ कोशेनपौरैर्दंडेनयेचास्यप्रियकारिणः ॥ असंभवेतुसर्वस्ययथामुख्येननिष्पतेत् ॥ क्रमे
णानेनमुक्तिःस्याच्छरीरमितिकेवलं ॥ २० ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेप० आश्रमवा० धृतराष्ट्रोपदेशेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥७॥ धृतराष्ट्रउवा
च संधिविग्रहमप्यत्रपश्येथाराजसत्तम ॥ द्वियोनिंविविधोपायंबहुकल्पंयुधिष्ठिर ॥ १ ॥ कौरव्यपर्युपासीथाःस्थित्वाद्वैविध्यमात्मनः ॥ तुष्टपुष्टबलःशत्रुरा
त्मवानितिचस्मरेत् ॥ २ ॥ पर्युपासनकालेतुविपरीतंविधीयते ॥ आमर्दकालेराजेंद्रव्यपसर्पेत्ततःपरं ॥ ३ ॥ व्यसनंभेदनंचैवशत्रूणांकारयेत्ततः ॥ कर्षणंभीष
णंचैवयुद्धेचैवबलक्षयं ॥ ४ ॥ प्रयास्यमानोनृपतिस्त्रिविधांपरिचिंतयेत् ॥ आत्मनश्चैवशत्रोश्चशक्तिंशास्त्रविशारदः ॥ ५ ॥ उत्साहप्रभुशक्तिभ्यांमंत्रशक्त्याच
भारत ॥ उपपन्नोनृपोयायाद्विपरीतंचवर्जयेत् ॥ ६ ॥ आददीतबलंराजामौलंमित्रबलंतथा ॥ अटवीबलंभृतंचैवतथाश्रेणीबलंप्रभो ॥ ७ ॥ तत्रमित्रबलंराज
न्मौलंचैवविशिष्यते ॥ श्रेणीबलंभृतंचैवतुल्येएवेतिमेमतिः ॥ ८ ॥ तथाचारबलंचैवपरस्परसमंनृप ॥ विज्ञेयंबहुकालेषुराज्ञाकालउपस्थिते ॥ ९ ॥ आपदश्चा
पिबोद्धव्याबहुरूपानराधिप ॥ भवंतिराज्ञाकौरव्ययास्ताःपृथगतःशृणु ॥ १० ॥ विकल्पाबहुधाराजन्नापदांपांडुनंदन ॥ सामादिभिरुपन्यस्यगणयेत्तान्नृपः
सदा ॥ ११ ॥ यात्रांगच्छेद्बलैर्युक्तोराजासद्भिःपरंतप ॥ युक्तश्चदेशकालाभ्यांबलैरात्मगुणैस्तथा ॥ १२ ॥

योनीसंधिविग्रहौ ॥ १ ॥ स्थित्वास्थिरोभूत्वा द्वैविध्यंबलाबलंज्ञात्वाशत्रुंपर्युपास्वेतिभावः स्मरेज्जयोपायंविचारयेन्नत्वकस्मात्प्रयायात् ॥ २ ॥ विपरीतंअतुष्टपुष्टबलंप्रयायादित्यर्थः ॥ ३ ॥ स्मरेदित्यु
क्तंविस्पष्टयति व्यसनमिति ॥ ४ ॥ त्रिविधांशक्तिं ॥५॥ तामेवाह उत्साहेति ॥६॥ मौलंधनबलं ॥७॥८॥९॥१०॥ विकल्पाईतिप्रभृतयः तानुपन्यस्यगणयेत् नतुगोपयित्वावहेलयेत् ॥ ११ ॥ १२ ॥

अन्तौअकालेपिशिशिरादौ ॥ १३ ॥ १४ ॥ शकटादयोव्यूहविशेषाः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ इतिआश्रमवा० नै० भारतभा० सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

त्दृष्टपुष्टबलोगच्छेद्राजावृद्ध्युदयेरतः ॥ अकुशश्चाप्यथोयायादनृतावपिपांडव ॥ १३ ॥ तूणाश्मानंवाजिरथप्रवाहांध्वजद्रुमैःसंवृतकूलरोधसं ॥ पदातिनागैर्बहुकर्दमांनदींसपत्ननाशेनृपतिःप्रयोजयेत् ॥ १४ ॥ अथोपपत्त्याशकटंपद्मवज्रंचभारत ॥ उशनावेदयच्छास्त्रंतत्रैतद्विहितंविभो ॥ १५ ॥ चारयित्वापरबलंकृत्वास्वबलदर्शनं ॥ स्वभूमौयोजयेद्युद्धंपरभूमौतथैवच ॥ १६ ॥ बलंप्रसादयेद्राजानिक्षिपेद्बलिनोनरान् ॥ ज्ञात्वास्वविषयंतत्रसामादिभिरुपक्रमेत् ॥ १७ ॥ सर्वथैवमहाराजशरीरंधारयेदिह ॥ प्रेत्यचेहचकर्तव्यमात्मनिःश्रेयसंपरं ॥ १८ ॥ एवमेतन्महाराजराजासम्यक्समाचरन् ॥ प्रेत्यस्वर्गमवाप्नोतिप्रजाधर्मेणपालयन् ॥ १९ ॥ एवंत्वयाकुरुश्रेष्ठवर्तितव्यंप्रजाहितं ॥ उभयोर्लोकयोस्तातप्राप्तयेनित्यमेवहि ॥ २० ॥ भीष्मेणसर्वमुक्तोसिकृष्णेनविदुरेणच ॥ मयाप्यवश्यंवक्तव्यंप्रीत्यातेनृपसत्तम ॥ २१ ॥ एतत्सर्वंयथान्यायंकुर्वीथाभूरिदक्षिण ॥ प्रियस्तथाप्रजानांत्वंस्वर्गेसुखमवाप्स्यसि ॥ २२ ॥ अश्वमेधसहस्रेणयोयजेत्पृथिवीपतिः ॥ पालयेद्वापिधर्मेणप्रजास्तुल्यंफलंलभेत् ॥ २३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासि० आश्रम० धृतराष्ट्रोपसंवादेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

युधिष्ठिरउवाच एवमेतत्करिष्यामियथात्थपृथिवीपते ॥ भूयश्चैवानुशास्योहंभवतापार्थिवर्षभ ॥ १ ॥ भीष्मेस्वर्गमनुप्राप्तेगतेचमधुसूदने ॥ विदुरेसंजयेचैवकोन्योमांवक्तुमर्हति ॥ २ ॥ यत्तुमामनुशास्तीहभवानद्यहितेस्थितः ॥ कर्तास्मितन्महीपालनिर्वृतोभवपार्थिव ॥ ३ ॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्तःसराजर्षिर्धर्मराजेनधीमता ॥ कौंतेयंसमनुज्ञातुमियेषभरतर्षभ ॥ ४ ॥ पुत्रसंशाम्यतांतावन्ममापिबलवान्श्रमः ॥ इत्युक्त्वाप्राविशद्राजागांधार्याभवनंतदा ॥ ५ ॥ तमासनगतंदेवीगांधारीधर्मचारिणी ॥ उवाचकालेकालज्ञाप्रजापतिसमंपतिं ॥ ६ ॥ अनुज्ञातःस्वयंतेनव्यासेनत्वंमहर्षिणा ॥ युधिष्ठिरस्यानुमतेकदारण्यंगमिष्यसि ॥ ७ ॥ धृतराष्ट्रउवाच गांधार्यहमनुज्ञातःस्वयंपित्रामहात्मना ॥ युधिष्ठिरस्यानुमतेगंतास्मिनचिराद्वनं ॥ ८ ॥ अहंहितावत्सर्वेषांतेषांद्यूतदेविनां ॥ पुत्राणांदातुमिच्छामिप्रेतभावानुगंवसु ॥ ९ ॥ सर्वप्रकृतिसान्निध्यंकारयित्वास्ववेश्मनि ॥ वैशंपायनउवाच इत्युक्त्वाधर्मराजायप्रेषयामासवैतदा ॥ १० ॥ सचतद्वचनात्सर्वंसमानिन्येमहीपतिः ॥ ततःप्रतीतमनसोब्राह्मणाःकुरुजांगलाः ॥ ११ ॥

एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

क्षत्रियाश्चैववैश्याश्चशूद्राश्चैवसमाययुः ॥ ततोनिष्क्रम्यनृपतिस्तस्मादंतःपुरात्तदा ॥ १२ ॥ ददृशेतंजनंसर्वंसर्वाश्चप्रकृतीस्तथा ॥ समवेतांश्चतान्सर्वान्पौरा
नृजानपदांस्तथा ॥ १३ ॥ तानागतानभिप्रेक्ष्यसमस्तंचसुहृज्जनं ॥ ब्राह्मणांश्चमहीपालनानादेशसमागतान् ॥ १४ ॥ उवाचमतिमान्राजाधृतराष्ट्रोंबिका
सुतः ॥ भवंतःकुरवश्चैवचिरकालंसहोषिताः ॥ १५ ॥ परस्परस्यसुहृदःपरस्परहितेरताः ॥ यदिदानीमहंब्रूयामस्मिन्कालउपस्थिते ॥ १६ ॥ तथाभवद्भिःकर्त
व्यमविचार्यवचोमम ॥ अरण्यगमनेबुद्धिर्गांधारीसहितस्यमे ॥ १७ ॥ व्यासस्यानुमतेराज्ञस्तथाकुंतीसुतस्यमे ॥ भवंतोप्यनुजानंतुमाचवोभूद्विचारणा ॥ १८ ॥
अस्माकंभवतांचैवयेयंप्रीतिर्हिशाश्वती ॥ नचसान्येषुदेशेषुराज्ञामितिमतिर्मम ॥ १९ ॥ शांतोस्मिवयसानेनतथापुत्रविनाकृतः ॥ उपवासकृशश्चास्मिगां
धारीसहितोनघाः ॥ २० ॥ युधिष्ठिरगतेराज्येप्राप्तश्चास्मिसुखंमहत् ॥ मन्येदुर्योधनैश्वर्याद्विशिष्टमितिसत्तमाः ॥ २१ ॥ ममचांधस्यवृद्धस्यहतपुत्रस्यकाग
तिः ॥ ऋतेवनंमहाभागास्तन्मानुज्ञातुमर्हथ ॥ २२ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वासर्वेतेकुरुजांगलाः ॥ बाष्पसंदिग्धयावाचारुरुदुर्भरतर्षभ ॥ २३ ॥ तानविब्रुवतःकिं
चित्सर्वान्शोकपरायणान् ॥ पुनरेवमहातेजाधृतराष्ट्रोब्रवीदिदं ॥ २४ ॥ इतिश्रीम० आश्रमवा० आश्रम० धृतराष्ट्रकृतवनगमनप्रार्थनेअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥
धृतराष्ट्रउवाच शांतनुःपालयामासयथावद्वसुधामिमां ॥ तथाविचित्रवीर्यश्चभीष्मेणपरिपालितः ॥ १ ॥ पालयामासनस्तातोविदितार्थोनसंशयः ॥ यथा
चपांडुर्भ्रातामेदयितोभवतामभूत् ॥ २ ॥ सचापिपालयामासयथावत्तच्चवेत्थह ॥ मयाचभवतांसम्यक्शुश्रूषायाकृतानघाः ॥ ३ ॥ असम्यग्वामहाभागास्तत्क्षं
तव्यमतंद्रितैः ॥ यदादुर्योधनेनेदंभुक्तंराज्यमकंटकं ॥ ४ ॥ अपितत्रनवोमंदोदुर्बुद्धिरपराद्धवान् ॥ तस्यापराधाद्दुर्बुद्धेरभिमानान्महीक्षितां ॥ ५ ॥ विमर्दःसु
महानासीदनयात्स्वकृतादथ ॥ तन्मयासाधुवापीदंयदिवासाधुवैकृतं ॥ ६ ॥ तद्वोह्रदिनकर्तव्यंमयाबद्धोयमंजलिः ॥ वृद्धोयंहतपुत्रोयंदुःखितोयंनराधिपः ॥
॥ ७ ॥ पूर्वराज्ञांचपुत्रोयमितिकृत्वानुजानथ ॥ इयंचकृपणावृद्धाहतपुत्रातपस्विनी ॥ ८ ॥ गांधारीपुत्रशोकार्तायुष्मान्याचतिवैमया ॥ हतपुत्राविमौवृद्धौ
विदित्वादुःखितौतथा ॥ ९ ॥ अनुजानीतभद्रंवोव्रजावशरणंचवः ॥ अयंचकौरवोराजाकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अन्येनभृत्येन अनुज्ञातुं क्षंतुं ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ इतिआश्रमवा० नैलकंठीये भारतभावदीपेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

सर्वैर्भवद्भिर्द्रष्टव्यः समेषुविषमेषुच ॥ नजातुविषमंचैवगमिष्यतिकदाचन ॥ ११ ॥ चत्वारःसचिवायस्यभ्रातरोविपुलौजसः ॥ लोकपालसमाह्येतेसर्वधर्मार्थदर्शिनः ॥ १२ ॥ ब्रह्मेवभगवानेषसर्वभूतजगत्पतिः ॥ युधिष्ठिरोमहातेजाभवतःपालयिष्यति ॥ १३ ॥ अवश्यमेववक्तव्यमितिकृत्वाब्रवीमिवः ॥ एषन्यासोमयादत्तःसर्वेषांवोयुधिष्ठिरः ॥ १४ ॥ भवंतोस्यचवीरस्यन्यासभूताःकृतामया ॥ यदेवतैःकृतंकिंचिद्व्यलीकंवःसुतैर्मम ॥ १५ ॥ यदन्येनमदीयेनतदनुज्ञातुमर्हथ ॥ भवद्भिर्नहिमेमन्युःकृतपूर्वःकथंचन ॥ १६ ॥ अत्यंतगुरुभक्तानामेषोंजलिरिदंनमः ॥ तेषामस्थिरबुद्धीनांलुब्धानांकामचारिणां ॥ १७ ॥ कृतेयाचेद्यवःसर्वान्गांधारीसहितोनघाः ॥ इत्युक्तास्तेनतेसर्वेपौरजानपदाजनाः ॥ नोचुर्बाष्पकलाःकिंचिद्वीक्षांचक्रुःपरस्परं ॥ १८ ॥ इतिश्रीम० आश्रमवासि० आश्रमवासप० धृतराष्ट्रप्रार्थनेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्तास्तुतेतेनपौरजानपदाजनाः ॥ वृद्धेनराज्ञाकौरव्यनष्टसंज्ञाइवाभवन् ॥ १ ॥ तूष्णींभूतांस्ततस्तांस्तुबाष्पकंठान्महीपतिः ॥ धृतराष्ट्रोमहीपालःपुनरेवाभ्यभाषत ॥ २ ॥ वृद्धंचहतपुत्रंचधर्मपत्न्यासहानया ॥ विलपंतंबहुविधंकृपणंचैवसत्तमाः ॥ ३ ॥ पित्रास्वयमनुज्ञातंकृष्णद्वैपायनेनवै ॥ वनवासायधर्मज्ञाधर्मज्ञेननृपेणह ॥ ४ ॥ सोहंपुनःपुनश्चैवशिरसावनतोऽनघाः ॥ गांधार्यासहितंतन्मांसमनुज्ञातुमर्हथ ॥ ५ ॥ वैशंपायनउवाच तच्छ्रुत्वाकुरुराजस्यवाक्यानिकरुणानिते ॥ रुरुदुःसर्वशोराजन्समेताःकुरुजांगलाः ॥ ६ ॥ उत्तरीयैःकरैश्चापिसंछाद्यवदनानिते ॥ रुरुदुःशोकसंतप्तामुहूर्तंपितृमातृवत् ॥ ७ ॥ हृदयैःशून्यभूतैस्तेधृतराष्ट्रप्रवासजं ॥ दुःखंसंधारयंतोहिनष्टसंज्ञाइवाभवन् ॥ ८ ॥ तेविनीयतमायासंधृतराष्ट्रवियोगजं ॥ शनैःशनैस्तदान्योन्यमब्रुवन्संमतान्युत ॥ ९ ॥ ततःसंधायतेसर्वेवाक्यान्यथसमासतः ॥ एकस्मिन्ब्राह्मणेराजन्निवेश्योचुर्नराधिपं ॥ १० ॥ ततःस्वाचरणोविप्रःसंमतोर्थविशारदः ॥ सांबाख्योबह्वृचोराजन्वक्तुंसमुपचक्रमे ॥ ११ ॥ अनुमान्यमहाराजंतत्सदःसंप्रसाद्यच ॥ विप्रःप्रगल्भोमेधावीसराजानमुवाचह ॥ १२ ॥ राजन्वाक्यंजनस्यास्यमयिसर्वंसमर्पितं ॥ वक्ष्यामितदहंवीरतज्जुषस्वनराधिप ॥ १३ ॥ यथावदसिराजेंद्रसर्वमेतत्तथाविभो ॥ नात्रमिथ्यावचःकिंचित्सुहृत्त्वंनःपरस्परं ॥ १४ ॥

एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥दृष्टिप्रदानमपिअस्मद्वेक्षार्थंपांडवेष्वस्माकंसमर्पणं॥३९॥४०॥

नजात्वस्यचवंशस्यराज्ञांकश्चित्कदाचन॥राजासीद्यःप्रजापालःप्रजानामप्रियोऽभवत्॥ १५॥ पितृवद्भ्रातृवच्चैवभवंतःपालयंतिनः॥नचदुर्योधनःकिंचिद्युक्तंकृतवान्नृपः॥ १६॥ यथाब्रवीतिधर्मात्मामुनिःसत्यवतीसुतः ॥ तथाकुरुमहाराजसहिनःपरमोगुरुः॥ १७॥ त्यक्तावयंतुभवतादुःखशोकपरायणाः॥ भविष्यामश्चिरंराजन्भवद्गुणशतैर्युताः॥ १८ ॥ यथाशांतनुनागुप्ताराज्ञाचित्रांगदेनच ॥ भीष्मवीर्योपगूढेनपित्रातवचपार्थिव ॥ १९ ॥ भवद्बुद्धीक्षणाच्चैवपांडुनापृथिवीक्षिता॥ तथादुर्योधनेनापिराज्ञासुपरिपालिताः ॥ २० ॥ नस्वल्पमपिपुत्रस्तेव्यलीकंकृतवान्नृप॥ पितरीवसुविश्वस्तास्तस्मिन्नपिनराधिपे॥ २१ ॥ वयसास्मयथासम्यक्भवतोविदितंतथा॥ तथावर्षसहस्राणिकुंतीपुत्रेणधीमता ॥ २२॥ पाल्यमानाधृतिमतासुखंविंदामहेनृप॥ राजर्षीणांपुराणानांभवतांपुण्यकर्मणां॥ २३॥ कुरुसंवरणादीनांभरतस्यचधीमतः॥ वृत्तंसमनुयात्येषधर्मात्माभूरिदक्षिणः॥ २४॥ नात्रवाच्यंमहाराजसुसूक्ष्ममपिविद्यते॥ उषिताःस्मसुखंनित्यंभवतापरिपालिताः॥ २५॥ सुसूक्ष्मंचव्यलीकंतेसपुत्रस्यनविद्यते॥ यत्तुज्ञातिविमर्देस्मिन्नात्थदुर्योधनंप्रति॥ २६॥ भवंतमनुनेष्यामितत्रापिकुरुनंदन॥ ब्राह्मणउवाच नतद्दुर्योधनकृतंनचतद्भवताकृतं॥ २७॥ नकर्णसौबलाभ्यांचकुरवोयत्क्षयंगताः॥ दैवंतत्तुविजानीमोयन्नशक्यंप्रबाधितुं॥ २८॥ दैवंपुरुषकारेणनशक्यमपिबाधितुं॥ अक्षौहिण्योमहाराजदशाष्टौचसमागताः॥ २९॥ अष्टादशाहेनहताःकुरुभिर्योधपुंगवैः॥ भीष्मद्रोणकृपाद्यैश्चकर्णेनचमहात्मना॥ ३०॥ युयुधानेनवीरेणधृष्टद्युम्नेनचैवह॥ चतुर्भिःपांडुपुत्रैश्चभीमार्जुनयमैस्तथा॥३१॥ नचक्षयोयंनृपतेऋतेदैवबलादभूत्॥ अवश्यमेवसंग्रामेक्षत्रियेणविशेषतः॥ ३२॥ कर्तव्यंनिधनंकालेमर्तव्यंक्षत्रबंधुना॥ तैरियंपुरुषव्याघ्रैर्विद्याबाहुबलान्वितैः॥३३॥ पृथिवीनिहतासर्वासहयासरथद्विपा॥ नसराज्ञांवधेसूनुःकारणंतेमहात्मनां॥ ३४॥ नभवान्नचतेभृत्यानकर्णोनचसौबलः॥ यद्विशस्ताःकुरुश्रेष्ठराजानश्चसहस्रशः॥ ३५॥ सर्वंदैवकृतंविद्धिकोत्रकिंवक्तुमर्हति ॥ गुरुर्मतोभवानस्यकृत्स्नस्यजगतःप्रभुः॥ ३६॥ धर्मात्मानमतस्तुभ्यमनुजानीमहेसुतं॥ लभतांवीरलोकंससहायोनराधिपः॥ ३७॥ द्विजाग्र्यैःसमनुज्ञातस्त्रिदिवेमोदतांसुखं॥ प्राप्स्यतेचभवान्पुण्यंधर्मेचपरमांस्थितिं॥ ३८॥ वेदधर्मंचकृत्स्नेनसम्यक्त्वंभवसुव्रतः॥ दृष्टिप्रदानमपितेपांडवान्प्रतिनोवृथा॥ ३९॥ समर्थास्त्रिदिवस्यापिपालनेकिंपुनःक्षितेः॥ अनुवर्त्स्यंतिवाधीमन्समेषुविषमेषुच॥ ४०॥

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ इतिआश्रमवा०नै०भारतभा०दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥७॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

प्रजाःकुरुकुलश्रेष्ठपांडवान्शीलभूषणान् ॥ ब्रह्मदेयाग्रहारांश्चपारिबर्हांश्चपार्थिवः ॥ ४१ ॥ पूर्वराजाभिपन्नांश्चपालयत्येवपांडवः ॥ दीर्घदर्शीमृदुर्दांतःसदा
वैश्रवणोयथा ॥ ४२ ॥ अक्षुद्रसचिवश्चायंकुंतीपुत्रोमहामनाः ॥ अथमित्रेदयावांश्चशुचिश्चभरतर्षभः ॥ ४३ ॥ ऋजुपश्यतिमेधावीपुत्रवत्पालितःसदा ॥ विप्रि
यंचजनस्यास्यसंसर्गाद्धर्मजस्यवै ॥ ४४ ॥ नकरिष्यंतिराजर्षेतथाभीमार्जुनादयः ॥ मंदामृदुषुकौरव्यतीक्ष्णेष्वाशीविषोपमाः ॥ ४५ ॥ वीर्यवंतोमहात्मानःपौरा
णांचहितेरताः ॥ नकुंतीनचपांचालीनचोलूपीनसात्वती ॥ ४६ ॥ अस्मिन्जनेकरिष्यंतिप्रतिकूलानिकर्हिचित् ॥ भवत्कृतमिमंस्नेहंयुधिष्ठिरविवर्धितं ॥ ४७ ॥
नपृष्ठतःकरिष्यंतिपौराजानपदाजनाः ॥ अधर्मिष्ठानपिसतःकुंतीपुत्रामहारथाः ॥ ४८ ॥ मानवान्पालयिष्यंतिभूत्वाधर्मपरायणाः ॥ सराजन्मानसंदुःखमप
नीययुधिष्ठिरात् ॥ ४९ ॥ कुरुकार्याणिधर्म्याणिनमस्तेपुरुषर्षभ ॥ वैशंपायनउवाच तस्यतद्वचनंधर्म्यमनुमान्यगुणोत्तरं ॥ ५० ॥ साधुसाध्वितिसर्वःस
जनःप्रतिगृहीतवान् ॥ धृतराष्ट्रश्चतद्वाक्यमभिपूज्यपुनःपुनः ॥ ५१ ॥ विसर्जयामासतदाप्रकृतीस्तुशनैःशनैः ॥ सतैःसंपूजितोराजाशिवेनावेक्षितस्तथा ॥ ५२ ॥
प्रांजलिःपूजयामासतंजनंभरतर्षभ ॥ ततोविवेशभवनंगांधार्यासहितोनिजं ॥ व्युष्टायांचैवशर्वर्यांयच्चकारनिबोधतत् ॥ ५३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्र०
आश्रमवासप०प्रकृतिसांत्वनेदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥७॥ वैशंपायनउवाच ततोरजन्यांव्युष्टायांधृतराष्ट्रोंबिकासुतः ॥ विदुरंप्रेषयामासयुधि
ष्ठिरनिवेशनं ॥ १ ॥ सगत्वाराजवचनादुवाचाच्युतमीश्वरं ॥ युधिष्ठिरंमहातेजाःसर्वबुद्धिमतांवरः ॥ २ ॥ धृतराष्ट्रोमहाराजोवनवासायदीक्षितः ॥ गमिष्य
तिवनंराजन्नागतांकार्तिकीमिमां ॥ ३ ॥ सत्वांकुरुकुलश्रेष्ठकिंचिदर्थमभीप्सति ॥ श्राद्धमिच्छतिदातुंसगांगेयस्यमहात्मनः ॥ ४ ॥ द्रोणस्यसोमदत्तस्यबा
ह्लीकस्यचधीमतः ॥ पुत्राणांचैवसर्वेषांयेचान्येसुहृदोहताः ॥ ५ ॥ यदिचाप्यनुजानीषेसैंधवापसदस्यच ॥ एतच्छ्रुत्वातुवचनंविदुरस्ययुधिष्ठिरः ॥ ६ ॥ हृष्टः
संपूजयामासगुडाकेशश्चपांडवः ॥ नचभीमोदृढक्रोधस्तद्वचोजगृहेतदा ॥ ७ ॥ विदुरस्यमहातेजादुर्योधनकृतंस्मरन् ॥ अभिप्रायंविदित्वातुभीमसेनस्यफा
ल्गुनः ॥ ८ ॥ किरीटीकिंचिदानम्यतमुवाचनरर्षभं ॥ भीमराजापितावृद्धोवनवासायदीक्षितः ॥ ९ ॥

किंचिदर्थंकिंचित्कार्यंकर्तुंत्वामभीप्सतिद्रष्टुमितिशेषः तदेवाह श्राद्धमिति ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ कुतोहेतोर्वैरंविस्मृत्यअसिजीवसि ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

दातुमिच्छतिसर्वेषांसुहृदामौर्ध्वदेहिकं ॥ भवतानिर्जितंवित्तंदातुमिच्छतिकौरवः ॥ १० ॥ भीष्मादीनांमहाबाहोतदनुज्ञातुमर्हसि ॥ दिष्ट्यात्वद्यमहाबाहोधृत
राष्ट्रःप्रयाचते ॥ ११ ॥ याचितोयःपुरास्माभिःपश्यकालस्यपर्ययं ॥ योसौपृथिव्याःकृत्स्नायाभर्ताभूत्वानराधिपः ॥ १२ ॥ परैर्विनिहतामात्योवनंगंतुमभीप्स
ति ॥ मातेन्यत्पुरुषव्याघ्रदानाद्भवतुदर्शनं ॥ १३ ॥ अयशस्यमतोन्यत्स्यादधर्मश्चमहाभुज ॥ राजानमुपशिक्षस्वज्येष्ठंभ्रातरमीश्वरं ॥ १४ ॥ अर्हस्त्वमपिदातुं
वैनादातुंभरतर्षभ ॥ एवंब्रुवाणंबीभत्सुंधर्मराजोप्यपूजयत् ॥ १५ ॥ भीमसेनस्तुसक्रोधःप्रोवाचेदंवचस्तदा ॥ वयंभीष्मस्यदास्यामःप्रेतकार्यंतुफाल्गुन ॥ १६ ॥
सोमदत्तस्यनृपतेर्भूरिश्रवसएवच ॥ बाह्लीकस्यचराजर्षेर्द्रोणस्यचमहात्मनः ॥ १७ ॥ अन्येषांचैवसर्वेषांकुंतीकर्णायदास्यति ॥ श्राद्धानिपुरुषव्याघ्रमाप्रादा
त्कौरवोनृपः ॥ १८ ॥ इतिमेवर्ततेबुद्धिर्मानोनिंदंतुशत्रवः ॥ कष्टात्कष्टतरंयांतुसर्वेदुर्योधनादयः ॥ १९ ॥ यैरियंपृथिवीकृत्स्नाघातिताकुलपांसनैः ॥ कुतस्त्वम
सिविस्मृत्यवैरंद्वादशवार्षिकं ॥ २० ॥ अज्ञातवासंगहनंद्रौपदीशोकवर्धनं ॥ क्वतदाधृतराष्ट्रस्यस्नेहोऽस्मद्गोचरोगतः ॥ २१ ॥ कृष्णाजिनोपसंवीतोहृताभर
णभूषणः ॥ सार्धंपांचालपुत्र्यात्वंराजानमुपजग्मिवान् ॥ २२ ॥ क्वतदाद्रोणभीष्मौतौसोमदत्तोपिवाभवत् ॥ यत्रत्रयोदशसमावनेवन्येनजीवथ ॥ २३ ॥ न
तदात्वांपिताज्येष्ठःपितृत्वेनाभिवीक्षते ॥ किंतेतद्विस्मृतंपार्थयदेषकुलपांसनः ॥ २४ ॥ दुर्बुद्धिर्विदुरंप्राहद्यूतेकिंजितमित्युत ॥ तमेवंवादिनंराजाकुंतीपुत्रोयुधि
ष्ठिरः ॥ उवाचवचनंधीमान्जोषमास्वेतिभर्त्सयन् ॥ २५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवा० आश्रम० एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ७ ॥ अर्जुनउवाच
भीमज्येष्ठोगुरुर्मेत्वंनातोन्यद्वक्तुमुत्सहे ॥ धृतराष्ट्रस्तुराजर्षिःसर्वथामानमर्हति ॥ १ ॥ नस्मरंत्यपराद्धानिस्मरंतिसुकृतान्यपि ॥ असंभिन्नार्यमर्यादाःसाधवः
पुरुषोत्तमाः ॥ २ ॥ इतितस्यवचःश्रुत्वाफाल्गुनस्यमहात्मनः ॥ विदुरंप्राहधर्मात्माकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ ३ ॥ इदंमद्वचनात्क्षत्तःकौरवंब्रूहिपार्थिवं ॥ यावदि
च्छतिपुत्राणांश्राद्धंतावद्ददाम्यहं ॥ ४ ॥ भीष्मादीनांचसर्वेषांसुहृदामुपकारिणां ॥ ममकोशादितिविभोमाभूद्भीमःसुदुर्मनाः ॥ ५ ॥ वैशंपायनउवाच इत्यु
क्ताधर्मराजस्तमर्जुनंप्रत्यपूजयत् ॥ भीमसेनःकटाक्षेणवीक्षांचक्रेधनंजयं ॥ ६ ॥

भावदीपेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ७ ॥ भीमेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ इतिआश्रमवा० नै० भारतभा० द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ५॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

ततःसविदुरंधीमान्वाक्यमाहयुधिष्ठिरः॥ भीमसेनेनकोपंसनृपतिःकर्तुमर्हति॥७॥ परिक्लिष्टोहिभीमोपिहिमवृष्यातपादिभिः ॥ दुःखैर्बहुविधैर्धीमानरण्ये विदितंतव॥ ८॥ किंतुमद्वचनाद्ब्रूहिराजानंभरतर्षभ॥ यद्यदिच्छसियावच्चगृह्यतांमद्गृहादिति॥ ९ ॥ यन्मात्सर्यमयंभीमःकरोतिभृशदुःखितः ॥ नतन्मनसि कर्तव्यमितिवाच्यःसपार्थिवः॥ १० ॥ यन्ममास्तिधनंकिंचिदर्जुनस्यचवेश्मनि॥ तस्यस्वामीमहाराजइतिवाच्यःसपार्थिवः ॥ ११ ॥ददातुराजाविप्रेभ्योय थेष्टंक्रियतांव्ययः॥ पुत्राणांसुहृदांचैवगच्छत्वानृण्यमद्यसः॥ १२ ॥ इदंचापिशरीरंमेतवायत्तंजनाधिप॥ धनानिचेतिविद्धित्वंनमेतत्रास्तिसंशयः॥ १३॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवा० आश्रम० युधिष्ठिरानुमोदनेद्वादशोऽध्यायः॥ १२॥ ॥५॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्तस्तुराज्ञासविदुरोबुद्धिसत्तमः॥ धृतराष्ट्रमुपेत्यैवंवाक्यमाहमहार्थवत् ॥ १ ॥ उक्तोयुधिष्ठिरोराजाभवद्वचनमादितः ॥ सचसंश्रुत्यवाक्यंतेप्रशशंसमहाद्युतिः ॥ २॥ बीभत्सुश्चमहातेजानिवे दयतितेगृहान्॥ वसुतस्यगृहेयच्चप्राणानपिचकेवलान्॥ ३॥ धर्मराजश्चपुत्रस्तेराज्यंप्राणान्धनानिच ॥ अनुजानातिराजर्षेयच्चान्यदपिकिंचन॥ ४॥ भी मश्चसर्वदुःखानिसंस्मृत्यबहुलान्युत।कृच्छ्रादिवमहाबाहुरनुजज्ञेविनिःश्वसन् ॥ ५॥ सराजन्धर्मशीलेनराज्ञाबीभत्सुनातथा ॥ अनुनीतोमहाबाहुःसौह देस्थापितोपिच॥६॥ नचमन्युस्त्वयाकार्यइतित्वांप्राहधर्मराट्॥ संस्मृत्यभीमस्तद्वैरंयदन्यायवदाचरत्॥ ७॥एवंप्रायोहिधर्मोयंक्षत्रियाणांनराधिप॥ युद्धेक्ष त्रियधर्मेचनिरतोयंवृकोदरः॥८॥ वृकोदरकृतेचाहमर्जुनश्चपुनःपुनः॥ प्रसीदयाचेनृपतेभवान्प्रभुरिहास्तियत्॥ ९॥तद्ददातुभवान्वित्तंयावदिच्छसिपार्थिव॥ त्वमीश्वरोस्यराज्यस्यप्राणानामपिभारत॥ १०॥ब्रह्मदेयाग्रहारांश्चपुत्राणामौर्ध्वदेहिकं॥इतोरत्नानिगाश्चैवदासीदासमजाविकं॥ ११॥आनयित्वाकुरुश्रेष्ठो ब्राह्मणेभ्यःप्रयच्छतु ॥ दीनांधकृपणेभ्यश्चतत्रतत्रनृपाज्ञया ॥ १२ ॥ बह्वन्नरसपानाढ्याःसभाविदुरकारय ॥ गवांनिपानान्यन्यच्चविविधंपुण्यकंकुरु ॥ ॥ १३ ॥इतिमामब्रवीद्राजापार्थश्चैवधनंजयः॥ यदत्रानंतरंकार्यंतद्भवान्वक्तुमर्हति॥ १४ ॥इत्युक्तेविदुरेणाथधृतराष्ट्रोभिनंद्यतान्॥ मनश्चक्रेमहादानेका र्तिक्यांजनमेजय॥ १५॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेपर्वणिआश्रमवासप० विदुरवाक्येत्रयोदशोऽध्यायः॥ १३॥ ॥५॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ इतिआश्रमवा० नैलकंठीये भारतभावदीपेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥५॥ ॥५॥

विदुरेणेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६॥ १७ ॥ १८ ॥ इतिआश्रमवा॰नै॰भारतभा॰ चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥

वैशंपायनउवाच विदुरेणैवमुक्तस्तुधृतराष्ट्रोजनाधिपः॥ प्रीतिमानभवद्राजन्राज्ञोजिष्णोश्चकर्मणि॥ १ ॥ ततोभिरूपान्भीष्मायब्राह्मणानृषिसत्तमान्॥ पुत्रार्थेसुहृदश्चैवससमीक्ष्यसहस्रशः॥ २ ॥ कारयित्वान्नपानानियानान्याच्छादनानिच ॥ सुवर्णमणिरत्नानिदासीदासमजाविकं॥ ३ ॥ कंबलानिचरत्नानिग्रामान्क्षेत्रंतथाधनं॥ सालंकारान्गजानश्वान्कन्याश्चैववरस्त्रियः ॥ ४ ॥ उद्दिश्योद्दिश्यसर्वेभ्योददौसनृपसत्तमः ॥ द्रोणंसंकीर्त्यभीष्मंचसोमदत्तंचबाह्लिकं॥ ५ ॥ दुर्योधनंचराजानंपुत्रांश्चैवपृथक्पृथक्॥ जयद्रथपुरोगांश्चसुहृदश्चापिसर्वशः॥ ६ ॥ सश्राद्धयज्ञोववृतेबहुशोधनदक्षिणः॥ अनेकधनरत्नौघोयुधिष्ठिरमतेतदा॥ ७ ॥ अनिशंयत्रपुरुषागणकालेखकास्तदा॥ युधिष्ठिरस्यवचनादपृच्छंतस्मतंनृपं ॥ ८ ॥ आज्ञापयकिमेतेभ्यःप्रदायंदीयतामिति॥ तदुपस्थितमेवात्रवचनांतेददुस्तदा॥ ९ ॥ शतदेयेदशशतंसहस्रेचायुतंतथा ॥ दीयतेवचनाद्राज्ञःकुंतीपुत्रस्यधीमतः॥ १० ॥ एवंसवसुधाराभिर्वर्षमाणोनृपांबुदः ॥ तर्पयामासविप्रांस्तान्वर्षन्सस्यमिवांबुदः॥ ११ ॥ ततोनंतरमेवात्रसर्ववर्णान्महामते॥ अन्नपानरसौघेणप्लावयामासपार्थिवः॥ १२ ॥ सवस्त्रधनरत्नौघोमृदंगनिनदोमहान्॥ गवाश्वमकरावर्तोनानारत्नमहाकरः॥ १३ ॥ ग्रामाग्रहारद्वीपाढ्योमणिहेमजलार्णवः॥ जगत्संप्लावयामासधृतराष्ट्रोडुपोद्धतः॥ ॥ १४ ॥ एवंसपुत्रपौत्राणांपितॄणामात्मनस्तथा॥ गांधार्याश्चमहाराजप्रददावौर्ध्वदेहिकं॥ १५ ॥ परिश्रांतोयदासीत्सददद्दानान्यनेकशः॥ निवर्तयामासतदादानयज्ञंनराधिपः ॥ १६ ॥ एवंसराजाकौरव्यचक्रेदानमहाक्रतुं ॥ नटनर्तकलास्याढ्यंबह्वन्नरसदक्षिणं॥ १७ ॥ दशाहमेवंदानानिदत्वाराजांबिकासुतः॥ बभूवपुत्रपौत्राणामनृणोभरतर्षभ॥ १८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेप॰आश्रमवा॰दानयज्ञेचतुर्दशोऽध्यायः॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ततःप्रभातेराजासधृतराष्ट्रोंबिकासुतः॥ आहूयपांडवान्वीरान्वनवासेकृतक्षणः ॥ १ ॥ गांधारीसहितोधीमानभ्यनंदद्यथाविधि॥ कार्तिक्यांकारयित्वेष्टिंब्राह्मणैर्वेदपारगैः॥ २ ॥ अग्निहोत्रंपुरस्कृत्यवल्कलाजिनसंवृतः॥ वधूजनवृतोराजानिर्ययौभवनात्ततः॥ ३ ॥ ततःस्त्रियःकौरवपांडवानांयाश्चापराःकौरवराजवंश्याः॥ तासांनादःप्रादुरासीत्तदानींवैचित्रवीर्येनृपतौप्रयाते॥ ४ ॥

तदनेनप्रबंधेनप्रव्रजिष्यतांकुटुंबानुमतिःपितृतर्पणंचावश्यकं तदन्यतराकरणेप्रव्रज्याफलानिष्पत्तिरितिचप्रदर्श्यधृतराष्ट्रप्रव्रज्यांवर्णयति ततःप्रभातेइत्यादिना॥ १ ॥ इष्टिंउदवसनीयाख्यां ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ कुंतीगांधारींअनयदितिशेषः किंभूताअर्धांद्गांधार्याहस्तंस्कंधायसक्तंउद्वहंती ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ इतिआश्रमवा० नै० भारतभा० पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

ततोलाजैःसुमनोभिश्चराजा विचित्राभिस्तद्गृहंपूजयित्वा ॥ संपूज्यार्थैर्भृत्यवर्गंचसर्वंततःसमुत्सृज्ययर्यौनरेंद्रः ॥ ५ ॥ ततोराजाप्रांजलिर्वेपमानोयुधिष्ठिरःसस्वरंबाष्पकंठः ॥ विमुच्योच्चैर्महानादंहिसाधोक्वयास्यसीत्यपतत्तातभूमौ ॥ ६ ॥ तथार्जुनस्तीव्रदुःखाभितप्तोमुहुर्मुहुर्निःश्वसन्भारताग्र्यः ॥ युधिष्ठिरंमैवमित्येवमुक्त्वानिगृह्याथोदीनवत्सीदमानः ॥ ७ ॥ वृकोदरःफाल्गुनश्चैववीरौमाद्रीपुत्रौविदुरःसंजयश्च ॥ वैश्यापुत्रःसहितोगौतमेनधौम्योविप्राश्चान्वयुर्बाष्पकंठाः ॥ ८ ॥ कुंतीगांधारींबद्धनेत्रांव्रजंतींस्कंधासक्तंहस्तमथोद्वहंती ॥ राजागांधार्याःस्कंधदेशेवसज्यपाणिंययौधृतराष्ट्रःप्रतीतः ॥ ९ ॥ तथाकृष्णाद्रौपदीसात्वतीचबालापत्याचोत्तराकौरवीच ॥ चित्रांगदायाश्चकाश्चित्स्त्रियोन्याःसार्धंराज्ञाप्रस्थितास्तावधूभिः ॥ १० ॥ तासांनादोरुदतीनांतदासीद्राजन्दुःखात्कुररीणामिवोच्चैः ॥ ततोनिष्पेतुर्ब्राह्मणक्षत्रियाणांविट्शूद्राणांचैवभार्याःसमंतात् ॥ ११ ॥ तन्निर्याणेदुःखितःपौरवर्गोगजाह्वयेचैवबभूवराजन् ॥ यथापूर्वंगच्छतांपांडवानांद्यूतेराजन्कौरवाणांसभायाः ॥ १२ ॥ यानापश्यंश्चंद्रमसंनसूर्यंरामाःकदाचिदपितस्मिन्नरेंद्रे ॥ महावनंगच्छतिकौरवेंद्रेशोकेनार्तांराजमार्गंप्रपेदुः ॥ १३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवा० आश्रमवासप० धृतराष्ट्रनिर्याणेपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ॐ ॥ वैशंपायनउवाच ततःप्रासादहर्म्येषुवसुधायांचपार्थिव ॥ नारीणांचनराणांचनिःस्वनःसुमहानभूत् ॥ १ ॥ सराजाराजमार्गेणनृनारीसंकुलेनच ॥ कथंचिन्निर्ययौधीमान्वेपमानःकृतांजलिः ॥ २ ॥ सवर्द्धमानद्वारेणनिर्ययौगजसाह्वयात् ॥ विसर्जयामासचतंजनौघंसमुहुर्मुहुः ॥ ३ ॥ वनंगंतुंचविदुरोराज्ञासहकृतक्षणः ॥ संजयश्चमहामात्रःसूतोगावल्गणिस्तथा ॥ ४ ॥ कृपंनिवर्तयामासयुयुत्सुंचमहारथं ॥ धृतराष्ट्रोमहीपालःपरिदाप्ययुधिष्ठिरे ॥ ५ ॥ निवृत्तेपौरवर्गेचराजासांतःपुरस्तदा ॥ धृतराष्ट्राभ्यनुज्ञातोनिवर्तितुमियेषह ॥ ६ ॥ सोब्रवीन्मातरंकुंतींवनंतमनुजग्मुषीं ॥ अहंराजानमन्विष्येभवतीविनिवर्ततां ॥ ७ ॥ वधूपरिवृताराज्ञिनगरंगंतुमर्हसि ॥ राजायात्वेषधर्मात्मातापस्येकृतनिश्चयः ॥ ८ ॥ इत्युक्ताधर्मराजेनबाष्पव्याकुललोचना ॥ जगामैवतदाकुंतीगांधारींपरिगृह्यह ॥ ९ ॥ कुंत्युवाच सहदेवेमहाराजमाऽप्रसादंकृथाःक्वचित् ॥ एषमामनुरक्तोहिराजंस्त्वांचैवसर्वदा ॥ १० ॥

ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ माप्रसादं अप्रसादमितिच्छेदः ॥ १० ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ श्वश्रूश्वशुरयोः ज्येष्ठत्वात्धृतराष्ट्रःपांडोःपितृसमस्तेनकुंत्याःसश्वशुरइति ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ पुरोद्यतान्पुराद्बहिर्गंतुमुद्यतान् विदुलायावचोभिः

कर्णस्मरेथाःसततंसंग्रामेष्वपलायिनं॥अवकीर्णोहिसमरेवीरोदुष्प्रज्ञयातदा॥ ११ ॥आयसंहृदयंनूनंमंदायाममपुत्रक ॥ यत्सूर्यजमपश्यंत्याःशतधानविदीर्यते ॥ १२ ॥ एवंगतेतुकिंशक्यंमयाकर्तुमरिंदम ॥ ममदोषोयमत्यर्थंख्यापितोयन्नसूर्यजः ॥ १३ ॥ तन्निमित्तंमहाबाहोदानंदद्यास्त्वमुत्तमं ॥ सदैवभ्रातृभिः सार्धंसूर्यजस्यारिमर्दन ॥ १४॥ द्रौपद्याश्चप्रियेनित्यंस्थातव्यमरिकर्शन ॥ भीमसेनोर्जुनश्चैवनकुलश्चकुरूद्वह ॥ १५ ॥ समाधेयास्त्वयाराजंस्त्वय्यद्यकुलधूर्गता ॥ श्वश्रूश्वशुरयोःपादान्शुश्रूषंतीवनेत्वहं ॥ गांधारीसहितावत्स्येतापसीमलपंकिनी ॥ १६ ॥ वैशंपायनउवाच एवमुक्तःसधर्मात्माभ्रातृभिःसहितोवशी ॥ विषादमगमद्धीमान्नचकिंचिदुवाचह ॥ १७॥ मुहूर्तमिवतुध्यात्वाधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ उवाचमातरंदीनश्चिंताशोकपरायणः ॥ १८ ॥ किमिदंतेव्यवसितंनैवंत्वंवक्तुमर्हसि ॥ नत्वामभ्यनुजानामिप्रसादंकर्तुमर्हसि ॥ १९ ॥ पुरोद्यतान्पुरात्यस्मानुत्साह्यप्रियदर्शने ॥ विदुलायावचोभिस्त्वंनास्मान्संत्यक्तुमर्हसि ॥ २० ॥ निहत्यपृथिवीपालान्राज्यंप्राप्तमिदंमया ॥ तवप्रज्ञामुपश्रुत्यवासुदेवान्नरर्षभात् ॥ २१ ॥ क्वसाबुद्धिरियंचाद्यभवत्यायच्छ्रुतंमया ॥ क्षत्रधर्मेस्थितिंचोक्तातस्याश्च्यवितुमिच्छसि ॥ २२ ॥ अस्मानुत्सृज्यराज्यंचस्नुषाहीमायशस्विनि ॥ कथंवत्स्यसिदुर्गेषुवनेष्वद्यप्रसीदमे ॥ २३॥ इतिबाष्पकलावाचःकुंतीपुत्रस्यशृण्वती ॥ साजगामाश्रुपूर्णाक्षीभीमस्तामिदमब्रवीत् ॥ २४ ॥ यदाराज्यमिदंकुंतिभोक्तव्यंपुत्रनिर्जितं ॥ प्राप्तव्याराजधर्माश्चतदेयंतेकुतोमतिः ॥ २५ ॥ किंवयंकारिताःपूर्वंभवत्यापृथिवीक्षयं ॥ कस्यहेतोःपरित्यज्यवनंगंतुमभीप्ससि ॥ २६॥ वनाच्चापिकिमानीताभवत्याबालकावयं ॥ दुःखशोकसमाविष्टौमाद्रीपुत्राविमौतथा ॥ २७॥ प्रसीदमातर्मागास्त्वंवनमद्ययशस्विनि ॥ श्रियंयौधिष्ठिरींमातर्भुंक्ष्वतावद्बलार्जितां ॥ २८॥ इतिसानिश्चितैवाशुवनवासायभाविनी ॥ लालप्यतांबहुविधंपुत्राणांनाकरोद्वचः ॥ २९ ॥ द्रौपदीचान्वयाच्छ्वश्रूंविषण्णवदनातदा ॥ वनवासायगच्छंतींरुदतीभद्रयासह ॥ ॥ ३० ॥ सापुत्रान्रुदतःसर्वान्मुहुर्मुहुरवेक्षती ॥ जगामैवमहाप्राज्ञावनायकृतनिश्चया ॥ ३१ ॥ अन्वयुःपांडवास्तांतुसभृत्यांतःपुरास्तथा ॥ ततःप्रमृज्यसाश्रूणिपुत्रान्वचनमब्रवीत् ॥ ३२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवा० आश्रम० कुंतीवनप्रस्थानेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥

उत्साह्यउत्साहयुक्तान्कृत्वा ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ भद्रयासुभद्रया ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ इतिआश्रमवा० नै० भारतभा० षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥

एवमेतदितिकुंत्यास्त्वितिततोभागीरथीतीरइतिचत्रयःस्पष्टार्थाअध्यायाः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

कुंत्युवाच एवमेतन्महाबाहोयथावदसिपांडव ॥ कृतमुद्धर्षणंपूर्वंमयावःसीदतांनृपाः ॥ १ ॥ द्यूतापहृतराज्यानांपतितानांसुखादपि ॥ ज्ञातिभिःपरिभूतानां कृतमुद्धर्षणंमया ॥ २ ॥ कथंपांडोर्ननश्येतसंततिःपुरुषर्षभाः ॥ यशश्चवोननश्येतइतिचोद्धर्षणंकृतं ॥ ३ ॥ यूयमिंद्रसमाःसर्वेदेवतुल्यपराक्रमाः ॥ मापरेषां मुखप्रेक्षाःस्थेत्येवंतत्कृतंमया ॥ ४ ॥ कथंधर्मभृतांश्रेष्ठोराजात्वंवासवोपमः ॥ पुनर्वनेनदुःखीस्याइतिचोद्धर्षणंकृतं ॥ ५ ॥ नागायुतसमप्राणःख्यातविक्रमपौरुषः ॥ नायंभीमोत्ययंगच्छेदितिचोद्धर्षणंकृतं ॥ ६ ॥ भीमसेनादवरजस्तथायंवासवोपमः ॥ विजयोनावसीदेतइतिचोद्धर्षणंकृतं ॥ ७ ॥ नकुलःसहदेवश्च तथेमौगुरुवर्तिनौ ॥ क्षुधाकथंनसीदेतामितिचोद्धर्षणंकृतं ॥ ८ ॥ इयंचबृहतीश्यामातथात्यायतलोचना ॥ वृथासभातलेक्लिष्टामाभूदितिचतत्कृतं ॥ ९ ॥ प्रेक्षतामेववोभीमवेपंतींकदलीमिव ॥ स्त्रीधर्मिणीमरिष्टांगींतथाद्यूतपराजितां ॥ १० ॥ दुःशासनोयदामौर्ख्याद्दासीवत्पर्यकर्षत ॥ तदैवविदितंमह्यंपराभूतमिदं कुलं ॥ ११ ॥ निषण्णाःकुरवश्चैवतदामेश्वशुरादयः ॥ सादैवंनाथमिच्छंतीव्यलपत्कुररीयथा ॥ १२ ॥ केशपक्षेपरामृष्टापापेनहतबुद्धिना ॥ यदादुःशासनेनैषातदामुह्याम्यहंनृपाः ॥ १३ ॥ युष्मत्तेजोविवृद्ध्यर्थंमयाह्युद्धर्षणंकृतं ॥ तदानींविदुलावाक्यैरितितद्वित्तपुत्रकाः ॥ १४ ॥ कथंनराजवंशोयंनश्येत्प्राप्यसुतान्मम ॥ पांडोरितिमयापुत्रास्तस्माद्धुद्धर्षणंकृतं ॥ १५ ॥ नतस्यपुत्राःपौत्रावाक्षतवंशस्यपार्थिव ॥ लभंतेसुकृतांल्लोकान्यस्माद्वंशःप्रणश्यति ॥ १६ ॥ भुक्तंराज्यफलंपुत्राभर्तुर्मेविपुलंपुरा ॥ महादानानिदत्तानिपीतःसोमोयथाविधि ॥ १७ ॥ नाहमात्मफलार्थंवैवासुदेवमचूचुदं ॥ विदुलायाःप्रलापैस्तैःपालनार्थंचतत्कृतं ॥ १८ ॥ नाहंराज्यफलंपुत्राःकामयेपुत्रनिर्जितं ॥ पतिलोकानहंपुण्यान्कामयेतपसाविभो ॥ १९ ॥ श्वश्रूश्वशुरयोःकृत्वाशुश्रूषांवनवासिनोः ॥ तपसाशोषयिष्यामियुधिष्ठिरकलेवरं ॥ २० ॥ निवर्तस्वकुरुश्रेष्ठभीमसेनादिभिःसह ॥ धर्मेतेधीयतांबुद्धिर्मनस्तुमहदस्तुच ॥ २१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासि० आश्रमवासप० कुंतीवाक्येसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच कुंत्यास्तुवचनंश्रुत्वापांडवाराजसत्तम ॥ व्रीडिताःसंन्यवर्ततपांचाल्यासहितानघाः ॥ १ ॥ ततःशब्दोमहानेवसर्वेषामभवत्तदा ॥ अंतःपुराणांरुदतांदृष्ट्वाकुंतींतथागतां ॥ २ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ इतिआश्रमवा० नै० भारतभा० सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ७ ॥ कुंत्याइति ॥ १ ॥ २ ॥

प्रदक्षिणमथावृत्यराजानंपांडवास्तदा ॥ अभिवाद्यन्यवर्तंतपृथांतामनिवर्त्यवै ॥ ३ ॥ ततोब्रवीन्महातेजाधृतराष्ट्रोंबिकासुतः॥ गांधारींविदुरंचैवसमाभाष्यावगृह्यच ॥ ४ ॥ युधिष्ठिरस्यजननीदेवीसाधुनिवर्त्यतां ॥ यथायुधिष्ठिरःप्राहतत्सर्वंसत्यमेवहि ॥ ५॥ पुत्रैश्वर्यंमहदिदमपास्यचमहाफलं॥ कानुगच्छेद्वनंदुर्गंपुत्रानुत्सृज्यमूढवत् ॥ ६ ॥ राज्यस्थयातपस्तप्तुंकर्तुंदानव्रतंमहत् ॥ अनयाशक्यमेवाद्यश्रूयतांचवचोमम ॥ ७ ॥ गांधारिपरितुष्टोस्मिवध्वाःशुश्रूषणेनवै ॥ तस्मात्त्वमेनांधर्मज्ञेसमनुज्ञातुमर्हसि ॥ ८ ॥ इत्युक्तासौबलेयीतुराज्ञाकुंतीमुवाचह ॥ तत्सर्वंराजवचनंस्वंचवाक्यंविशेषवत् ॥ ९ ॥ नचसावनवासायदेवीकृतमतिंतदा ॥ शक्नोत्युपावर्तयितुंकुंतींधर्मपरांसतीं ॥ १० ॥ तस्यास्तांतुस्थितिंज्ञात्वाव्यवसायंकुरुस्त्रियः ॥ निवृत्तांश्चकुरुश्रेष्ठान्दृष्ट्वाप्ररुरुदुस्तदा ॥ ११ ॥ उपावृत्तेषुपार्थेषुसर्वास्वेववधूषुच ॥ ययौराजामहाप्राज्ञोधृतराष्ट्रोवनंतदा ॥ १२॥ पांडवाश्चातिदीनास्तेदुःखशोकपरायणाः ॥ यानैःस्त्रीसहिताःसर्वेपुरंप्रविविशुस्तदा ॥ १३ ॥ तदहृष्टमनानंदंगतोत्सवमिवाभवत् ॥ नगरंहास्तिनपुरंसस्त्रीवृद्धकुमारकं ॥ १४ ॥ सर्वेचासन्निरुत्साहाःपांडवाजातमन्यवः ॥ कुंत्याहीनाःसुदुःखार्तावत्साइवविनाकृताः ॥ १५ ॥ धृतराष्ट्रस्तुतेनाह्नागत्वासुमहदंतरं ॥ ततोभागीरथीतीरेनिवासमकरोत्प्रभुः ॥ १६ ॥ प्रादुष्कृतायथान्यायमग्नयोवेदपारगैः ॥ व्यराजंतद्विजश्रेष्ठैस्तत्रतत्रतपोवने ॥ १७॥ प्रादुष्कृताग्निरभवत्सचवृद्धोनराधिपः ॥ सराजाग्नीन्पर्युपास्यहुत्वाचविधिवत्तदा ॥ १८ ॥ संध्यागतंसहस्रांशुमुपातिष्ठतभारत॥ विदुरःसंजयश्चैवराज्ञःशय्यांकुशैस्ततः॥ १९ ॥ चक्रतुःकुरुवीरस्यगांधार्याश्चाविदूरतः॥ गांधार्याःसन्निकर्षेतुनिषसादकुशेसुखं ॥ २० ॥ युधिष्ठिरस्यजननीकुंतीसाधुव्रतेस्थिता ॥ तेषांसंश्रवणेचापिनिषेदुर्विदुरादयः ॥ २१ ॥ याजकाश्चयथोद्देशंद्विजायेचानुयायिनः ॥ प्राधीतद्विजमुख्यासासंप्रज्वलितपावका ॥ २२ ॥ बभूवतेषांरजनीब्राह्मीवप्रीतिवर्धिनी ॥ ततोराज्यांव्यतीतायांकृतपूर्वाह्णिकक्रियाः ॥ २३ ॥ हुत्वाग्निंविधिवत्सर्वेप्रययुस्तेयथाक्रमं ॥ उदङ्मुखानिरीक्षंतउपवासपरायणाः ॥ २४ ॥ सतेषामतिदुःखोभून्निवासःप्रथमेहनि ॥ शोचतांशोचमानानांपौरजानपदैर्जनैः ॥ २५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेपर्वणिआश्रमवासपर्वणिअष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ध॥

ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ इतिआश्रमवा० नैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनविंशोऽध्याय: ॥ १९ ॥ ॥ ७ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

वैशंपायनउवाच ततोभागीरथीतीरेमेध्येपुण्यजनोचिते ॥ निवासमकरोद्राजाविदुरस्यमतेस्थितः ॥ १ ॥ तत्रैनंपर्युपातिष्ठन्ब्राह्मणावनवासिनः ॥ क्षत्रविट्शूद्रसंघाश्चबहवोभरतर्षभ ॥ २ ॥ सतैःपरिवृतोराजाकथाभिःपरिनंदयतान् ॥ अनुजज्ञेसशिष्यान्वैविधिवत्प्रतिपूज्यच ॥ ३ ॥ सायाह्नेसमहीपालस्ततोगंगामुपेत्यच ॥ चकारविधिवच्छौचंगांधारीचयशस्विनी ॥ ४ ॥ तेचैवान्येपृथक्सर्वेतीर्थेष्वाप्लुत्यभारत ॥ चक्रुःसर्वाःक्रियास्तत्रपुरुषाविदुरादयः ॥ ५ ॥ कृतशौचंततोवृद्धंश्वशुरंकुंतिभोजजा ॥ गांधारींचपृथाराजन्गंगातीरमुपानयत् ॥ ६ ॥ राज्ञस्तुयाजकैस्तत्रकृतोवेदीपरिस्तरः ॥ जुहावतत्रवह्निंसनृपतिःसत्यसंगरः ॥ ७ ॥ ततोभागीरथीतीरात्कुरुक्षेत्रंजगामसः ॥ सानुगोनृपतिर्वृद्धोनियतःसंयतेंद्रियः ॥ ८ ॥ तत्राश्रमपदंधीमानभिगम्यसपार्थिवः ॥ आससादाथराजर्षिंशतयूपंमनीषिणं ॥ ९ ॥ सहिराजामहानासीत्केकयेषुपरंतपः ॥ स्वपुत्रंमनुजैश्वर्येनिवेश्यवनमाविशत् ॥ १० ॥ तेनासौसहितोराजाययौव्यासाश्रमंप्रति ॥ तत्रैनंविधिवद्राजाप्रत्यगृह्णात्कुरूद्वहः ॥ ११ ॥ सदीक्षांतत्रसंप्राप्यराजाकौरवनंदनः ॥ शतयूपाश्रमेतास्मिन्निवासमकरोत्तदा ॥ १२ ॥ तस्मैसर्वंविधिंराज्ञेराजाचख्यौमहामतिः ॥ आरण्यकंमहाराजव्यासस्यानुमतेतदा ॥ १३ ॥ एवंसतपसाराजन्धृतराष्ट्रोमहामनाः ॥ योजयामासचात्मानंतांश्चाप्यनुचरांस्तदा ॥ ॥ १४ ॥ तथैवदेवीगांधारीवल्कलाजिनधारिणी ॥ कुंत्यासहमहाराजसमानव्रतचारिणी ॥ १५ ॥ कर्मणामनसावाचाचक्षुषाचैवतेनृप ॥ सन्नियम्येंद्रियग्राममास्थितेपरमंतपः ॥ १६ ॥ त्वगस्थिभूतःपरिशुष्कमांसोजटाजिनीवल्कलसंवृतांगः ॥ सपार्थिवस्तत्रतपश्चचारमहर्षिवत्तीव्रमपेतमोहः ॥ १७ ॥ क्षत्ताचधर्मार्थविदग्र्यबुद्धिःससंजयस्तंनृपतिंसदारं ॥ उपाचरद्घोरतपोजितात्मातदाकृशोवल्कलचीरवासाः ॥ १८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवा० आश्रम० शतयूपाश्रमनिवासेएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच ततस्तत्रमुनिश्रेष्ठाराजानंद्रष्टुमभ्ययुः ॥ नारदःपर्वतश्चैवदेवलश्चमहातपाः ॥ १ ॥ द्वैपायनःसशिष्यश्चसिद्धाश्चान्येमनीषिणः ॥ शतयूपश्चराजर्षिर्वृद्धःपरमधार्मिकः ॥ २ ॥ तेषांकुंतीमहाराजपूजांचक्रेयथाविधि ॥ तेचापितुतुषुस्तस्यास्तापसाःपरिचर्यया ॥ ३ ॥ तत्रधर्म्याःकथास्तातचक्रुस्तेपरमर्षयः ॥ रमयंतोमहात्मानंधृतराष्ट्रंजनाधिपं ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

कथांतरेतुकस्मिंश्चिद्देवर्षिर्नारदस्ततः ॥ कथामिमामकथयत्सर्वप्रत्यक्षदर्शिवान् ॥ ५ ॥ नारदउवाच केकयाधिपतिःश्रीमान्राजासीदकुतोभयः ॥
सहस्रचित्यइत्युक्तःशतयूपपितामहः ॥ ६ ॥ सपुत्रेराज्यमासज्यज्येष्ठेपरमधार्मिके ॥ सहस्रचित्योधर्मात्माप्रविवेशवनंनृपः ॥ ७ ॥ सगत्वातपसःपारंदीप्तस्य
वसुधाधिपः ॥ पुरंदरस्यसंस्थानंप्रतिपेदेमहाद्युतिः ॥ ८ ॥ दृष्टपूर्वःसबहुशोराजन्संपतताभया ॥ महेंद्रसदनेराजातपसादग्धकिल्बिषः ॥ ९ ॥ तथाशैलालयो
राजाभगदत्तपितामहः ॥ तपोबलेनैवनृपोमहेंद्रसदनंगतः ॥ १० ॥ तथापृषध्रोराजासीद्राजन्वज्रधरोपमः ॥ सचापितपसालेभेनाकपृष्ठमितोगतः ॥ ११ ॥
अस्मिन्नरण्येनृपतेमांधातुरपिचात्मजः ॥ पुरुकुत्सोनृपःसिद्धिंमहतींसमवाप्तवान् ॥ १२ ॥ भार्यासमभवद्यस्यनर्मदासरितांवरा ॥ सोस्मिन्नरण्येनृपतिस्तप
स्तप्त्वादिवंगतः ॥ १३ ॥ शशलोमाचराजासीद्राजन्परमधार्मिकः ॥ सम्यगस्मिन्वनेतप्त्वाततोदिवमवाप्तवान् ॥ १४ ॥ द्वैपायनप्रसादाच्चत्वमपीदंतपोवनं ॥
राजन्नवाप्यदुष्प्रापांगतिमग्र्यांगमिष्यसि ॥ १५ ॥ त्वंचापिराजशार्दूलतपसोंतेश्रियावृतः ॥ गांधारीसहितोगंतागतिंतेषांमहात्मनां ॥ १६ ॥ पांडुःस्मरतिते
नित्यंबलहंतुःसमीपगः ॥ त्वांसदैवमहाराजश्रेयसासचयोक्ष्यति ॥ १७ ॥ तवशुश्रूषयाचैवगांधार्यांश्चयशस्विनी ॥ भर्तुःसलोकतामेषागमिष्यतिवधूस्तव ॥
॥ १८ ॥ युधिष्ठिरस्यजननीसहिधर्मःसनातनः ॥ वयमेतत्प्रपश्यामोनृपतेदिव्यचक्षुषा ॥ १९ ॥ प्रवेक्ष्यतिमहात्मानंविदुरश्चयुधिष्ठिरं ॥ संजयस्तदनुध्याना
दितःस्वर्गमवाप्स्यति ॥ २० ॥ वैशंपायनउवाच एतच्छ्रुत्वाकौरवेंद्रोमहात्मासार्धपत्न्याप्रीतिमान्संबभूव ॥ विद्वान्वाक्यंनारदस्यप्रशस्यचक्रेपूजांचातुलां
नारदाय ॥ २१ ॥ ततःसर्वेनारदंविप्रसंघाःसंपूजयामासुरतीवराजन् ॥ राज्ञःप्रीत्याधृतराष्ट्रस्यतेवैपुनःपुनःसंप्रहृष्टास्तदानीं ॥ २२ ॥ वैशंपायनउवाच
नारदस्यतुतद्वाक्यंशशंसुर्द्विजसत्तमाः ॥ शतयूपस्तुराजर्षिर्नारदंवाक्यमब्रवीत् ॥ २३ ॥ अहोभगवताश्रद्धाकुरुराजस्यवर्धिता ॥ सर्वस्यचजनस्यास्यममचैव
महाद्युते ॥ २४ ॥ अस्तिकाचिद्विवक्षातुतांमेनिगदतःशृणु ॥ धृतराष्ट्रंप्रतिनृपंदेवर्षेलोकपूजित ॥ २५ ॥ सर्ववृत्तांततत्त्वज्ञोभवान्दिव्येनचक्षुषा ॥ युक्तःपश्य
सिविप्रर्षेगतिर्याविविधानृणां ॥ २६ ॥ उक्तवान्नृपतीनांत्वंमहेंद्रस्यसलोकतां ॥ नत्वस्यनृपतेर्लोकाःकथितास्तेमहामुने ॥ २७ ॥ स्थानमप्यस्यनृपतेःश्रोतुमि
च्छाम्यहंविभो ॥ त्वत्तःकीदृक्कदाचेतितन्ममाख्याहितत्त्वतः ॥ २८ ॥ इत्युक्तोनारदस्तेनवाक्यंसर्वमनोनुगं ॥ व्याजहारसभामध्येदिव्यदर्शीमहातपाः ॥ २९ ॥

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ऋषिपुत्रोव्यासपुत्रः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ इतिआश्रमवासिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेविंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥७॥ वनमि

नारदउवाच यदृच्छयाशक्रसदोगत्वाशक्रंशचीपतिं ॥ दृष्टवानस्मिराजर्षेतत्रपांडुंनराधिपं ॥ ३० ॥ तत्रेयंधृतराष्ट्रस्यकथासमभवन्नृप ॥ तपसोदुष्कर स्यास्ययदयंतपतेनृपः ॥ ३१ ॥ तत्राहमिदमश्रौषंशक्रस्यवदतःस्वयं ॥ वर्षाणित्रीणिशिष्टानिराज्ञोस्यपरमायुषः ॥ ३२ ॥ ततःकुबेरभवनंगांधारीसहितोनृपः ॥ प्रयाताधृतराष्ट्रोयंराजराजाभिसत्कृतः ॥ ३३ ॥ कामगेनविमानेनदिव्याभरणभूषितः ॥ ऋषिपुत्रोमहाभागस्तपसादग्धकिल्बिषः ॥ ३४ ॥ संचरिष्यतिलोकांश्च देवगंधर्वरक्षसां ॥ स्वच्छंदेनेतिधर्मात्मायन्मांत्वमनुपृच्छसि ॥ ३५ ॥ देवगुह्यमिदंप्रीत्यामयावःकथितंमहत् ॥ भवंतोहिश्रुतधनास्तपसादग्धकिल्बिषाः ॥ ॥ ३६ ॥ वैशंपायनउवाच इतितेतस्यतच्छ्रुत्वादेवर्षेर्मधुरंवचः ॥ सर्वेसुमनसःप्रीताबभूवुःसचपार्थिवः ॥ ३७ ॥ एवंकथाभिरन्वास्यधृतराष्ट्रंमनीषि णः ॥ विप्रजग्मुर्यथाकामंतेसिद्धगतिमास्थिताः ॥ ३८ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासि०आश्रमवा०नारदवाक्येविंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥७॥

वैशंपायनउवाच वनंगतेकौरवेंद्रेदुःखशोकसमन्विताः ॥ बभूवुःपांडवाराजन्मातृशोकेनचान्विताः ॥ १ ॥ तथापौरजनःसर्वःशोचन्नास्तेजनाधिपं ॥ कु र्वाणाश्चकथास्तत्रब्राह्मणानृपतिंप्रति ॥ २ ॥ कथंनुराजावृद्धःसवनेवसतिनिर्जने ॥ गांधारीचमहाभागासाचकुंतीपृथाकथं ॥ ३ ॥ सुखार्हःसहिराजर्षिरसु खीतद्वनंमहत् ॥ किमवस्थःसमासाद्यप्रज्ञाचक्षुर्हतात्मजः ॥ ४ ॥ सुदुष्करंकृतवतीकुंतीपुत्रानपश्यती ॥ राज्यश्रियंपरित्यज्यवनंसासमरोचयत् ॥ ५ ॥ विदुरःकि मवस्थश्चभ्रातुःशुश्रूषुरात्मवान् ॥ सचगावल्गणिर्धीमान्भर्तृपिंडानुपालकः ॥ ६ ॥ आकुमारंचपौरास्तेचिंताशोकसमाहताः ॥ तत्रतत्रकथाश्चक्रुःसमासाद्य परस्परं ॥ ७ ॥ पांडवाश्चैवतेसर्वेभृशंशोकपरायणाः ॥ शोचंतोमातरंवृद्धामूषुर्नातिचिरंपुरे ॥ ८ ॥ तथैववृद्धंपितरंहतपुत्रंजनेश्वरं ॥ गांधारींचमहाभागांविदु रंचमहामतिं ॥ ९ ॥ नैषांबभूवसंप्रीतिस्तान्विचिंतयतांतदा ॥ नराज्येनचनारीषुनवेदाध्ययनेषुच ॥ १० ॥ परंनिर्वेदमगमंश्चिंतयंतोनराधिपं ॥ तंचज्ञातिव धंघोरंसंस्मरंतःपुनःपुनः ॥ ११ ॥ अभिमन्योश्चबालस्यविनाशंरणमूर्धनि ॥ कर्णस्यचमहाबाहोसंग्रामेष्वपलायिनः ॥ १२ ॥ तथैवद्रौपदेयानामन्येषांसुहृ दामपि ॥ वधंसंस्मृत्यतेवीरानातिप्रमनसोभवन् ॥ १३ ॥ हतप्रवीरांपृथिवींहतरत्नांचभारत ॥ सदैवचिंतयंतस्तेनशमंचोपलेभिरे ॥ १४ ॥

ति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ इतिआश्रमवा० नैलकंठीयेभारतभावदीपेएकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥७॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

द्रौपदीहतपुत्राचसुभद्राचैवभाविनी ॥ नातिप्रीतियुतेदेव्यौतदास्तामप्रहृष्टवत् ॥ १५॥ वैराट्यास्तनयंदृष्ट्वापितरंतेपरिक्षितं ॥ धारयंतिस्मतेप्राणांस्तवपूर्वपितामहाः ॥ १६॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासि० आश्रमवा० एकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥७॥ वैशंपायनउवाच एवंतेपुरुषव्याघ्राःपांडवामातृनंदनाः॥ स्मरंतोमातरंवीराबभूवुर्भृशदुःखिताः ॥ १ ॥ येराजकार्येषुपुराव्यासक्तानित्यशोभवन् ॥ तेराजकार्याणितदानाकार्षुःसर्वतःपुरे ॥ २॥ प्रविष्टाइवशोकेननाभ्यनंदंतकिंचन ॥ संभाष्यमाणाअपितेनकिंचित्प्रत्यपूजयन् ॥ ३ ॥ तेस्मवीरादुराधर्षागांभीर्येसागरोपमाः ॥ शोकोपहतविज्ञानानष्टसंज्ञाइवाभवन् ॥ ४ ॥अचिंतयंश्चजननींततस्तेपांडुनंदनाः ॥ कथंनुवृद्धमिथुनंवहत्यतिकृशापृथा ॥ ५ ॥ कथंचसमहीपालोहतपुत्रोनिराश्रयः ॥ पत्न्यासहवसत्येकोवनेश्वापदसेविते ॥ ६ ॥ साचदेवीमहाभागागांधारीहतबांधवा ॥ पतिमंधंकथंवृद्धमन्वेतिविजनेवने ॥ ७॥ एवंतेषांकथयतामौत्सुक्यमभवत्तदा ॥ गमनेचाभवद्बुद्धिर्धृतराष्ट्रदिदृक्षया ॥ ८ ॥ सहदेवस्तुराजानंप्रणिपत्येदमब्रवीत् ॥ अहोमेभवतोदृष्टंहृदयंगमनंप्रति ॥ ९ ॥ नहित्वांगौरवेणाहमशकंवक्तुमंजसा ॥ गमनंप्रतिराजेंद्रतदिदंसमुपस्थितं ॥ १० ॥ दिष्ट्याद्रक्ष्यामितांकुंतींवर्तयंतींतपस्विनीं ॥ जटिलांतापसींवृद्धांकुशकाशपरिक्षतां ॥ ११ ॥ प्रासादहर्म्यसंवृद्धामत्यंतसुखभागिनीं ॥ कदातुजननींश्रांतांद्रक्ष्यामिभृशदुःखितां ॥ १२॥ अनित्याःखलुमर्त्यानांगतयोभरतर्षभ ॥ कुंतीराजसुतायत्रवसत्यसुखितावने ॥ १३॥ सहदेववचःश्रुत्वाद्रौपदीयोषितांवरा ॥ उवाचदेवीराजानमभिपूज्याभिनंद्यच ॥ १४ ॥ कदाद्रक्ष्यामितांदेवींयदिजीवतिसापृथा ॥ जीवंत्याद्यद्यमेप्रीतिर्भविष्यतिजनाधिप ॥ १५ ॥ एषातेस्तुमतिर्नित्यंधर्मेतेरमतांमनः ॥ योद्यत्वमस्मान्राजेंद्रश्रेयसायोजयिष्यसि ॥ १६ ॥ अग्रपादस्थितंचेमंविद्धिराजन्वधूजनं ॥ कांक्षंतंदर्शनंकुंत्यागांधार्याःश्वशुरस्यच ॥ १७॥ इत्युक्तःसनृपोदेव्याद्रौपद्याभरतर्षभ ॥ सेनाध्यक्षान्समानाय्यसर्वानिदमुवाचह ॥ १८॥ निर्यातयतमेसेनांप्रभूतरथकुंजरां ॥ द्रक्ष्यामिवनसंस्थंचधृतराष्ट्रंमहीपतिं ॥ १९ ॥ स्त्र्यध्यक्षांश्चाब्रवीद्राजायानानिविविधानिमे ॥ सज्जीक्रियंतांसर्वाणिशिबिकाश्चसहस्रशः ॥ २० ॥ शकटापणवेशाश्चकोशःशिल्पिनएवच ॥ निर्यातुकोषपालाश्चकुरुक्षेत्राश्रमंप्रति ॥ २१ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ अग्रपादस्थितंप्रयाणार्थंपुरस्कृतेनैवपादेन स्थितं अत्यंतमुत्सुकमित्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥ इतिआश्रमवा० नै० भारतभा० द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥७॥ आज्ञापयामासेति ॥ १ ॥ २ ॥ यानैर्मनुष्यवाह्यैः ॥ ३ ॥ नखरप्रासःव्याघ्रनखवत्पराचीनफलक

यश्चपौरजनःकश्चिद्द्रष्टुमिच्छतिपार्थिवं ॥ अनावृतःसुविहितःसचयातुसुरक्षितः॥ २२॥ सूदाःपौरोगवाश्चैवसर्वंचैवमहानसं ॥ विविधंभक्ष्यभोज्यंचशकटैरुह्यतांमम ॥ २३ ॥ प्रयाणंघुष्यतांचैवश्वोभूतइतिमाचिरं ॥ क्रियतांपथिचाप्यद्यवेश्मानिविविधानिच ॥ २४॥ एवमाज्ञाप्यराजासभ्रातृभिःसहपांडवः॥ श्वोभूतेनिर्ययौराजन्सस्त्रीवृद्धपुरःसरः॥ २५॥ सबहिर्दिवसानेवजनौघंपरिपालयन्॥ न्यवसन्नृपतिःपंचततोगच्छद्वनंप्रति ॥ २६॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासि० आश्रमवा० युधिष्ठिरयात्रायांद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२॥ ॥७॥ वैशंपायनउवाच आज्ञापयामासततःसेनांभरतसत्तमः॥ अर्जुनप्रमुखैर्गुप्तांलोकपालोपमैर्नरैः॥ १ ॥ योगोयोगइतिप्रीत्याततःशब्दोमहानभूत्॥ क्रोशतांसादिनांतत्रयुज्यतांयुज्यतामिति ॥ २॥ केचिद्यानैर्नराजग्मुःकेचिदश्वैर्महाजवैः॥ कांचनैश्चरथैःकेचिज्ज्वलितज्वलनोपमैः॥ ३ ॥ गजेंद्रैश्चतथैवान्येकेचिदुष्ट्रैर्नराधिप ॥ पदातिनस्तथैवान्येनखरप्रासयोधिनः॥४॥ पौरजानपदाश्चैवयानैर्बहुविधैस्तथा॥ अन्वयुःकुरुराजानंधृतराष्ट्रंदिदृक्षवः॥ ५ ॥ सचापिराजवचनादाचार्योगौतमःकृपः ॥ सेनामादायसेनानीःप्रययावाश्रमंप्रति ॥ ६॥ ततोद्विजैःपरिवृतःकुरुराजोयुधिष्ठिरः॥ संस्तूयमानोबहुभिःसूतमागधबंदिभिः ॥ ७॥ पांडुरेणातपत्रेणध्रियमाणेनमूर्धनि ॥ रथानीकेनमहतानिर्जगामकुरूद्वहः॥ ८॥ गजैश्चाचलसंकाशैर्भीमकर्मावृकोदरः॥ सज्जयंत्रायुधोपेतैःप्रययौपवनात्मजः ॥९॥ माद्रीपुत्रावपितथाहयारोहौसुसंवृतौ ॥ जग्मतुःशीघ्रगमनौसन्नद्धकवचध्वजौ ॥१०॥ अर्जुनश्चमहातेजारथेनादित्यवर्चसा॥ वशीश्वेतैर्हयैर्युक्तैर्दिव्येनान्वगमन्नृपं॥ ११॥ द्रौपदीप्रमुखाश्चापिस्त्रीसंघाःशिबिकायुताः॥ स्त्र्यध्यक्षगुप्ताःप्रययुर्विसृजंतोमितंवसु॥ १२॥ समृद्धरथहस्त्यश्वंवेणुवीणानुनादितं ॥ शुशुभेपांडवंसैन्यंतत्तदाभरतर्षभ ॥ १३ ॥ नदीतीरेषुरम्येषुसरःसुचविशांपते ॥ वासान्कृत्वाक्रमेणाथजग्मुस्तेकुरुपुंगवाः॥१४॥ युयुत्सुश्चमहातेजाधौम्यश्चैवपुरोहितः॥ युधिष्ठिरस्यवचनात्पुरगुप्तिंप्रचक्रतुः॥ १५॥ ततोयुधिष्ठिरोराजाकुरुक्षेत्रमवातरत्॥क्रमेणोत्तीर्ययमुनांनदींपरमपाविनीं॥१६॥ सददर्शाश्रमंदूराद्राजर्षेस्तस्यधीमतः॥ शतयूपस्यकौरव्यधृतराष्ट्रस्यचैवह ॥१७॥ ततःप्रमुदितःसर्वोजनस्तद्वनमंजसा॥ विवेशसुमहानादैरापूर्यभरतर्षभ॥१८॥ इति० आश्रम० आ० धृतराष्ट्राश्रमगमनेत्रयोविंशोऽध्यायः॥२३॥

कुक्षिर्यः ॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥ इतिआश्रमवा० नै० भारतभा० त्रयोविंशोऽध्यायः॥ २३ ॥ ॥७॥

वैशंपायनउवाच ततस्तेपांडवादूरादवतीर्यपदातयः ॥ अभिजग्मुर्नरपतेराश्रमंविनयानताः ॥ १ ॥ सचयोधजनःसर्वोयेचराष्ट्रनिवासिनः ॥ स्त्रियश्चकुरुमुख्यानांपद्भिरेवान्वयुस्तदा ॥ २ ॥ आश्रमंतेततोजग्मुर्धृतराष्ट्रस्यपांडवाः ॥ शून्यंमृगगणाकीर्णंकदलीवनशोभितं ॥ ३ ॥ ततस्तत्रसमाजग्मुस्तापसानियतव्रताः ॥ पांडवानागतान्द्रष्टुंकौतूहलसमन्विताः ॥ ४ ॥ तानपृच्छत्ततोराजाक्वासौकौरववंशभृत् ॥ पिताज्येष्ठोगतोस्माकमितिबाष्पपरिप्लुतः ॥ ५ ॥ तेतमूचुस्तोवाक्यंयमुनामवगाहितुं ॥ पुष्पाणामुदकुंभस्यचार्थेगतइतिप्रभो ॥ ६ ॥ तैराख्यातेनमार्गेणततस्तेजग्मुरंजसा ॥ ददृशुश्चाविदूरेतान्सर्वानथपदातयः ॥ ॥ ७ ॥ ततस्तेसत्वराजग्मुःपितुर्दर्शनकांक्षिणः ॥ सहदेवस्तुवेगेनप्राधावद्यत्रसापृथा ॥ ८ ॥ सुस्वरंरुरुदेधीमान्मातुःपादावुपस्पृशन् ॥ साचबाष्पाकुलमुखीददर्शदयितंसुतं ॥ ९ ॥ बाहुभ्यांसंपरिष्वज्यसमुन्नाम्यचपुत्रकं ॥ गांधार्याःकथयामाससहदेवमुपस्थितं ॥ १० ॥ अनंतरंचराजानंभीमसेनमथार्जुनं ॥ नकुलंचपृथादृष्ट्वात्वरमाणोपचक्रमे ॥ ११ ॥ साह्यग्रेगच्छतितयोर्दंपत्योर्हतपुत्रयोः ॥ कर्षंतीतौततस्तेतांदृष्ट्वासंन्यपतन्भुवि ॥ १२ ॥ राजातान्स्वरयोगेनस्पर्शेनचमहामनाः ॥ प्रत्यभिज्ञायमेधावीसमाश्वासयतप्रभुः ॥ १३ ॥ ततस्तेबाष्पमुत्सृज्यगांधारीसहितंनृपं ॥ उपतस्थुर्महात्मानोमातरंचयथाविधि ॥ १४ ॥ सर्वेषांतोयकलशान्जगृहुस्तेस्वयंतदा ॥ पांडवालब्धसंज्ञास्तेमात्राचाश्वासिताःपुनः ॥ १५ ॥ तथानार्योनृसिंहानांसोऽवरोधजनस्तदा ॥ पौरजानपदाश्चैवददृशुस्तंजनाधिपं ॥ १६ ॥ निवेदयामासतदाजनंतन्नामगोत्रतः ॥ युधिष्ठिरोनरपतिःसचैनंप्रत्यपूजयत् ॥ १७ ॥ सतैःपरिवृतोमेनेहर्षबाष्पाविलेक्षणः ॥ राजात्मानंगृहगतंपुरेवगजसाह्वये ॥ १८ ॥ अभिवादितोवधूभिश्चकृष्णाद्याभिःसपार्थिवः ॥ गांधार्यासहितोधीमान्कुंत्याचप्रत्यनंदत ॥ १९ ॥ ततश्चाश्रममागच्छत्सिद्धचारणसेवितं ॥ दिदृक्षुभिःसमाकीर्णंनभस्तारागणैरिव ॥ २० ॥ इतिश्रीम० आश्रमवासि० आश्रमवा० युधिष्ठिरादिधृतराष्ट्रसमागमेचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ७ ॥ वैशंपायनउवाच सतैःसहनरव्याघ्रैर्भ्रातृभिर्भरतर्षभ ॥ राजारुचिरपद्माक्षैरासांचक्रेतदाश्रमे ॥ १ ॥ तापसैश्चमहाभागैर्नानादेशसमागतैः ॥ द्रष्टुंकुरुपतेःपुत्रान्पांडवान्पृथुवक्षसः ॥ २ ॥ तेऽब्रुवन्ज्ञातुमिच्छामःकतमोत्रयुधिष्ठिरः ॥ भीमार्जुनौयमौचैवद्रौपदीचयशस्विनी ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ सवर्णासमानजातीयापांड्यकन्या आर्द्रमधूकपुष्पैरुपलक्षिता ॥ ११ ॥ यःकृष्णेनपस्पर्धेपस्पर्द्धेतस्यशल्यस्य परिग्रहोभार्या ॥ १२ ॥ १३ ॥ आसन्नमहीत

तानाचख्यौतदासूतःसर्वांस्तानभिनामतः॥ संजयोद्रौपदींचैवसर्वाश्चान्याःकुरुस्त्रियः ॥ ४ ॥ संजयउवाच यएषजांबूनदशुद्धगौरस्तनुर्महासिंहइव प्रवृद्धः ॥ प्रचंडघोणःपृथुदीर्घनेत्रस्ताम्रायताक्षःकुरुराजएषः ॥ ५ ॥ अयंपुनर्मत्तगजेंद्रगामीप्रतप्तचामीकरशुद्धगौरः ॥ पृथ्व्रायतांसःपृथुदीर्घबाहुर्वृकोदरःपश्यतपश्यतेमं॥६॥ यस्त्वेषपार्श्वेऽस्यमहाधनुष्मान्श्यामोयुवावारणयूथपाभः॥ सिंहोन्नतांसोगजखेलगामीपद्मायताक्षोर्जुनएषवीरः॥७॥ कुंतीसमीपेपुरुषोत्तमौतुयमाविमौविष्णुमहेंद्रकल्पौ॥ मनुष्यलोकेसकलेसमोस्तिययोर्नरूपेनबलेनशीले॥८॥इयंपुनःपद्मदलायताक्षीमध्यंवयःकिंचिदिवस्पृशंती ॥ नीलोत्पलाभासुरदेवतेवकृष्णास्थितामूर्तिमतीवलक्ष्मीः ॥ ९ ॥ अस्यास्तुपार्श्वेकनकोत्तमाभायैषाप्रभामूर्तिमतीवसौमी ॥ मध्येस्थितासाभगिनीद्विजाग्र्याश्चक्रायुधस्याप्रतिमस्यतस्य ॥ १० ॥ इयंचजांबूनदशुद्धगौरीपार्थस्यभार्याभुजगेंद्रकन्या ॥ चित्रांगदाचैवनरेंद्रकन्यायैषासवर्णार्द्रमधूकपुष्पैः ॥ ११ ॥ इयंस्वसाराजचमूपतेश्चप्रवृद्धनीलोत्पलदामवर्णा ॥ पस्पर्धकृष्णेनसदानृपोयोवृकोदरस्यैषपरिग्रहोग्र्यः ॥ १२ ॥ इयंचराज्ञोमगधाधिपस्यसुताजरासंधइतिश्रुतस्य ॥ यवीयसोमाद्रवतीसुतस्यभार्यामताचंपकदामगौरी ॥ १३ ॥ इंदीवरश्यामतनुःस्थितातुयैषापरासन्नमहीतलेच ॥ भार्यामतामाद्रवतीसुतस्यज्येष्ठस्यसेयंकमलायताक्षी ॥ १४ ॥ इयंतुनिष्टप्तसुवर्णगौरीराज्ञोविराटस्यसुतासपुत्रा ॥ भार्याभिमन्योर्निहतोरणेयोद्रोणादिभिस्तैर्विरथोरथस्थैः ॥ १५ ॥ एतास्तुसीमंतशिरोरुहायाःशुक्लोत्तरीयानरराजपत्न्यः ॥ राज्ञोस्यवृद्धस्यपरंशताख्याःस्नुषान्वीराहतपुत्रनाथाः ॥ १६ ॥ एतायथामुख्यमुदाहृतावोब्राह्मण्यभावादृजुबुद्धिसत्वाः ॥ सर्वाभवद्भिःपरिपृच्छ्यमानानरेंद्रपत्न्यःसुविशुद्धसत्वाः ॥ १७ ॥ वैशंपायनउवाच एवंसराजाकुरुवृद्धवर्यःसमागतस्तैर्नरदेवपुत्रैः ॥ पप्रच्छसर्वंकुशलंतदानींगतेषुसर्वेष्वथतापसेषु ॥ १८ ॥ योधेषुवाप्याश्रममंडलंतंमुक्त्वानिविष्टेषुविमुच्यपत्रं ॥ स्त्रीवृद्धबालेचसुसंनिविष्टेयथार्हतस्तान्कुशलान्यपृच्छत् ॥ १९ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेपर्वणिआश्रमवासपर्वणिऋषीन्प्रतियुधिष्ठिरादिकथनेपंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥७॥

लेसमीपभूमौ ॥ १४ ॥ १५ ॥ सीमंतमात्रेणउपलक्षिता नत्वलंकारादिनाताद‍ृशाःशिरोरुहाःकेशायासांताःसीमंतशिरोरुहाः असीमंतेतिपाठोयुक्तः ॥१६॥ ब्राह्मण्येत्यादिपादःसंबोधनं परिपृच्छ्यमानाः कथयतोमत्तोवेदितव्याइतिशेषः ॥ १७ ॥ १८ ॥ पत्रंवाहनं ॥ १९ ॥ इतिआश्रमवा०नै०भारतभा०पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥७॥

युधिष्ठिरेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ जामयःसौभाग्यवत्यः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ वीटापाषाणकवलः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

धृतराष्ट्रउवाच युधिष्ठिरमहाबाहोकच्चित्त्वंकुशलीत्यसि ॥ सहितोभ्रातृभिःसर्वैःपौरजानपदैस्तथा ॥ १ ॥ येचत्वामनुजीवंतिकच्चित्तेपिनिरामयाः ॥ सचिवाभृत्यवर्गाश्चगुरवश्चैवतेनृप ॥ २ ॥ कच्चित्तेपिनिरातंकावसंतिविषयेतव ॥ कच्चिद्वर्तसिपौराणींवृत्तिंराजर्षिसेवितां ॥ ३ ॥ कच्चिन्न्यायाननुच्छिद्यकोशस्तेभिप्रपूर्यते ॥ अरिमध्यस्थमित्रेषुवर्तसेचानुरूपतः ॥ ४ ॥ ब्राह्मणानग्रहारैर्वायथावदनुपश्यसि ॥ कच्चित्तेपरितुष्यंतिशीलेनभरतर्षभ ॥ ५ ॥ शत्रवोपिकुतःपौराभृत्यावास्वजनोपिवा ॥ कच्चिद्यजसिराजेंद्रश्रद्धावान्पितृदेवताः ॥ ६ ॥ अतिथीनन्नपानेनकच्चिदर्चसिभारत ॥ कच्चिन्नयपथेविप्राःस्वकर्मनिरतास्तव ॥ ७ ॥ क्षत्रियावैश्यवर्गावाशूद्रावापिकुटुंबिनः ॥ कच्चित्स्त्रीबालवृद्धंतेनशोचतिनयाचते ॥ ८ ॥ जामयःपूजिताःकच्चित्तवगेहेनरर्षभ ॥ कच्चिद्राजर्षिवंशोयंत्वामासाद्यमहीपतिं ॥ ९ ॥ यथोचितंमहाराजयशसानावसीदति ॥ वैशंपायनउवाच इत्येवंवादिनंतंसन्यायवित्प्रत्यभाषत ॥ १० ॥ कुशलप्रश्नसंयुक्तंकुशलोवाक्यकर्मणि ॥ युधिष्ठिरउवाच कच्चित्तेवर्धतेराजंस्तपोदमशमश्वते ॥ ११ ॥ अपिमेजननीचेयंशुश्रूषुर्विगतक्लमा ॥ अथास्याःसफलोराजन्वनवासोभविष्यति ॥ १२ ॥ इयंचमाताज्येष्ठामेशीतवाताध्वकर्शिता ॥ घोरेणतपसायुक्तादेवीकच्चिन्नशोचति ॥ १३ ॥ हतान्पुत्रान्महावीर्यान्क्षत्रधर्मपरायणान् ॥ नापध्यायतिवाकच्चिदस्मान्पापकृतःसदा ॥ १४ ॥ क्वचासौविदुरोराजन्नेमंपश्यामहेवयं ॥ संजयःकुशलीचायंकच्चिन्नुतपसिस्थिरः ॥ १५ ॥ वैशंपायनउवाच उत्युक्तःप्रत्युवाचेदंधृतराष्ट्रोजनाधिपं ॥ कुशलीविदुरःपुत्रतपोघोरंसमाश्रितः ॥ १६ ॥ वायुभक्षोनिराहारःकृशोधमनिसंततः ॥ कदाचिद्दृश्यतेविप्रैःशून्येस्मिन्काननेक्वचित् ॥ १७ ॥ इत्येवंब्रुवतस्तस्यजटीवीटामुखःकृशः ॥ दिग्वासामलदिग्धांगोवनरेणुसमुक्षितः ॥ १८ ॥ दूरादालक्षितःक्षत्तातत्राख्यातोमहीपतेः ॥ निवर्तमानःसहसाराजन्दृष्ट्वाश्रमंप्रति ॥ १९ ॥ तमन्वधावन्नृपतिरेकएवयुधिष्ठिरः ॥ प्रविशंतंवनंघोरंलक्ष्यालक्ष्यंक्वचित्क्वचित् ॥ २० ॥ भोभोविदुरराजाहंदयितस्तेयुधिष्ठिरः ॥ इतिब्रुवन्नरपतिस्तंयत्नादभ्यधावत ॥ २१ ॥ ततोविविक्तएकांततस्थौबुद्धिमतांवरः ॥ विदुरोवृक्षमाश्रित्यकंचित्तत्रवनांतरे ॥ २२ ॥ तंराजाक्षीणभूयिष्ठमाकृतीमात्रसूचितं ॥ अभिजज्ञेमहाबुद्धिंमहाबुद्धिर्युधिष्ठिरः ॥ २३ ॥ युधिष्ठिरोहमस्मीतिवाक्यमुक्त्वाग्रतःस्थितः ॥ विदुरस्यश्रवेराजातंचप्रत्यभ्यपूजयत् ॥ २४ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ विदुरस्यश्रवेविदुरेश्रृण्वतिसतिराजाधृतराष्ट्रस्तंयुधिष्ठिरंप्रत्यभ्यपूजयत्स्तुतवान् ॥ २४ ॥

ततःसइति दृष्टिंदृष्ट्यापवनंपवनेनचसंयोज्यतत्रैवसंयमंकृत्वास्वशरीरात्प्राणेंद्रियाणिनिष्कास्यतदीयप्राणेंद्रियैश्वसहएकत्वंप्राप्यस्वशरीरंत्यक्तवान् यथाघटांतरस्थंजलंघटांतरेसिच्यतेतद्वदिदंद्रष्टव्यं प्राणसंधानेनैवेंद्रियाणांगात्राणांचसंधानंभवतिनतदर्थंपृथग्यत्नोपेक्षितः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ तत्त्वस्यविदुरस्यएकस्यैवधर्मस्यांशाज्जातत्वंसस्मार ॥ २९ ॥ योगधर्मंसस्मारेत्यनुषज्यते ॥ ३० ॥

ततःसोऽनिमिषोभूत्वाराजानंतमुदैक्षत ॥ संयोज्यविदुरस्तस्मिन्दृष्टिंदृष्ट्यासमाहितः ॥ २५ ॥ विवेशविदुरोधीमान्गात्रैर्गात्राणिचैवह ॥ प्राणान्प्राणेषुचदधदिंद्रियाणींद्रियेषुच ॥ २६ ॥ सयोगबलमास्थायविवेशनृपतेस्तनुं ॥ विदुरोधर्मराजस्यतेजसाप्रज्वलन्निव ॥ २७ ॥ विदुरस्यशरीरंतुतथैवस्तब्धलोचनं ॥ वृक्षाश्रितंतदाराजाददर्शगतचेतनं ॥ २८ ॥ बलवंतंतथात्मानंमेनेबहुगुणंतदा ॥ धर्मराजोमहातेजास्तच्चसस्मारपांडवः ॥ २९ ॥ पौराणमात्मनःसर्वंविद्यावान्सविशांपते ॥ योगधर्मंमहातेजाव्यासेनकथितंयथा ॥ ३० ॥ धर्मराजश्वतत्रैवसंचस्कारयिषुस्तदा ॥ दग्धुकामोभवद्विद्वानथवागभ्यभाषत ॥ ३१ ॥ भोभोराजन्नदग्धव्यमेतद्विदुरसंज्ञकं ॥ कलेवरमिहैवंतेधर्मएषसनातनः ॥ ३२ ॥ लोकाःसांतानिकानामभविष्यंत्यस्यभारत ॥ यतिधर्ममवाप्तोसौनैषशोच्यःपरंतप ॥ ३३ ॥ इत्युक्तोधर्मराजःसविनिवृत्यततःपुनः ॥ राज्ञोवैचित्रवीर्यस्यतत्सर्वंप्रत्यवेदयत् ॥ ३४ ॥ ततःसराजाद्युतिमान्सचसर्वोजनस्तदा ॥ भीमसेनादयश्चैवपरंविस्मयमागताः ॥ ३५ ॥ तच्छ्रुत्वाप्रीतिमान्राजाभूत्वाधर्मजमब्रवीत् ॥ आपोमूलंफलंचैवममेदंप्रतिगृह्यतां ॥ ३६ ॥ यदर्थोहिनरोराजंस्तदर्थोस्यातिथिःस्मृतः ॥ इत्युक्तःसतथेत्येवंप्राहधर्मात्मजोनृपं ॥ ३७ ॥ फलंमूलंचबुभुजेराज्ञादत्तंसहानुजः ॥ ततस्तेवृक्षमूलेषुकृतवासपरिग्रहाः ॥ तांरात्रिमवसन्सर्वेफलमूलजलाशनाः ॥ ३८ ॥ इति॰आश्रमवा॰आश्रम॰विदुरनिर्याणेषड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ॐ ॥ वैशंपायनउवाच ततस्तुराजन्नेतेषामाश्रमे पुण्यकर्मणां ॥ शिवानक्षत्रसंपन्नासाव्यतीयायशर्वरी ॥ १ ॥ ततस्तत्रकथाश्चासंस्तेषांधर्मार्थलक्षणाः ॥ विचित्रपदसंचारानानाश्रुतिभिरन्विताः ॥ २ ॥ पांडवास्त्वभितोमातुर्धरण्यांसुषुपुस्तदा ॥ उत्सृज्यतुमहार्हाणिशयनानिनराधिप ॥ ३ ॥ यदाहारोभवद्राजाधृतराष्ट्रोमहामनाः ॥ तदाहारान्नृवीरास्तेन्यवसंस्तांनिशांतदा ॥ ४ ॥ व्यतीतायांतुशर्वर्यांकृतपौर्वाह्निकक्रियः ॥ भ्रातृभिःसहितोराजाददर्शाश्रममंडलं ॥ ५ ॥

संचस्कारयिषुःसंस्कारंलंभयितुमिच्छुः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ लोकाइति यतिधर्मोदाहाद्ययोग्यत्वं एतेनशूद्रयोनौजातानामपियतिधर्मोस्तीतिदर्शितं ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ इतिआश्रमवा॰नै॰भारतभा॰षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ॐ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ मुनिगणस्यमुनिगणेन ताःवैदिक्योलौकिक्यश्च ॥ ८ ॥ मृगयूथादिभिरलंकृतमाश्रमं ॥९॥१०॥११॥ औदुंबरान्कलशान् ॥१२॥ प्रवेणीःकुथाः प्रवेणिःस्त्रीकुथावेण्योरितिमेदिनी ॥१३॥

सांतःपुरपरीवारःसभृत्यःसपुरोहितः॥ यथासुखंयथोद्देशंधृतराष्ट्राभ्यनुज्ञया॥ ६ ॥ ददर्शतत्रवेदीश्चसंप्रज्वलितपावकाः ॥ कृताभिषेकैर्मुनिभिर्हुताग्निभिरु पस्थिताः॥ ७॥ वानेयपुष्पनिकरैराज्यधूमोद्गमैरपि॥ ब्राह्मेणवपुषायुक्तायुक्तामुनिगणस्यताः॥ ८ ॥ मृगयूथैरनुद्विग्नैस्तत्रतत्रसमाश्रितैः॥ अशंकितैःपक्षि गणैःप्रगीतैरिवचप्रभो॥ ९ ॥ केकाभिर्नीलकंठानांदात्यूहानांचकूजितैः॥ कोकिलानांकुहुरवैःसुखैःश्रुतिमनोहरैः॥ १० ॥ प्राधीतद्विजघोषैश्चक्वचित्क्वचिद लंकृतं॥ फलमूलसमाहारैर्महद्भिश्चोपशोभितं॥ ११ ॥ ततःसराजाप्रददौतापसार्थमुपाहृतान्॥ कलशान्कांचनान्राजंस्तथैवौदुंबरानपि॥ १२ ॥ अजिना निप्रवेणीश्चस्रुक्स्रुवंचमहीपतिः॥ कमंडलूंश्चस्थालीश्चपिठराणिचभारत॥ १३ ॥ भाजनानिचलौहानिपात्रीश्चविविधान्नृप॥ यद्यदिच्छतियावच्चयच्चान्य दपिभाजनं॥ १४ ॥ एवंसराजाधर्मात्मापरीत्याश्रममंडलं॥ वसुविश्राण्यतत्सर्वंपुनरायान्महीपतिः॥१५॥ कृताह्निकंचराजानंधृतराष्ट्रंमहीपतिं॥ ददर्शासी नमव्यग्रंगांधारीसहितंतदा॥ १६॥ मातरंचाविदूरस्थांशिष्यवत्प्रणतांस्थितां॥ कुंतींददर्शधर्मात्माशिष्टाचारसमन्वितां॥ १७॥ सतमभ्यर्च्यराजानंनामसं श्राव्यचात्मनः॥ निषीदेत्यभ्यनुज्ञातोवृष्यामुपविवेशह॥१८॥ भीमसेनादयश्चैवपांडवाभरतर्षभ॥ अभिवाद्योपसंगृह्यनिषेदुःपार्थिवाज्ञया॥१९॥ सतैःप रिवृतोराजाशुशुभेतीवकौरवः॥ बिभ्रद्ब्राह्मींश्रियंदीप्तांदेवैरिवबृहस्पतिः॥ २० ॥ तथातेषूपरिष्टेषुसमाजग्मुर्महर्षयः॥ शतयूपप्रभृतयःकुरुक्षेत्रनिवासिनः ॥ २१ ॥ व्यासश्चभगवान्विप्रोदेवर्षिगणसेवितः॥ वृतःशिष्यैर्महातेजादर्शयामासपार्थिवं॥ २२ ॥ ततःसराजाकौरव्यःकुंतीपुत्रश्चवीर्यवान् ॥ भीमसेना दयश्चैवप्रत्युत्थायाभ्यवादयन्॥२३॥ समागतस्ततोव्यासःशतयूपादिभिर्वृतः॥ धृतराष्ट्रंमहीपालमास्यतामित्यभाषत॥ २४॥ वरंतुविष्टरंकौश्यंकृष्णाजि नकुशोत्तरं॥ प्रतिपेदेतदाव्यासस्तदर्थमुपकल्पितं॥ २५॥ तेचसर्वेद्विजश्रेष्ठाविष्टरेषुसमंततः॥ द्वैपायनाभ्यनुज्ञातानिषेदुर्विपुलौजसः॥ २६॥ इतिश्रीम० आश्रमवासि०आश्रमवा०व्यासागमनेसप्तविंशोऽध्यायः॥ २७॥ ॥ ७॥ वैशंपायनउवाच ततःसमुपविष्टेषुपांडवेषुमहात्मसु॥ व्यासःसत्यवती पुत्रइदंवचनमब्रवीत्॥ १ ॥ धृतराष्ट्रमहाबाहोकच्चित्तेवर्ततेतपः॥ कच्चिन्मनस्तेप्रीणातिवनवासेनराधिप॥ २ ॥

॥ १४ ॥ १५॥ १६ ॥१७॥१८॥१९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ इतिआश्रमवा०नै०भारतभा०सप्तविंशोऽध्यायः॥ २७॥ ॥७॥ ततःसमुपविष्टेष्विति ॥१॥२॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ स्ववशेइतिसुलभत्वंस्पष्टं ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ इति

कच्चिद्धृदिनतेशोकोराजन्पुत्रविनाशजः ॥ कच्चिज्ज्ञानानिसर्वाणिसुप्रसन्नानितेनघ ॥ ३ ॥ कच्चिद्बुद्धिंदृढांकृत्वाचरस्यारण्यकंविधिं ॥ कच्चिद्वधूश्चगांधारीन शोकेनाभिभूयते ॥ ४ ॥ महाप्रज्ञाबुद्धिमतीदेवीधर्मार्थदर्शिनी ॥ आगमापायतत्त्वज्ञाकच्चिदेषानशोचति ॥ ५ ॥ कच्चित्कुंतीचराजंस्त्वांशुश्रूषत्यनहंकृता ॥ यापरित्यज्यस्वंपुत्रंगुरुशुश्रूषणेरता ॥ ६ ॥ कच्चिद्धर्मसुतोराजात्वयाप्रत्यभिनंदितः ॥ भीमार्जुनयमाश्चैवकच्चिदेतेपिसांत्विताः ॥ ७ ॥ कच्चिन्नंदसिदृष्ट्वैतान् कच्चित्तेनिर्मलंमनः ॥ कच्चिच्चशुद्धभावोसिजातज्ञानोनराधिप ॥ ८ ॥ एतद्धित्रितयंश्रेष्ठंसर्वभूतेषुभारत ॥ निर्वैरतामहाराजसत्यमक्रोधएवच ॥ ९ ॥ कच्चित्ते नचमोहोस्तिवनवासेनभारत ॥ स्ववशेवन्यमन्नंवाउपवासोपिवाभवेत् ॥ १० ॥ विदितंचापिराजेंद्रविदुरस्यमहात्मनः ॥ गमनंविधिनानेनधर्मस्यसुमहात्मनः ॥ ११ ॥ मांडव्यशापाद्धिसवैधर्मोविदुरतांगतः ॥ महाबुद्धिर्महायोगीमहात्मासुमहामनाः ॥ १२ ॥ बृहस्पतिर्वादेवेषुशुक्रोवाप्यसुरेषुच ॥ नतथाबुद्धिसंपन्नोयथासपुरुषर्षभः ॥ १३ ॥ तपोबलव्ययंकृत्वासुचिरात्संभृतंतदा ॥ मांडव्येनर्षिणाधर्मोह्यभिभूतःसनातनः ॥ १४ ॥ नियोगाद्ब्रह्मणःपूर्वंमयास्वेनबलेनच ॥ वैचित्रवीर्यकेक्षेत्रेजातःससुमहामतिः ॥ १५ ॥ भ्रातातवमहाराजदेवदेवःसनातनः ॥ धारणान्मनसाध्यानाद्यंधर्मंकवयोविदुः ॥ १६ ॥ सत्येनसंवर्धयतियोदमेनशमेनच ॥ अहिंसयाचदानेनतप्यमानःसनातनः ॥ १७ ॥ येनयोगबलाज्जातःकुरुराजोयुधिष्ठिरः ॥ धर्मइत्येषनृपतेप्राज्ञेनामितबुद्धिना ॥ १८ ॥ यथावह्निर्यथावायुर्यथापःपृथिवीयथा ॥ यथाकाशंतथाधर्मइहचामुत्रचस्थितः ॥ १९ ॥ सर्वगश्चैवराजेंद्रसर्वंव्याप्यचराचरं ॥ दृश्यतेदेवदेवैःससिद्धैर्निर्मुक्तकल्मषैः ॥ २० ॥ योहिधर्मःसविदुरोविदुरोयःसपांडवः ॥ सएषराजन्दृश्यस्तेपांडवःप्रेष्यवत्स्थितः ॥ २१ ॥ प्रविष्टःसमहात्मानंभ्रातातेबुद्धिसत्तमः ॥ दृष्ट्वामहात्माकौंतेयंमहायोगबलान्वितः ॥ २२ ॥ त्वांचापिश्रेयसायोक्ष्येनचिराद्भरतर्षभ ॥ संशयच्छेदनार्थायप्राप्तंमांविद्धिपुत्रक ॥ २३ ॥ नकृतंयैःपुराकैश्चित्कर्मलोकेमहर्षिभिः ॥ आश्चर्यभूतंतपसःफलंतद्दर्शयामिवः ॥ २४ ॥ किमिच्छसिमहीपालमत्तःप्राप्तुमभीप्सितं ॥ द्रष्टुंस्प्रष्टुमथश्रोतुंतत्कर्तास्मितवानघ ॥ २५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेपर्वणिआश्रमवासपर्वणिव्यासवाक्येअष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ समाप्तंचाश्रमवासपर्व ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

आश्रमवा० नैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ७ ॥

वनवासमिति॥ १॥२॥३॥४॥५॥विश्राम्य विश्रांतिंप्राप्य॥६॥७॥८॥९॥१०॥बर्हिणेषुपक्षिबर्हजतूलिकामयेषु॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥संशयाःमृतानांसत्वमस्तिनवा सत्वमपिंडा

अथपुत्रदर्शनपर्व जनमेजयउवाच वनवासंगतेविप्रधृतराष्ट्रेमहीपतौ॥सभार्येनृपशार्दूलेवध्वाकुंत्यासमन्विते ॥ १ ॥ विदुरेचापिसंसिद्धेधर्मराजंव्यपाश्रि
ते॥ वसत्सुपांडुपुत्रेषुसर्वेष्वाश्रममंडले॥ २॥ यत्तदाश्चर्यमि तिवैकरिष्यामीत्युवाचह॥ व्यासःपरमतेजस्वीमहर्षिस्तद्वदस्वमे ॥ ३ ॥ वनवासेचकौरव्यःकियं
तंकालमच्युतः॥ युधिष्ठिरोनरपतिर्न्यवसत्सजनस्तदा॥ ४॥ किमाहाराश्चतेतत्रससैन्यान्यवसन्प्रभो॥ सांतःपुरामहात्मानइतितद्ब्रूहिमेनघ॥ ५॥ वैशंपायन
उवाच तेनुज्ञातास्तदाराजन्कुरुराजेनपांडवाः॥ विविधान्यन्नपानानिविश्राम्यानुभवंतिते॥६॥ मासमेकंविजह्रुस्तेससैन्यांतःपुरावने॥ अथतत्रागमद्ब्रह्मा
सोयथोक्तंतेमयानघ॥७॥ तथाचतेषांसर्वेषांकथाभिर्नृपसन्निधौ॥व्यासमन्वास्यतांराजन्नाजग्मुर्मुनयोपरे॥८॥नारदःपर्वतश्चैवदेवलश्चमहातपाः॥विश्वा
वसुस्तुंबुरुश्चचित्रसेनश्चभारत॥९॥ तेषामपियथान्यायंपूजांचक्रेमहातपाः॥ धृतराष्ट्राभ्यनुज्ञातःकुरुराजोयुधिष्ठिरः॥ १० ॥ निषेदुस्तेततःसर्वेपूजांप्राप्ययु
धिष्ठिरात्॥आसनेषुचपुण्येषुबर्हिणेषुवरेषुच॥११॥तेषुतत्रोपविष्टेषुसतुराजामहामतिः॥ पांडुपुत्रैःपरिवृतोनिषसादकुरूद्वह॥१२॥गांधारीचैवकुंतीचद्रौपदी
सात्वतीतथा॥स्त्रियश्चान्यास्तथान्याभिःसहोपविविशुस्ततः॥१३॥तेषांतत्रकथादिव्याधर्मिष्ठाश्चाभवन्नृप॥ऋषीणांचपुराणानांदेवासुरविमिश्रिताः॥१४॥
ततःकथांतेव्यासस्तंप्रज्ञाचक्षुषमीश्वरं॥ प्रोवाचवदतांश्रेष्ठःपुनरेवसतद्वचः॥ १५॥ प्रीयमाणोमहातेजाःसर्ववेदविदांवरः॥ विदितंममराजेंद्रयत्तेहृदिविव
क्षितं॥ १६॥ दह्यमानस्यशोकेनतवपुत्रकृतेनवै॥ गांधार्याश्चैवयद्दुःखंहृदितिष्ठतिनित्यदा॥ १७॥ कुंत्याश्चयन्महाराजद्रौपद्याश्चहृदिस्थितं ॥ यच्चधारयते
तीव्रंदुःखंपुत्रविनाशजं॥ १८॥ सुभद्राकृष्णभगिनीतच्चापिविदितंमम ॥ श्रुत्वासमागममिमंसर्वेषांवस्ततोनृप॥ १९ ॥ संशयच्छेदनार्थायप्राप्तःकौरवनं
दन॥ इमेचदेवगंधर्वाःसर्वेचेमेमहर्षयः॥ २०॥ पश्यंतुतपसोवीर्यमद्यमेचिरसंभृतं॥ तदुच्यतांमहाप्राज्ञकंकामंप्रददामिते ॥ २१ ॥ प्रवणोस्मिवरंदातुंपश्य
मेतपसःफलं॥ एवमुक्तःसराजेंद्रोव्यासेनामितबुद्धिना॥ २२॥ मुहूर्तमिवसंचिंत्यवचनायोपचक्रमे ॥ धन्योस्म्यनुगृहीतश्चसफलंजीवितंचमे॥ २३॥ यन्मेस
मागमोद्येहभवद्भिःसहसाधुभिः॥ अद्यचाप्यवगच्छामिगतिमिष्टामिहात्मनः ॥ २४॥

देर्घटीभूतस्येवपूर्वंरूपमुपमृद्यानुपमृद्यता उपमर्देसोयंदशरथःस्वर्गस्थोममपितेतिप्रत्यभिज्ञानुपपत्तिः अनुपमर्देभस्मीभावस्यप्रत्यक्षदर्शनंनोपपद्यतइत्यादयस्तेषांछेदनायेत्यर्थः॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥

॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ आरंभेणशोकोद्यमेनमा

ब्रह्मकल्पैर्भवद्भिर्यत्समेतोहंतपोधनाः ॥ दर्शनादेवभवतांपूतोहंनात्रसंशयः ॥ २५ ॥ विद्यतेनभयंचापिपरलोकान्ममानघाः ॥ किंतुतस्यसुदुर्बुद्धेर्मंदस्यापनयै
र्भृशं ॥ २६ ॥ द्यूततोमेमनोनित्यंस्मरतःपुत्रगृद्धिनः ॥ अपापाःपांडवायेननिकृताःपापबुद्धिना ॥ २७ ॥ घातितापृथिवीयेनसहयासनरद्विपा ॥ राजानश्चम
हात्मानोनानाजनपदेश्वराः ॥ २८ ॥ आगम्यममपुत्रार्थेसर्वेमृत्युवशंगताः ॥ येतेपितॄंश्चदारांश्चप्राणांश्चमनसःप्रियान् ॥ २९ ॥ परित्यज्यगताःशूराःप्रेतरा
जनिवेशनं ॥ कानुतेषांगतिर्ब्रह्मन्मित्रार्थेयेहतामृधे ॥ ३० ॥ तथैवपुत्रपौत्राणांममयेनिहतायुधि ॥ द्यूतेमेमनोभीक्ष्णंघातयित्वामहाबलं ॥ ३१ ॥ भीष्मं
शांतनवंवृद्धंद्रोणंचद्विजसत्तमं ॥ ममपुत्रेणमूढेनपापेनाकृतबुद्धिना ॥ ३२ ॥ क्षयंनीतंकुलंदीप्तंपृथिवीराज्यमिच्छता ॥ एतत्सर्वमनुस्मृत्यदह्यमानोदिवानि
शं ॥ ३३ ॥ नशांतिमधिगच्छामिदुःखशोकसमाहतः ॥ इतिमेचिंतयानस्यपितःशांतिर्नविद्यते ॥ ३४ ॥ वैशंपायनउवाच तच्छ्रुत्वाविविधंतस्यराज
र्षेःपरिदेवितं ॥ पुनर्नवीकृतःशोकोगांधार्याजनमेजय ॥ ३५ ॥ कुंत्याद्रुपदपुत्र्याश्चसुभद्रायास्तथैवच ॥ तासांचवरनारीणांवधूनांकौरवस्यह ॥ ३६ ॥ पुत्रशो
कसमाविष्टागांधारीत्विदमब्रवीत् ॥ श्वशुरंबद्धनयनादेवीप्रांजलिरुत्थिता ॥ ३७ ॥ षोडशेमानिवर्षाणिगतानिमुनिपुंगव ॥ अस्यराज्ञोहतान्पुत्रान्शोचतो
नशमोविभो ॥ ३८ ॥ पुत्रशोकसमाविष्टोनिःश्वसन्ह्येषभूमिपः ॥ नशेतेवसतीःसर्वाधृतराष्ट्रोमहामुने ॥ ३९ ॥ लोकानन्यान्समर्थोसिस्रष्टुंसर्वांस्तपोबलात् ॥
किमुलोकांतरगतान्राज्ञोदर्शयितुंसुतान् ॥ ४० ॥ इयंचद्रौपदीकृष्णाहतज्ञातिसुताभृशं ॥ शोचत्यतीवसर्वासांस्नुषाणांदयितास्नुषा ॥ ४१ ॥ तथाकृष्णस्यभगिनी
सुभद्राभद्रभाषिणी ॥ सौभद्रवधसंतप्ताभृशंशोचतिभाविनी ॥ ४२ ॥ इयंचभूरिश्रवसोभार्यापरमसंमता ॥ भर्तृव्यसनशोकार्ताभृशंशोचतिभाविनी ॥ ४३ ॥
यस्यास्तुश्वशुरोधीमान्बाह्लिकःसकुरूद्वहः ॥ निहतःसोमदत्तश्चपित्रासहमहारणे ॥ ४४ ॥ श्रीमतोस्यमहाबुद्धेःसंग्रामेष्वपलायिनः ॥ पुत्रस्यतेपुत्रशतंनिहतं
यद्रणाजिरे ॥ ४५ ॥ तस्यभार्याशतमिदंदुःखशोकसमाहतं ॥ पुनःपुनर्वर्धयानंशोकंराज्ञोममैवच ॥ ४६ ॥ तेनारंभेणमहतामामुपास्तेमहामुने ॥ येचशूराम
हात्मानःश्वशुरामेमहारथाः ॥ ४७ ॥ सोमदत्तप्रभृतयःकानुतेषांगतिःप्रभो ॥ तवप्रसादाद्भगवन्विशोकोयंमहीपतिः ॥ ४८ ॥

मुपास्ते भार्याशतंरोदनंकुर्वत्मामेवपरिवार्यतिष्ठतीत्यर्थः आरंभउद्यमेदर्पेत्वरायांचवधेपिचेतिविधएवात्रग्राह्यः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ इतिआश्रमवा॰नैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥७॥ भगवन्निति ॥ १ ॥ २ ॥ आगसस्त्यागैःअपराधत्यागैः ॥ ३ ॥ ४ ॥

यथास्याद्भविताचाहंकुंतीचेयंवधूस्तव ॥ इत्युक्तवत्यांगांधार्यांकुंतीव्रतकृशानना ॥ ४९ ॥ प्रच्छन्नजातंपुत्रंतंसस्मारादित्यसन्निभं ॥ तामृषिर्वरदोव्यासोदूर
श्रवणदर्शनः ॥ ५० ॥ अपश्यद्दुःखितांदेवींमातरंसव्यसाचिनः ॥ तामुवाचततोव्यासोयत्तेकार्यंविवक्षितं ॥ ५१ ॥ तद्ब्रूहित्वंमहाभागेयत्तेमनसिवर्तते ॥ श्व
शुरायततःकुंतीप्रणम्यशिरसातदा ॥ उवाचवाक्यंसव्रीडाविवृण्वानापुरातनं ॥ ५२ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेपर्वणिपुत्रदर्शनपर्वणिधृतराष्ट्रादि
कृतप्रार्थनेएकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥७॥ कुंत्युवाच भगवन्श्वशुरोमेसिदैवतस्यापिदैवतं ॥ समेदेवातिदेवस्त्वंशृणुसत्यांगिरंमम ॥ १ ॥ तप
स्वीकोपनोविप्रोदुर्वासानाममेपितुः ॥ भिक्षामुपागतोभोक्तुंतमहंपर्यतोषयं ॥ २ ॥ शौचेनत्वागसस्त्यागैःशुद्धेनमनसातथा ॥ कोपस्थानेष्वपिमहत्स्वकुप्य
न्नकदाचन ॥ ३ ॥ सप्रीतोवरदोमेभूत्कृतकृत्योमहामुनिः ॥ अवश्यंतेगृहीतव्यमितिमांसोब्रवीद्वचः ॥ ४ ॥ ततःशापभयाद्विप्रमवोचंपुनरेवतं ॥ एवमस्त्विति
चप्राहपुनरेवसमेद्विजः ॥५॥ धर्मस्यजननीभद्रेभवित्रीत्वंशुभानने ॥ वशेस्थास्यंतितेदेवायांस्त्वमावाहयिष्यसि ॥ ६ ॥ इत्युक्त्वांतर्हितोविप्रस्ततोहंविस्मिता
भवं ॥ नचसर्वास्ववस्थासुस्मृतिर्मेविप्रणश्यति ॥ ७॥ अथहर्म्यतलस्थाहंरविमुद्यंतमीक्षती ॥ संस्मृत्यतदृषेर्वाक्यंस्पृहयंतीदिवानिशं ॥ ८ ॥ स्थिताहंबालभा
वेनतत्रदोषमबुध्यती ॥ अथदेवःसहस्रांशुर्मत्समीपगतोभवत् ॥ ९ ॥ द्विधाकृत्वात्मनोदेहंभूमौचगगनेपिच ॥ ततापलोकानेकेनद्वितीयेनागमत्समां ॥ १०॥
समामुवाचवेपंतींवरंमत्तोवृणीष्वह ॥ गम्यतामितितंचाहंप्रणम्यशिरसावदं ॥ ११ ॥ समामुवाचतिग्मांशुर्वृथाह्वानंनमेक्षमं ॥ धक्ष्यामित्वांचविप्रंचयेनद
त्तोवरस्तव ॥ १२ ॥ तमहंरक्षतीविप्रंशापादनपकारिणं ॥ पुत्रोमेत्वत्समोदेवभवेदितिततोब्रुवं ॥ १३ ॥ ततोमांतेजसाविश्यमोहयित्वाचभानुमान् ॥ उवाच
भवितापुत्रस्तवेत्यभ्यगमद्दिवं ॥ १४ ॥ ततोहमंतर्भवनेपितुर्वृत्तांतरक्षिणी ॥ गूढोत्पन्नंसुतंबालंजलेकर्णमवासृजं ॥ १५ ॥ नूनंतस्यैवदेवस्यप्रसादात्पुनरेव
तु ॥ कन्याहमभवंविप्रयथाप्राहसमामृषिः ॥ १६॥ समयामूढयापुत्रोज्ञायमानोप्युपेक्षितः ॥ तन्मांदहतिविप्रर्षेयथासुविदितंतव ॥ १७॥ यदिपापमपापंवा
यदेतद्विवृतंमया ॥ तंद्रष्टुमिच्छामिभगवन्व्यपनेतुंत्वमर्हसि ॥ १८ ॥ यच्चास्यराज्ञोविदितंहृदिस्थंभवतोनघ ॥ तंचायंलभतांकाममद्यैवमुनिसत्तम ॥ १९॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

इत्युक्तःप्रत्युवाचेदंव्यासोवेदविदांवरः ॥ साधुसर्वमिदंभाव्यमेवमेतद्यथात्थमां ॥ २० ॥ अपराधश्चतेनास्तिकन्याभावंगताह्यसि ॥ देवाश्चैश्वर्यवंतोवैशरीराण्याविशंतिवै ॥ २१ ॥ संतिदेवनिकायाश्चसंकल्पाज्जनयंतिये ॥ वाचादृष्ट्यातथास्पर्शात्संघर्षेणेतिपंचधा ॥ २२ ॥ मनुष्यधर्मोदैवेनधर्मेणहिनदुष्यति ॥ इतिकुंतिविजानीहिव्येतुतेमानसोज्वरः ॥ २३ ॥ सर्वंबलवतांपथ्यंसर्वंबलवतांशुचि ॥ सर्वंबलवतांधर्मःसर्वंबलवतांस्वकं ॥ २४ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेप० पुत्रदर्शनप० व्यासकुंतीसंवादेत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ ७ ॥ व्यासउवाच भद्रेद्रक्ष्यसिगांधारीपुत्रान्भ्रातॄन्सखींस्तथा ॥ वधूश्चपतिभिःसार्धंनिशिसुप्तोत्थिताइव ॥ १ ॥ कर्णंद्रक्ष्यतिकुंतीचसौभद्रंचापियादवी ॥ द्रौपदीपंचपुत्रांश्चपितॄन्भ्रातॄंस्तथैवच ॥ २ ॥ पूर्वमेवैषहृदयेव्यवसायोभवन्मम ॥ यदास्मिचोदितोराज्ञाभवत्यापृथयैवच ॥ ३ ॥ नतेशोच्यामहात्मानःसर्वएवनरर्षभाः ॥ क्षत्रधर्मपराःसंतस्तथाहिनिधनंगताः ॥ ४ ॥ भवितव्यमवश्यंतत्सुरकार्यमनिंदिते ॥ अवतेरुस्ततःसर्वेदेवभागामहीतलं ॥ ५ ॥ गंधर्वाप्सरसश्चैवपिशाचागुह्यराक्षसाः ॥ तथापुण्यजनाश्चैवसिद्धादेवर्षयोपिच ॥ ६ ॥ देवाश्चदानवाश्चैवतथादेवर्षयोमलाः ॥ तएतेनिधनंप्राप्ताःकुरुक्षेत्रेरणाजिरे ॥ ७ ॥ गंधर्वराजोयोधीमान्धृतराष्ट्रइतिश्रुतः ॥ सएवमानुषेलोकेधृतराष्ट्रःपतिस्तव ॥ ८ ॥ पांडुंमरुद्गणाद्विद्धिविशिष्टतममच्युतं ॥ धर्मस्यांशोभवत्क्षत्ताराजाचैवयुधिष्ठिरः ॥ ९ ॥ कलिंदुर्योधनंविद्धिशकुनिंद्वापरंतथा ॥ दुःशासनादीन्विद्धित्वंराक्षसान्शुभदर्शने ॥ १० ॥ मरुद्गणाद्भीमसेनंबलवंतमरिंदमं ॥ विद्धित्वंतुनरमृषिमिमंपार्थंधनंजयं ॥ ११ ॥ नारायणंहृषीकेशमश्विनौयमजौतथा ॥ यःसवैपार्थाद्दुद्भूतःसंहर्षजननस्तथा ॥ १२ ॥ यश्चपांडवदायादोहतःषड्भिर्महारथैः ॥ ससोमइहसौभद्रोयोगादेवाभवद्द्विधा ॥ १३ ॥ द्विधाकृत्वात्मनोदेहमादित्यंतपतांवरं ॥ लोकांश्चतापयानंवैविद्धिकर्णंचशोभने ॥ १४ ॥ द्रौपद्यासहसंभूतंधृष्टद्युम्नंचपावकात् ॥ अग्नेर्भागंशुभंविद्धिराक्षसंतुशिखंडिनं ॥ १५ ॥ द्रोणंबृहस्पतेर्भागंविद्धिद्रौणिंचरुद्रजं ॥ भीष्मंचविद्धिगांगेयंवसुंमानुषतांगतं ॥ १६ ॥ एवमेतेमहाप्रज्ञेदेवामानुष्यमेत्यहि ॥ ततःपुनर्गताःस्वर्गंकृतेकर्मणिशोभने ॥ १७ ॥ यच्चवैहृदिसर्वेषांदुःखमेतच्चिरंस्थितं ॥ तदद्यव्यपनेष्यामिपरलोककृताद्भयात् ॥ १८ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ इतिआश्रमवा० नै० भारतभा० एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥७॥ ततोनिशायामित्यस्मिन्नध्यायद्वयेमृतानांपुनर्दर्शनमुक्तं तेनतेषां सत्वमस्तीतिस्पष्टमुक्तं अतोमृतानांसत्वमस्तिनवेतिसंशयःपरास्तः अथभस्मीभूतानांकथंप्रत्यक्षेणदर्शनं स्वप्नवदितिचेत् व्यासस्यैंद्रजालिकत्वापत्यासंशयोच्छेदकत्वानुपपत्तिः अथदेवताभावंगतानांतेषां पुनर्भीष्मादिभावेनयोगबलादभिव्यक्तिर्भवति तर्हिभस्मीभूतस्यदेहस्यपुनरुदयायोगात्तत्सदृशैर्देहांतरैरुपेतानामेवतेषांदर्शनमितिवाच्यं तथापिदेहांतरेममायंभर्तेतिबुद्धिमतीनांस्त्रीणांभ्रांतिरेव पूर्वदेहनाशस्य दृढतरस्मरणात् अस्मरणेपुनःस्वप्नतुल्यतेतितुल्यं अत्रब्रूमः हार्दविद्यांप्रकृत्यश्रूयते तइमेसत्याःकामाअनृतापिधानाइति तस्माद्दहराकाशंप्रकृत्यएतत्सत्यंब्रह्मपुरमस्मिन्सर्वेकामाःसमाहिताइति तथायोयोह्य

सर्वेभवंतोगच्छंतुनदींभागीरथींप्रति॥ तत्रद्रक्ष्यथतान्सर्वान्येहतास्मिन्रणाजिरे॥ १९॥ वैशंपायनउवाच इतिव्यासस्यवचनंश्रुत्वासर्वोजनस्तदा॥ महतासिंहनादेनगंगामभिमुखोययौ॥ २०॥ धृतराष्ट्रश्चसामात्यःप्रययौसहपांडवैः॥ सहितोमुनिशार्दूलैर्गंधर्वैश्चसमागतैः॥ २१॥ ततोगंगांसमासाद्यक्रमेणसजनार्णवः॥ निवासमकरोत्सर्वोयथाप्रीतियथासुखं॥ २२॥ राजाचपांडवैःसार्धमिष्टेदेशेसहानुगः॥ निवासमकरोद्धीमान्सस्त्रीवृद्धपुरःसरः॥ २३॥ जगामतदहश्चापितेषांवर्षशतंयथा॥ निशांप्रतीक्ष्यमाणानांदिदृक्षूणांमृतान्नृपान्॥ २४॥ अथपुण्यंगिरिवरमस्तमभ्यगमद्रविः॥ ततःकृताभिषेकास्तेनैशंकर्मसमाचरन्॥ २५॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासि० पुत्रदर्शनप० गंगातीरगमनेएकत्रिंशोऽध्यायः॥ ३१॥ ॥७॥ वैशंपायनउवाच ततोनिशायांप्राप्तायांकृतसायाह्निकक्रियाः॥ व्यासमभ्यगमन्सर्वेयेतत्रासन्समागताः॥ १॥ धृतराष्ट्रस्तुधर्मात्मापांडवैःसहितस्तदा॥ शुचिरेकमनासार्धमृषिभिस्तैरुपाविशत्॥ २॥ गांधार्यासहनार्यस्तुसहिताःसमुपाविशन्॥ पौरजानपदश्चापिजनःसर्वोयथावयः॥ ३॥ ततोव्यासोमहातेजाःपुण्यंभागीरथीजलं॥ अवगाह्याजुहावाथसर्वान्लोकान्महामुनिः॥ ४॥ पांडवानांचयेयोधाःकौरवाणांचसर्वशः॥ राजानश्चमहाभागानानादेशनिवासिनः॥ ५॥ ततःसुतुमुलःशब्दोजलांतेजनमेजय॥ प्रादुरासीद्यथापूर्वंकुरुपांडवसेनयोः॥ ६॥ ततस्तेपार्थिवाःसर्वेभीष्मद्रोणपुरोगमाः॥ ससैन्याःसलिलात्तस्मात्समुत्तस्थुःसहस्रशः॥ ७॥

स्येतःप्रैतिनतमिहदर्शनायोपलभतेइत्युपक्रम्ययेचास्येहजीवायेचप्रेतायच्चान्यदिच्छन्नलभतेसर्वंतदत्रगत्वाविंदतइत्यादि सत्यंब्रह्मपुरंदहरमित्यर्थः समस्तःसदासन्नेवास्यतएवतत्रमुनयःपश्यंत्यतीतादिकं मिथ्याब्रह्मपुरंशरीरममुनासत्यपुरंछादितंसर्पेणस्रगिवेत्यमुष्यविलयेसत्यंपुरंप्रकाशते तस्मादविद्याप्रत्युपस्थापितमपारमार्थिकंजैवंरूपं कर्तृभोक्तृरागद्वेषाद्यनेकानर्थकलुषितंतद्विलयनेनतद्विपरीतमपहतपाप्मत्वादिविशिष्टंपारमेश्वरंरूपंविद्ययाप्रतिपद्यतेसर्पादिविलयनेरज्ज्वादिवदितिभाष्याच्च ब्राह्मलौकिकाएवसत्याभीष्मादयोऽनृतैर्जन्मादिभिर्भावविकारैराविर्भूयतिरोभूताःसंतोमहर्षिविद्ययाविर्भूयरूप्यादिभिश्चयाथात्म्येनगृहीताःसंतस्ताभिःसहरेमिरेइतियुक्तमुत्पश्यामः विशेषस्त्वस्मत्कृतेवेदांतकतकेदहराधिकरणेद्रष्टव्यः अक्षरार्थस्तुस्पष्टएव॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ इतिआश्रमवा० नैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥

विराटद्रुपदौचैवसहपुत्रौससैनिकौ ॥ द्रौपदेयाश्चसौभद्रोराक्षसश्चघटोत्कचः ॥ ८॥ कर्णदुर्योधनौचैवशकुनिश्चमहारथः॥ दुःशासनादयश्चैवधार्तराष्ट्रामहाबलाः ॥ ९॥ जारासंधिर्भगदत्तोजलसंधश्चवीर्यवान्॥ भूरिश्रवाःशलःशल्योवृषसेनश्चसानुजः ॥ १० ॥ लक्ष्मणोराजपुत्रश्चधृष्टद्युम्नस्यचात्मजाः ॥ शिखंडिपुत्राःसर्वेचधृष्टकेतुश्चसानुजः ॥ ११ ॥ अचलोवृषकश्चैवराक्षसश्चाप्यलायुधः ॥ बाह्लिकःसोमदत्तश्चचेकितानश्चपार्थिवः ॥ १२ ॥ एतेचान्येचबहवोबहुत्वाद्येनकीर्तिताः ॥ सर्वेभासुरदेहास्तेसमुत्तस्थुर्जलात्ततः ॥ १३ ॥ यस्यवीरस्ययोवेषोयोध्वजोयच्चवाहनं॥ तेनतेनव्यदृश्यंतसमुपेतानराधिपाः ॥ १४॥ दिव्यांबरधराःसर्वेसर्वेभ्राजिष्णुकुंडलाः ॥ निर्वैरानिरहंकाराविगतक्रोधमत्सराः ॥ १५॥ गंधर्वैरुपगीयंतःस्तूयमानाश्चबंदिभिः ॥ दिव्यमाल्यांबरधरावृताश्चाप्सरसांगणैः ॥ १६॥ धृतराष्ट्रस्यचतदादिव्यंचक्षुर्नराधिप ॥ मुनिःसत्यवतीपुत्रःप्रीतःप्रादात्तपोबलात् ॥ १७॥ दिव्यज्ञानबलोपेतागांधारीचयशस्विनी ॥ ददर्शपुत्रांस्तान्सर्वान्येचान्येपिमृधेहताः ॥ १८ ॥ तदद्भुतमचिंत्यंचसुमहल्लोमहर्षणं॥ विस्मितःसजनःसर्वोददर्शानिमिषेक्षणः ॥ १९॥ तदुत्सवमहोदग्रंहृष्टनारीनराकुलं॥ आश्चर्यभूतंददृशेचित्रंपटगतंयथा ॥ २० ॥ धृतराष्ट्रस्तुतान्सर्वान्पश्यन्दिव्येनचक्षुषा ॥ मुमुदेभरतश्रेष्ठप्रसादात्तस्यवैमुनेः ॥ २१ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासि० पुत्रदर्शनप० भीष्मादिदर्शनेद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ७॥ वैशंपायनउवाच ततस्तेपुरुषश्रेष्ठाःसमाजग्मुःपरस्परं॥ विगतक्रोधमात्सर्याःसर्वेविगतकल्मषाः ॥ १ ॥ विधिंपरममास्थायब्रह्मर्षिविहितंशुभं॥ संहृष्टमनसःसर्वेदेवलोकइवामराः ॥ २ ॥ पुत्रःपित्राचमात्राचभार्याश्चपतिभिःसह ॥ भ्रात्राभ्रातासखाचैवसख्याराजन्समागताः ॥ ३ ॥ पांडवास्तुमहेष्वासंकर्णंसौभद्रमेवच ॥ संप्रहर्षात्समाजग्मुर्द्रौपदेयांश्चसर्वशः ॥ ४ ॥ ततस्तेप्रीयमाणावैकर्णेनसहपांडवाः ॥ समेत्यपृथिवीपालसौहृद्येचास्थिताभवन् ॥ ५ ॥ परस्परंसमागम्ययोधास्तेभरतर्षभ ॥ मुनेःप्रसादात्तेत्वेवंक्षत्रियानष्टमन्यवः ॥ ६ ॥ असौहृदंपरित्यज्यसौहृदेपर्यवस्थिताः ॥ एवंसमागताःसर्वेगुरुभिर्बांधवैःसह ॥ ७॥ पुत्रैश्चपुरुषव्याघ्राःकुरवोन्येचपार्थिवाः ॥ तांरात्रिमखिलामेवंविहृत्यप्रीतमानसाः ॥ ८ ॥ मेनिरेपरितोषेणनृपाःस्वर्गसदोयथा ॥ नात्रशोकोभयंत्रासोनारतिर्नायशोभवत् ॥ ९॥

ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

परस्परंसमागम्ययोधानांभरतर्षभ ॥ समागतास्ताः पितृभिर्भ्रातृभिः पतिभिः सुतैः ॥ १० ॥ मुदंपरमिकांप्राप्यनार्योदुःखमथात्यजन् ॥ एकांरात्रिंविहृत्यैव तेवीरास्ताश्चयोषितः ॥ ११ ॥ आमंत्र्यान्योन्यमाश्लिष्यततोजग्मुर्यथागतं ॥ ततोविसर्जयामासलोकांस्तान्मुनिपुंगवः ॥ १२ ॥ क्षणेनांतर्हिताश्चैवप्रेक्षतामेवतेभवन् ॥ अवगाह्यमहात्मानःपुण्यांभागीरथींनदीं ॥ १३ ॥ सरथाःसध्वजाश्चैवस्वानिवेश्मानिभेजिरे ॥ देवलोकंययुःकेचित्केचिद्ब्रह्मसदस्तथा ॥ १४ ॥ केचिच्चवारुणंलोकंकेचित्कौबेरमाप्नुवन् ॥ ततोवैवस्वतंलोकंकेचिच्चैवाप्नुवन्नृपाः ॥ १५ ॥ राक्षसानांपिशाचानांकेचिच्चाप्युत्तरान्कुरून् ॥ विचित्रगतयःसर्वेयानवाप्यामरैःसह ॥ १६ ॥ आजग्मुस्तेमहात्मानःसवाहाःसपदानुगाः ॥ गतेषुतेषुसर्वेषुसलिलस्थोमहामुनिः ॥ १७ ॥ धर्मशीलोमहातेजाःकुरूणांहितकृत्तथा ॥ ततःप्रोवाचताःसर्वाःक्षत्रियानिहतेश्वराः ॥ १८ ॥ यायाःपतिकृतान्लोकानिच्छंतिपरमस्त्रियः ॥ ताजाह्नवीजलंक्षिप्रमवगाहंत्वतंद्रिताः ॥ १९ ॥ तस्तस्यवचःश्रुत्वाश्रद्दधानावरांगनाः ॥ श्वशुरंसमनुज्ञाप्यविविशुर्जाह्नवीजलं ॥ २० ॥ विमुक्तामानुषैर्देहैस्ततस्ताभर्तृभिःसह ॥ समाजग्मुस्तदासाध्व्यःसर्वाएवविशांपते ॥ २१ ॥ एवंक्रमेणसर्वास्ताःशीलवत्यःपतिव्रताः ॥ प्रविश्यक्षत्रियामुक्ताजग्मुर्भर्तृसलोकतां ॥ २२ ॥ दिव्यरूपसमायुक्तादिव्याभरणभूषिताः ॥ दिव्यमाल्यांबरधरायथासांपतयस्तथा ॥ २३ ॥ ताःशीलगुणसंपन्नाविमानस्थागतक्लमाः ॥ सर्वाःसर्वगुणोपेताःस्वस्थानंप्रतिपेदिरे ॥ २४ ॥ यस्ययस्यतुयःकामस्तस्मिन्कालेबभूवह ॥ तंतंविसृष्टवान्व्यासोवरदोधर्मवत्सलः ॥ २५ ॥ तच्छ्रुत्वानरदेवानांपुनरागमनंनराः ॥ जहृषुर्मुदिताश्चासन्नानादेशगताअपि ॥ २६ ॥ प्रियैःसमागमंतेषांयःसम्यक्शृणुयान्नरः ॥ प्रियाणिलभतेनित्यमिहचप्रेत्यचैवसः ॥ २७ ॥ इष्टबांधवसंयोगमनायासमनामयं ॥ यश्चैतच्छ्रावयेद्विद्वान्विदुषोधर्मवित्तमः ॥ २८ ॥ सयशःप्राप्नुयाल्लोकेपरत्रचशुभांगतिं ॥ स्वाध्याययुक्तामनुजास्तपोयुक्ताश्चभारत ॥ २९ ॥ साध्वाचारादमोपेतादाननिर्धूतकल्मषाः ॥ ऋजवःशुचयःशांताहिंसानृतविवर्जिताः ॥ ३० ॥ आस्तिकाःश्रद्दधानाश्चधृतिमंतश्चमानवाः ॥ श्रुत्वाश्चर्यमिदंपर्वह्यवाप्स्यंतिपरांगतिं ॥ ३१ ॥

इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेपर्वणिपुत्रदर्शनपर्वणिस्त्रीणांस्वस्वपतिलोकगमनेत्रयस्त्रिंशोध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

पूर्वाध्यायद्वयोक्तमेवार्थंप्रश्नोत्तराभ्यांनिरूपयति एतच्छ्रुत्वेत्यादिना ॥ १ ॥ कथंनुत्यक्ताःभस्मीभूतायेदेहास्तेषांतद्रूपेणैवपूर्वरूपेणैवदर्शनंकथमित्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ अवीतियुग्मं सर्वेषांदेवासुरमनुष्याणां कर्माणिकुर्वतांकर्मणांभोगमंतरेणकदाचिदपिविप्रणाशोनास्ति यथास्वमेशुभाशुभैःकर्मभिःशुभमशुभंवास्वामेदेहंप्राप्यतद्द्वाराकर्मफलंसुखदुःखादिकंभुक्त्वाकर्मोपरतौसत्यांतंदेहंसंहरति जाग्रद्देहस्तुतदानी मविकृतएवतिष्ठति एवंकर्मजेषुमानुषादिदेहेषुनश्यत्स्वपिहार्दाकाशस्थाःपित्र्यादिदेहाअविनष्टाएवसंति अतएवाथयइहात्मानमनुविद्यव्रजंत्येतांश्चसत्यान्कामांस्तेषांसर्वेषुलोकेषुकामचारोभवति सय दिपितृलोककामोभवतिसंकल्पादेवास्यपितरःसमुत्तिष्ठंतितेनपितृलोकेनसंपन्नोमहीयतइतिश्रुतिःसत्यानांपित्रादीनामुत्थानंदर्शयति ॥ ४ ॥ तदेतदाह महाभूतानीति भूतानांप्राणिनामधिपतेरीश्वरस्यसं श्रयान्महाभूतान्यस्मदादिशरीरापेक्षयाअविनाशित्वादियोगान्महाभूतानिहार्दाकाशस्थाःपित्रादयस्तस्यैवसंबंधान्नित्यानि कर्मजानितुभूतानिकर्मक्षयेविलीयंतइतिभावः तेषांचमहाभूतानांनित्यानांशरीरा णामनित्यैःशरीरैःसहसंवासस्तादात्म्येनावस्थानंसंसारदशायामस्ति वियुज्यतांअनित्यानांनाशेतैःसहवियुज्यमानानांतेषांनित्यानांविनाशोन नास्यजरयैतज्जीर्यतिनवधेनास्यहन्यतएतत्सत्यंब्रह्मपुरमिति

सौतिरुवाच एतच्छ्रुत्वानृपोविद्वान्हृष्टोभूज्जनमेजयः॥पितामहानांसर्वेषांगमनागमनंतदा॥१॥ अब्रवीच्चमुदायुक्तःपुनरागमनंप्रति॥ कथंनुत्यक्तदेहा नांपुनस्तद्रूपदर्शनं॥२॥ इत्युक्तःसद्विजश्रेष्ठोव्यासशिष्यःप्रतापवान्॥ प्रोवाचवदतांश्रेष्ठस्तंनृपंजनमेजयं॥३॥ **वैशंपायनउवाच** अविप्रणाशःसर्वेषांक र्मणामितिनिश्चयः॥ कर्मजानिशरीराणितथैवाकृतयोनृप॥४॥ महाभूतानिनित्यानिभूताधिपतिसंश्रयात्॥ तेषांचनित्यसंवासोनविनाशोवियुज्यतां॥ ॥५॥ अनायासकृतंकर्मसत्यःश्रेष्ठःफलागमः॥ आत्माचैभिःसमायुक्तःसुखदुःखमुपाश्नुते॥६॥ अविनाश्यस्तथायुक्तःक्षेत्रज्ञइतिनिश्चयः॥ भूतानामा त्मकोभावोयथासौनवियुज्यते॥७॥ यावन्नक्षीयतेकर्मतावत्तस्यस्वरूपता॥ क्षीणकर्मानरोलोकेरूपान्यत्वंनियच्छति॥८॥ नानाभावास्तथैकत्वंशरीरंप्रा प्यसंहताः॥ भवंतितेतथानित्याःपृथग्भावंविजानतां॥९॥

श्रुतेः तस्मात्कर्मजानांनाशेप्यकर्मजानांहार्दाकाशस्थानांपित्रादिदेहानामविनाशात्पुनस्तद्रूपेणतेषांदर्शनंयुक्त मेव ॥ ५ ॥ कथमेतदवाप्यतेइत्यतआह अनायासेति प्रवृत्तिरूपंकर्मआयासकृतंतद्विपरीतंतुनिवृत्तिरूपंकर्मअनायासकृतं तस्मादयंसत्यःश्रेष्ठश्चउक्तविधःफलागमोभवति एभिरायासयुक्तैःकर्मभिः ॥६॥ तर्हिकर्मसंबंधादात्मानश्यतिनेत्याह अविनाश्यइति यद्यपिदुःखयोगआत्मनोस्तितथापिक्षेत्रज्ञआत्मातैर्दुःखैरविनाश्यएवअविकार्यएवअसंगत्वात् वधस्यचाध्यासिकत्वात् अत्रदृष्टांतमाह भूतानामिति य थासौभूतानांअस्मदादिशरीराणां आत्मकःआत्मनःप्रतिकृतिर्दर्पणादौप्रतिबिंबोदर्पणधर्मान्मलिनत्वादीननुकुर्वाणोपितन्नाशान्नश्यति नवियुज्यतइत्यस्यननश्यतीत्यर्थः एवंक्षेत्रक्षेत्रज्ञयोगेपिद्रष्टव्यं ॥७॥ यावत्कर्मदेहारंभकमस्तितावत्तस्यदेहस्यस्वरूपतातत्रात्मत्वाध्यासइत्यर्थः कर्मक्षयेतुदेहांतरेआत्मत्वाध्यासोभवतीत्याह क्षीणेति॥ ८॥ येनानाभावाःभूतेंद्रियादयोभिन्नाःपदार्थाःशरीरंप्राप्यएकत्वंदेवदत्तोहं मनुष्यपुत्रइतिदेहादितादात्म्यंसंहताःसंप्राप्तास्तेएवभावादेहादीनामात्मनःपृथक्त्वं विजानतांयोगिनांनित्याभवंति अज्ञानिनांयेअनित्याभावास्तएवज्ञानिनांनित्यात्मरूपाभवंतीत्यर्थः ॥९॥

संज्ञपनंमारणं तदाहिसूर्यंतेचक्षुःवातंप्राणइत्यादयोमंत्राःपठ्यंतेततोलिंगादवम्यते यत्शरीरिणांप्राणाइंद्रियाणिनित्यंनिश्चितंनित्यंसर्वदालोकांतरेगताइति तेनसर्वःशरीरीविभुरेवास्तिनतूपाधिपरिच्छिन्नःपरि
च्छिन्नत्वाभिमानस्त्वस्याविद्यकइतिभावः ॥१०॥ तवतुज्ञानेऽधिकाराभावात्सोपासनकर्मप्राप्यंदेवयानमार्गमेवाश्रयस्वेत्याह अहमिति तेतवयोग्याइतिशेषः ॥११॥ यत्रकालेतेत्वयायज्ञआहृतःकृतस्तत्रतदे
वदेवास्तवहिताःसखायोजाताः यदैवंतदैवदेवाःपशूनांजीवानांगमनेतत्तल्लोकप्राप्तौईश्वरानिग्रहानुग्रहकराः ॥ १२ ॥ यस्मादेवंतस्मान्नित्याजीवादेवानिष्ठागतिमंतोभवंतिनान्येअयजमानाः एवंसाधनंकर्म
निष्ठामुक्त्वाज्ञाननिष्ठामाहसार्धेन नित्येइति पांचभौतिकोदेववर्गःसर्वोपिनित्यःपुरुषश्चतद्द्रष्टानित्यः ॥ १३ ॥ उभयोरपिनित्ययोःसतोर्योऽस्यनानायोगंअनेकदेहसंबंधंपश्यतिसव्यथामतिर्वियोगेपितृपुत्रादिना
शेशोचतिमौढ्यात् उक्तरीत्यानदेहोनश्यतिनाप्यात्मेतिनिर्निमित्तस्तेषांशोकइतिभावः ॥ १४ ॥ यदिस्त्र्यादिनाशाद्दुःखंपश्यतितर्हिस्त्र्यादीनांपरिग्रहएवनकर्तव्यः नहिवंध्यायाःपुत्रशोकार्तिरस्ति वस्तुतस्त्वसं

अश्वमेधेश्रुतिश्चेयमश्वसंज्ञपनंप्रति ॥ लोकांतरगतानित्यंप्राणानित्यंशरीरिणां ॥ १० ॥ अहंहितंवदाम्येतत्प्रियंचेत्तवपार्थिव ॥ देवयानाहिपंथानःश्रुतास्ते यज्ञसंस्तरे ॥ ११ ॥ आहृतोयत्रयज्ञस्तेतत्रदेवाहितास्तव ॥ यदासमन्वितादेवाःपशूनांगमनेश्वराः ॥ १२ ॥ गतिमंतश्चतेनेष्ट्वानान्येनित्याभवंत्युत ॥ नित्ये स्मिन्पंचकेवर्गेनित्येचात्मनिपूरुषः ॥ १३ ॥ अस्यनानासमायोगंयःपश्यतिव्यथामतिः ॥ वियोगेशोचतेत्यर्थंसबालइतिमेमतिः ॥ १४ ॥ वियोगेदोषदर्शीयः संयोगंसविसर्जयेत् ॥ असंगेसंगमोनास्तिदुःखंभुविवियोगजं ॥ १५ ॥ परापरज्ञस्त्वपरोनाभिमानादुदीरितः ॥ अपरज्ञःपरांबुद्धिंज्ञात्वामोहाद्विमुच्यते ॥ १६ ॥ अदर्शनादापतितःपुनश्चादर्शनंगतः ॥ नाहंतंवेद्मिनासौमांनचमेस्तिविरागता ॥ १७ ॥ येनयेनशरीरेणकरोत्ययमनीश्वरः ॥ तेनतेनशरीरेणतदव श्यमुपाश्नुते ॥ मानसंमनसाप्नोतिशरीरंचशरीरवान् ॥ १८ ॥ इतिश्रीम० आश्रमवा० पुत्रदर्शनप० जनमेजयंप्रतिवैशंपायनवाक्येचतुस्त्रिंशोध्यायः ॥ ३४ ॥

वैशंपायनउवाच अदृष्ट्वातुनृपःपुत्रान्दर्शनंप्रतिलब्धवान् ॥ ऋषेःप्रसादात्पुत्राणांस्वरूपाणांकुरूद्वह ॥ १ ॥

गेआत्मनिवियोगजंदुःखंवास्त्र्यादिसंगमोवानास्तीत्याह संगइति ॥ १५ ॥ परेति अपरस्तुउक्तविधांज्ञाननिष्ठामप्राप्तस्तु परापरज्ञोनित्यानित्यविभागमात्रज्ञः अभिमानाद्देहादितादात्म्यात् उपासनाबलेनउ
दीरितउत्क्षिप्तः अपरज्ञः सगुणब्रह्मवित्भूत्वापश्चात्परांबुद्धिंनिर्विशेषवस्तुज्ञानंप्राप्यमोहान्मूलाज्ञानाद्विमुच्यते ॥ १६ ॥ मुक्तस्यलक्षणमाह अदर्शनादिति कर्मकर्तुरभावाददर्शनंप्रत्यक्चैतन्यंतस्मादापतित
स्तत्रैवचलीनोऽतस्तंमुक्तमहंनवेद्मि अगोचरत्वात् असौचमांनवेत्ति करणाभावात् तर्हित्वमपितादृक्कुतोनभवसीत्याह नचमेस्तिविरागतेति परंवैराग्यमेवमुख्यंमोक्षसाधनमित्यर्थः ॥ १७ ॥ येनेति मनसाकृ
तंपापंमानसतापेनैवानुभूयतेएवंशरीरेणकृतंशारीरेणोपतापेनेतिकायवाङ्मनसांचापलंत्यक्त्वावायुनिरोधंकुर्यादितिसार्धश्लोकार्थः ॥ १८ ॥ इतिआश्रमवासिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुस्त्रिंशोऽ
ध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ ७ ॥ ७ ॥ अदृष्ट्वेति ॥ १ ॥

सधृतराष्ट्रोराजाविदुरश्चसिद्धिंययौइतिद्वयोःसंबंधः तत्रापिविदुरस्तपोबलात् धृतराष्ट्रोव्यासंसमासाद्येतिसंबंधः ॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥ ज्ञापयामासआलोचितवान् स्नापयामासेतिपाठःस्पष्टः॥९॥१०॥

सराजाराजधर्मांश्चब्रह्मोपनिषदंतथा॥अवाप्तवान्नरश्रेष्ठोबुद्धिनिश्चयमेवच॥२॥विदुरश्चमहाप्राज्ञोययौसिद्धिंतपोबलात्॥धृतराष्ट्रःसमासाद्यव्यासंचैवतपस्विनं॥३॥ जनमेजयउवाच ममापिवरदोव्यासोदर्शयेत्पितरंयदि॥ तद्रूपवेषवयसंश्रद्दध्यांसर्वमेवते॥४॥प्रियंमेस्यात्कृतार्थश्चस्यामहंकृतनिश्चयः॥ प्रसादादृषिमुख्यस्यममकामःसमृध्यतां॥५॥ सौतिरुवाच इत्युक्तवचनेतस्मिन्नृपेव्यासःप्रतापवान्॥ प्रसादमकरोद्धीमानानयच्चपरिक्षितं॥६॥ ततस्तद्रूपवयसमागतंनृपतिंदिवः॥ श्रीमंतंपितरंराजाददर्शजनमेजयः॥ ७॥ शमीकंचमहात्मानंपुत्रंतंचास्यशृंगिणं ॥ अमात्यायेबभूवुश्चराज्ञस्तांश्चददर्शह॥ ८॥ ततःसोवभृथेराजामुदितोजनमेजयः॥ पितरंस्नापयामासस्वयंसस्नौचपार्थिवः॥ ९॥ स्नात्वासनृपतिर्विप्रमास्तीकमिदमब्रवीत्॥ यायावरकुलोत्पन्नंजरत्कारुसुतंतदा॥ १०॥ आस्तीकविविधाश्चर्योयज्ञोयमितिमेमतिः॥ यदद्यायंपिताप्राप्तोममशोकप्रणाशनः॥ ११॥ आस्तीकउवाच ऋषिर्द्वैपायनोयत्रपुराणस्तपसोनिधिः॥ यज्ञेकुरुकुलश्रेष्ठतस्यलोकावुभौजितौ॥ १२॥ श्रुतंविचित्रमाख्यानंत्वयापांडवनंदन॥ सर्पाश्चभस्मसान्नीतागतश्चपदवींपितुः॥१३॥ कथंचित्तक्षकोमुक्तःसत्यत्वात्तवपार्थिव॥ ऋषयःपूजिताःसर्वेंगतिर्दृष्टामहात्मनः॥ १४॥ प्राप्तःसुविपुलोधर्मःश्रुत्वापापविनाशनं॥ विमुक्तोहृदयग्रंथिरुदारजनदर्शनात्॥ १५॥ येचपक्षधराधर्मेसद्वृत्तरुचयश्चये॥ यान्दृष्ट्वाहीयतेपापंतेभ्यःकार्यानमस्क्रिया॥१६॥ सौतिरुवाच एतच्छ्रुत्वाद्विजश्रेष्ठात्सराजाजनमेजयः॥ पूजयामासतमृषिमनुमान्यपुनःपुनः॥ १७॥ पप्रच्छतमृषिंचापिवैशंपायनमच्युतं॥ कथावशेषंधर्मज्ञोवनवासस्यसत्तम॥ १८॥ इति श्रीमहाभारतेआश्रमवा०पुत्रदर्शनप०जनमेजयस्वपितृदर्शनेपंचत्रिंशोऽध्यायः॥ ३५॥ ॥ध॥ जनमेजयउवाच दृष्ट्वापुत्रांस्तथापौत्रान्सानुबंधान्जनाधिपः॥ धृतराष्ट्रःकिमकरोद्राजाचैवयुधिष्ठिरः॥ १॥ वैशंपायनउवाच तद्दृष्ट्वामहदाश्चर्यंपुत्राणांदर्शनंनृप॥ वीतशोकःसराजर्षिःपुनराश्रममागमत्॥ २॥ इतरस्तुजनःसर्वस्तेचैवपरमर्षयः॥ प्रतिजग्मुर्यथाकामंधृतराष्ट्राभ्यनुज्ञया॥ ३॥ पांडवास्तुमहात्मानोलघुभूयिष्ठसैनिकाः॥ पुनर्जग्मुर्महात्मानंसदारास्तंमहीपतिं॥ ४॥ तमाश्रमपदंधीमान्ब्रह्मर्षिर्लोकपूजितः॥ मुनिःसत्यवतीपुत्रोधृतराष्ट्रमभाषत॥५॥ ॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥

पापविनाशनंइतिहासमितिशेषः॥१५॥ पक्षधराःपक्षस्थापकाः॥१६॥१७॥१८॥ इतिआ०नै०भा०पंचत्रिंशोऽध्यायः॥३५॥ ॥ध॥ दृष्ट्वेति ॥१॥२॥३॥४॥ आश्रमपदंआश्रमंप्राप्तं ॥ ५॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ बहवःप्रत्यर्थिनःप्रार्थयानाःशत्रवोयत्रतत् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ नाथेनत्वया ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

धृतराष्ट्रमहाबाहोश्शृणुकौरवनंदन ॥ श्रुतंतेज्ञानवृद्धानामृषीणांपुण्यकर्मणां ॥ ६ ॥ अद्धाभिजनवृद्धानांवेदवेदांगवेदिनां ॥ धर्मज्ञानांपुराणानांवदतांविवि
धाःकथाः ॥ ७ ॥ मास्मशोकेमनःकार्षीर्दिष्टेनव्यथतेबुधः ॥ श्रुतंदेवरहस्यंतेनारदाद्देवदर्शनात् ॥ ८ ॥ गतास्तेक्षत्रधर्मेणशस्त्रपूतांगतिंशुभां ॥ यथादृष्टास्त्वया
पुत्रास्तथाकामविहारिणः ॥ ९ ॥ युधिष्ठिरःस्वयंधीमान्भवंतमनुरुध्यते ॥ सहितोभ्रातृभिःसर्वैःसदारःससुहृज्जनः ॥ १० ॥ विसर्जयैनंयात्वेषस्वराज्यमनु
शासतां ॥ मासःसमधिकस्तेषामतीतोवसतांवने ॥ ११ ॥ एतद्धिनित्यंयत्नेनपदंरक्ष्यंनराधिप ॥ बहुप्रत्यर्थिकंह्येतद्राज्यंनामकुरूद्वह ॥ १२ ॥ इत्युक्तःकौरवो
राजाव्यासेनातुलतेजसा ॥ युधिष्ठिरमथाहूयवाग्मीवचनमब्रवीत् ॥ १३ ॥ अजातशत्रोभद्रंतेश्शृणुमेभ्रातृभिःसह ॥ त्वत्प्रसादान्महीपालशोकोनास्मान्प्रबा
धते ॥ १४ ॥ रमेचाहंत्वयापुत्रपुरेवगजसाह्वये ॥ नाथेनानुगतोविद्वन्प्रियेषुपरिवर्तिना ॥ १५ ॥ प्राप्तंपुत्रफलंत्वत्तःप्रीतिर्मेपरमात्वयि ॥ नमेमन्युर्महाबाहोगम्य
तांपुत्रमाचिरं ॥ १६ ॥ भवंतंचेहसंप्रेक्ष्यतपोमेपरिहीयते ॥ तपोयुक्तंशरीरंचत्वांदृष्ट्वाधारितंपुनः ॥ १७ ॥ मातरौतेतथैवेमेशीर्णपर्णकृताशने ॥ ममतुल्यव्रते
पुत्रनचिरंवर्तयिष्यतः ॥ १८ ॥ दुर्योधनप्रभृतयोदृष्टालोकांतरंगताः ॥ व्यासस्यतपसोवीर्याद्भवतश्चसमागमात् ॥ १९ ॥ प्रयोजनंचनिर्वृत्तंजीवितस्यममा
नघ ॥ उग्रंतपःसमास्थास्येत्वमनुज्ञातुमर्हसि ॥ २० ॥ त्वय्यद्यपिंडःकीर्तिश्चकुलंचेदंप्रतिष्ठितं ॥ श्वोवाद्यवामहाबाहोगम्यतांपुत्रमाचिरं ॥ २१ ॥ राजनीतिःसु
बहुशःश्रुतातेभरतर्षभ ॥ संदेष्टव्यंनपश्यामिकृतंमेभवताविभो ॥ २२ ॥ वैशंपायनउवाच इत्युक्तवचनंतंतुनृपोराजानमब्रवीत् ॥ नमामर्हसिधर्मज्ञप
रित्यक्तुमनागसं ॥ २३ ॥ कामंगच्छंतुमेसर्वेभ्रातरोनुचरास्तथा ॥ भवंतमहमन्विष्येमातरौचयतव्रतः ॥ २४ ॥ तमुवाचाथगांधारीमैवंपुत्रश्शृणुष्वच ॥ त्व
य्यधीनंकुरुकुलंपिंडश्चश्वशुरस्यमे ॥ २५ ॥ गम्यतांपुत्रपर्याप्तमेतावत्पूजितावयं ॥ राजायदाहतत्कार्यंत्वयापुत्रपितुर्वचः ॥ २६ ॥ वैशंपायनउवाच इत्यु
क्तःसतुगांधार्याकुंतीमिदमभाषत ॥ स्नेहबाष्पाकुलेनेत्रेप्रमृज्यरुदतींवचः ॥ २७ ॥ विसर्जयतिमांराजागांधारीचयशस्विनी ॥ भवत्यांबद्धचित्तस्तुकथंया
स्यामिदुःखितः ॥ २८ ॥ नचोत्सहेतपोविघ्नंकर्तुंतेधर्मचारिणि ॥ तपसोहिपरंनास्तितपसाविंदतेमहत् ॥ २९ ॥

अन्विष्येसेविष्ये ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

ममापिनतथाराज्ञिराज्येबुद्धिर्यथापुरा ॥ तपस्येवानुरक्तंमेमनः सर्वात्मनातथा ॥ ३० ॥ शून्येयंचमहीकृत्स्नानमेप्रीतिकरीशुभे ॥ बांधवानःपरिक्षीणाबलंनोन यथापुरा ॥ ३१ ॥ पंचालाःसुभृशंक्षीणाःकथामात्रावशेषिताः ॥ नतेषांकुलकर्तारंकंचित्पश्याम्यहंशुभे ॥ ३२ ॥ सर्वेहिभस्मसान्नीतास्तेद्रोणेनरणाजिरे ॥ अव शिष्टाश्चनिहताद्रोणपुत्रेणवैनिशि ॥ ३३ ॥ चेदयश्चैवमत्स्याश्चदृष्टपूर्वास्तथैवनः ॥ केवलंवृष्णिचक्रंचवासुदेवपरिग्रहात् ॥ ३४ ॥ यद्दृष्ट्वास्थातुमिच्छामिध र्मार्थंनार्थहेतुतः ॥ शिवेनपश्यनःसर्वान्दुर्लभंतवदर्शनं ॥ ३५ ॥ अविषह्यंचराजाहितीव्रंचारप्स्यतेतपः ॥ एतच्छ्रुत्वामहाबाहुःसहदेवोयुधांपतिः ॥ ३६ ॥ युधिष्ठिरमुवाचेदंबाष्पव्याकुललोचनः ॥ नोत्सहेहंपरित्यक्तुंमातरंभरतर्षभ ॥ ३७ ॥ प्रतियातुभवान्क्षिप्रंतपस्तप्स्याम्यहंविभो ॥ इहैवशोषयिष्यामितपसेदंक लेवरं ॥ ३८ ॥ पादशुश्रूषणेरक्तोराज्ञोमात्रोस्तथानयोः ॥ तमुवाचततःकुंतीपरिष्वज्यमहाभुजं ॥ ३९ ॥ गम्यतांपुत्रमैवंत्वंवोचःकुरुवचोमम ॥ आगमावःशि वाःसंतुस्वस्थाभवतपुत्रकाः ॥ ४० ॥ उपरोधोभवेदेवमस्माकंतपसःकृते ॥ त्वत्स्नेहपाशबद्धाचहीयेयंतपसःपरात् ॥ ४१ ॥ तस्मात्पुत्रकगच्छत्वंशिष्टमल्पंचनः प्रभो ॥ एवंसंस्तंभितंवाक्यैःकुंत्याबहुविधैर्मनः ॥ ४२ ॥ सहदेवस्यराजेंद्रराज्ञश्चैवविशेषतः ॥ तेमात्रासमनुज्ञाताराज्ञाचकुरुपुंगवाः ॥ ४३ ॥ अभिवाद्यकुरुश्रे ष्ठमामंत्रयितुमारभन् ॥ युधिष्ठिरउवाच राज्यंप्रतिगमिष्यामःशिवेनप्रतिनंदिताः ॥ ४४ ॥ अनुज्ञातास्त्वयाराजन्गमिष्यामोविकल्मषाः ॥ एवमुक्तःस राजर्षिर्धर्मराज्ञामहात्मना ॥ ४५ ॥ अनुजज्ञेसकौरव्यमभिनंद्ययुधिष्ठिरं ॥ भीमंचबलिनांश्रेष्ठंसांत्वयामासपार्थिवः ॥ ४६ ॥ सचास्यसम्यङ्मेधावीप्रत्यपद्यतवी र्यवान् ॥ अर्जुनंचसमाश्लिष्ययमौचपुरुषर्षभौ ॥ ४७ ॥ अनुजज्ञेसकौरव्यःपरिष्वज्याभिनंद्यच ॥ गांधार्याचाभ्यनुज्ञाताःकृतपादाभिवादनाः ॥ ४८ ॥ जनन्या समुपाघ्राताःपरिष्वक्ताश्चतेनृपं ॥ चक्रुःप्रदक्षिणंसर्वेवत्साइवनिवारणे ॥ ४९ ॥ पुनःपुनर्निरीक्षंतःप्रचक्रुस्तेप्रदक्षिणं ॥ द्रौपदीप्रमुखाश्चैवसर्वाःकौरवयोषि तः ॥ ५० ॥ न्यायतःश्वशुरेवृत्तिंप्रयुज्यप्रययुस्ततः ॥ श्वश्रूभ्यांसमनुज्ञाताःपरिष्वज्याभिनंदिताः ॥ ५१ ॥ संदिष्टाश्चेतिकर्तव्यंप्रययुर्भर्तृभिःसह ॥ ततःप्रजज्ञे निनदःसूतानांयुज्यतामिति ॥ ५२ ॥

॥२३॥

निवारणेस्तनपानादितिशेषः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

॥ ५३ ॥इतिआश्रमवा०नैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥७॥ द्विवर्षोपेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ मेमयाऽतिचिरंदृष्टोसीत्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥१०॥११॥

उष्ट्राणांक्रोशतांचापिहयानांहेषतामपि ॥ ततोयुधिष्ठिरोराजासदारःसहसैनिकः ॥ नगरंहास्तिनपुरंपुनरायात्सबांधवः ॥ ५३ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रम वासिकेप०पुत्रदर्शनप०युधिष्ठिरप्रत्यागमेषट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६॥ समाप्तंचेदंपुत्रदर्शनपर्व ॥७॥ अथनारदागमनपर्व वैशंपायनउवाच द्विवर्षोपनिवृत्तेषुपांडवेषुयदृच्छया ॥ देवर्षिर्नारदोराजन्नाजगामयुधिष्ठिरं ॥ १ ॥ तमभ्यर्च्यमहाबाहुःकुरुराजोयुधिष्ठिरः ॥ आसीनंपरिविश्वस्तंप्रोवाचवद तांवरः ॥ २ ॥ चिरात्तुनानुपश्यामिभगवंतमुपस्थितं ॥ कच्चित्तेकुशलंविप्रशुभंवाप्रत्युपस्थितं ॥३॥ केदेशाःपरिदृष्टास्तेकिंचकार्यंकरोमिते ॥ तद्ब्रूहिद्विजमुख्य स्त्वंत्वंह्यस्माकंपरागतिः ॥ ४ ॥ नारदउवाच चिरदृष्टोसिमेत्येवमागतोहंतपोवनात् ॥ परिदृष्टानितीर्थानिगंगाचैवमयानृप ॥ ५ ॥ युधिष्ठिरउवाच वदंतिपुरुषामेद्यगंगातीरनिवासिनः ॥ धृतराष्ट्रंमहात्मानमास्थितंपरमंतपः ॥ ६ ॥ अपिदृष्टस्त्वयातत्रकुशलीसकुरूद्वहः ॥ गांधारीचपृथाचैवसूतपुत्रश्चसंज यः ॥ ७ ॥ कथंचवर्ततेचाद्यपितामममपार्थिवः ॥ श्रोतुमिच्छामिभगवन्यदिदृष्टस्त्वयानृपः ॥८॥ नारदउवाच स्थिरीभूयमहाराजशृणुवृत्तंयथातथं ॥ यथाश्रुतंचदृष्टंचमयातस्मिंस्तपोवने ॥ ९ ॥ वनवासनिवृत्तेषुभवत्सुकुरुनंदन ॥ कुरुक्षेत्रात्पितातुभ्यंगंगाद्वारंययौनृप ॥ १० ॥ गांधार्यासहितोधीमान्वध्वा कुंत्यासमन्वितः ॥ संजयेनचसूतेनसाग्निहोत्रःसयाजकः ॥ ११ ॥ आतस्थेसतपस्तीव्रंपितातवतपोधनः ॥ वीटांमुखेसमाधायवायुभक्षोभवन्मुनिः ॥ १२ ॥ व नेसमुनिभिःसर्वैःपूज्यमानोमहातपाः ॥ त्वगस्थिमात्रशेषःसषण्मासानभवन्नृपः ॥ १३ ॥ गांधारीतुजलाहारीकुंतीमासोपवासिनी ॥ संजयःषष्ठभुक्तेनवर्त यामासभारत ॥ १४ ॥ अग्नींस्तुयाजकास्तत्रजुहुवुर्विधिवत्प्रभो ॥ दृश्यतोदृश्यतश्चैववनेतस्मिन्नृपस्यवै ॥ १५ ॥ अनिकेतोथराजासबभूववनगोचरः ॥ तेचा पिसहितेदेव्यौसंजयश्चतमन्वयुः ॥ १६ ॥ संजयोनृपतेर्नेतासमेषुविषमेषुच ॥ गांधार्याश्चपृथाचैवचक्षुरासीदनिंदिता ॥ १७ ॥ ततःकदाचिद्गंगायाःकच्छेस नृपसत्तमः ॥ गंगायामाप्लुतोधीमानाश्रमाभिमुखोभवत् ॥ १८ ॥ अथवायुःसमुद्धूतोदावाग्निरभवन्महान् ॥ ददाहतद्वनंसर्वंपरिगृह्यसमंततः ॥ १९ ॥ दह्य त्सुमृगयूथेषुद्विजिह्वेषुसमंततः ॥ वराहाणांचयूथेषुसंश्रयत्सुजलाशयान् ॥ २० ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ दृश्यतोऽदृश्यतइति पश्यंतमपश्यंतंचानादृत्येत्यर्थः नियमेनसान्निध्याभावात् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

समाविद्धेवनेतस्मिन्प्राप्तेव्यसनउत्तमे ॥ निराहारतयाराजन्मंदप्राणविचेष्टितः ॥ २१ ॥ असमर्थोपसरणेसुकृशेमातरौचते ॥ ततःसनृपतिर्दृष्ट्वावह्निमायांतमंतिकात् ॥ २२ ॥ इदमाहततःसूतंसंजयंजयतांवरः ॥ गच्छसंजययत्राग्निर्नत्वांदहतिकर्हिचित् ॥ २३ ॥ वयमत्राग्निनायुक्तागमिष्यामःपरांगतिं ॥ तमुवाचकिलोद्विग्नःसंजयोवदतांवरः ॥ २४ ॥ राजन्मृत्युरनिष्टोयंभवितातेवृथाग्निना ॥ नचोपायंप्रपश्यामिमोक्षणेजातवेदसः ॥ २५ ॥ यदत्रानंतरंकार्यंतद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ इत्युक्तःसंजयेनेदंपुनराहसपार्थिवः ॥ २६ ॥ नैषमृत्युरनिष्टोनोनिःसृतानांगृहात्स्वयं ॥ जलमग्निस्तथावायुरथवापिविकर्षणं ॥ २७ ॥ तापसानांप्रशस्यंतेगच्छसंजयमाचिरं ॥ इत्युक्त्वासंजयंराजासमाधायमनस्तथा ॥ २८ ॥ प्राङ्मुखःसहगांधार्याकुंत्याचोपाविशत्तदा ॥ संजयस्तंतथादृष्ट्वाप्रदक्षिणमथाकरोत् ॥ २९ ॥ उवाचचैनंमेधावीयुंक्ष्वात्मानमितिप्रभो ॥ ऋषिपुत्रोमनीषीसराजाचक्रेस्यतद्वचः ॥ ३० ॥ सन्निरुध्येंद्रियग्राममासीत्काष्ठोपमस्तदा ॥ गांधारीचमहाभागाजननीचपृथातव ॥ ३१ ॥ दावाग्निनासमायुक्तेसचराजापितातव ॥ संजयस्तुमहामात्रस्तस्माद्दावादमुच्यत ॥ ३२ ॥ गंगाकुलेमयादृष्टस्तापसैःपरिवारितः ॥ सतानामंत्र्यतेजस्वीनिवेद्यैतच्चसर्वशः ॥ ३३ ॥ प्रययौसंजयोधीमान्हिमवंतंमहीधरं ॥ एवंसनिधनंप्राप्तःकुरुराजोमहामनाः ॥ ३४ ॥ गांधारीचपृथाचैवजनन्यौतेविशांपते ॥ यदृच्छयानुव्रजतामयाराज्ञःकलेवरं ॥ ३५ ॥ तयोश्चदेव्योरुभयोर्मयादृष्टानिभारत ॥ ततस्तपोवनेतस्मिन्समाजग्मुस्तपोधनाः ॥ ३६ ॥ श्रुत्वाराज्ञस्तदानिष्ठांनत्वशोचन्गतीश्वते ॥ तत्राश्रौषमहंसर्वमेतत्पुरुषसत्तम ॥ ३७ ॥ यथाचनृपतिर्दग्धोदेव्यौतेचेतिपांडव ॥ नशोचितव्यंराजेंद्रस्वतःसपृथिवीपतिः ॥ ३८ ॥ प्राप्तवानग्निसंयोगंगांधारीजननीचते ॥ वैशंपायनउवाच एतच्छ्रुत्वाचसर्वेषांपांडवानांमहात्मनां ॥ ३९ ॥ निर्याणंधृतराष्ट्रस्यशोकःसमभवन्महान् ॥ अंतःपुराणांचतदामहानार्तस्वरोभवत् ॥ ४० ॥ पौराणांचमहाराजश्रुत्वाराज्ञस्तदागतिं ॥ अहोधिगितिराजातुविक्रुश्यभृशदुःखितः ॥ ४१ ॥ ऊर्ध्वबाहुःस्मरन्मातुःप्ररुरोदयुधिष्ठिरः ॥ भीमसेनपुरोगाश्चभ्रातरःसर्वएवते ॥ ४२ ॥ अंतःपुरेषुचतदासुमहान्रुदितस्वनः ॥ प्रादुरासीन्महाजपृथांश्रुत्वातथागतां ॥ ४३ ॥ तंचवृद्धंतथादग्धंहतपुत्रंनराधिपं ॥ अन्वशोचंततेसर्वेगांधारींचतपस्विनीं ॥ ४४ ॥

॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

॥४५॥ इतिआश्रमवा० नै० भारतभा० सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥७॥ तथेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९॥१० ॥ ११ ॥१२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६॥ १७ ॥

तस्मिन्नुपरतेशब्देमुहूर्तादिवभारत ॥ निगृह्यबाष्पंधैर्येणधर्मराजोब्रवीदिदं ॥ ४५ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेप० नारदागमनप० दावाग्निनाधृत
राष्ट्रादिदाहेसप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥७॥ युधिष्ठिरउवाच तथामहात्मनस्तस्यतपस्युग्रेचवर्ततः ॥ अनाथस्येववचनेतिष्ठत्स्वस्मासुबंधुषु ॥ १ ॥
दुर्विज्ञेयागतिर्ब्रह्मन्पुरुषाणांमतिर्मम ॥ यत्रवैचित्रवीर्योसौदग्धएवंवनाग्निना ॥ २ ॥ यस्यपुत्रशतंश्रीमदभवद्बाहुशालिनः ॥ नागायुतबलोराजासदग्धोहि
दवाग्निना ॥ ३ ॥ यंपुरापर्यवीजंततालवृंतैर्वरस्त्रियः ॥ तंगृध्राःपर्यवीजंतदावाग्निपरिकालितं ॥ ४ ॥ सूतमागधसंघैश्चशयानोयःप्रबोध्यते ॥ धरण्यांसनृपःशे
तेपापस्यममकर्मभिः ॥ ५ ॥ नचशोचामिगांधारींहतपुत्रांयशस्विनीं ॥ पतिलोकमनुप्राप्तांतथाभर्तृव्रतेस्थितां ॥ ६ ॥ पृथामेवचशोचामियापुत्रैश्वर्यमृद्धि
मत् ॥ उत्सृज्यसुमहद्दीप्तंवनवासमरोचयत् ॥ ७ ॥ धिग्राज्यमिदमस्माकंधिग्बलंधिक्पराक्रमं ॥ क्षत्रधर्मंचधिग्यस्मान्मृताजीवामहेवयं ॥८॥ सुसूक्ष्माकिल
कालस्यगतिर्द्विजवरोत्तम ॥ यत्समुत्सृज्यराज्यंसावनवासमरोचयत् ॥ ९ ॥ युधिष्ठिरस्यजननीभीमस्यविजयस्यच ॥ अनाथवत्कथंदग्धाइतिमुह्यामि चिंतय
न् ॥ १० ॥ वृथासंतर्पितोवह्निःखांडवेसव्यसाचिना ॥ उपकारमजानन्सकृतघ्नइतिमेमतिः ॥ ११ ॥ यत्रादहत्सभगवान्मातरंसव्यसाचिनः ॥ कृत्वायोब्राह्मण
च्छद्मभिक्षार्थीसमुपागतः ॥ १२ ॥ धिगग्निंधिक्चपार्थस्यविश्रुतांसत्यसंधतां ॥ इदंकष्टतरंचान्यद्भगवन्प्रतिभातिमे ॥ १३ ॥ वृथाग्निनासमायोगोयदभूत्पृथि
वीपतेः ॥ तथातपस्विनस्तस्यराजर्षेःकौरवस्यह ॥ १४ ॥ कथमेवंविधोमृत्युःप्रशास्यपृथिवीमिमां ॥ तिष्ठत्सुमंत्रपूतेषुतस्याग्निषुमहावने ॥ १५ ॥ वृथाग्निनास
मायुक्तोनिष्ठांप्राप्तःपितामम ॥ मन्येपृथावेपमानाकृशाधमनिसंतता ॥ १६ ॥ हाततधर्मराजेतिसमाक्रंदन्महाभये ॥ भीमपर्याप्नुहिभयादितिचैवाभिवाशती
॥ १७ ॥ समंततःपरिक्षिप्तामाताभून्मेदवाग्निना ॥ सहदेवःप्रियस्तस्याःपुत्रेभ्योधिकएवतु ॥ १८ ॥ नचैनांमोक्षयामासवीरोमाद्रवतीसुतः ॥ तच्छ्रुत्वारुरुदुः
सर्वेसमालिंग्यपरस्परं ॥ १९ ॥ पांडवाःपंचदुःखार्ताभूतानीवयुगक्षये ॥ तेषांतुपुरुषेंद्राणांरुदतांरुदितस्वनः ॥ २० ॥ प्रासादाभोगसंरुद्धेअन्वरौत्सीत्सरोदसी
॥ २१ ॥ इतिश्रीम० आश्रमवा० नारदागम० युधिष्ठिरविलापेअष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥७॥ नारदउवाच नासौवृथाग्निनादग्धोयथातत्रश्रुतंमया ॥
वैचित्रवीर्योनृपतिस्तत्तेवक्ष्यामिसुव्रत ॥ १ ॥ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ इतिआश्रमवा० नै० भारतभावदीपेअष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥७॥ नासाविति ॥ १ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ संकल्प्यएकीकृत्य कुल्यानिअस्थीनि कुल्यंस्यात्कीक

वनंप्रविशतानेनवायुभक्षेणधीमता ॥ अग्नयःकारयित्वेष्टिमुत्सृष्टाइतिनःश्रुतं ॥ २ ॥ याजकास्तुततस्तस्य तानग्नीन्निर्जनेवने ॥ समुत्सृज्ययथाकामंजग्मुर्भ रतसत्तम ॥ ३ ॥ सविवृद्धस्तदावह्निर्वनेतस्मिन्नभूत्किल ॥ तेनतद्वनमादीप्तमितितेतापसाब्रुवन् ॥ ४ ॥ सराजाजाह्नवीतीरेयथातेकथितंमया ॥ तेनाग्निनासमा युक्तःस्वेनैवभरतर्षभ ॥ ५ ॥ एवमावेदयामासुर्मुनयस्तेममानघ ॥ येतेभागीरथीतीरेमयादृष्टायुधिष्ठिर ॥ ६ ॥ एवंस्वेनाग्निनाराजासमायुक्तोमहीपते ॥ माशो चिथास्त्वंनृपतिंगतःसपरमांगतिं ॥ ७ ॥ गुरुशुश्रूषयाचैवजननीतेजनाधिप ॥ प्राप्तासुमहतींसिद्धिमितिमेनात्रसंशयः ॥ ८ ॥ कर्तुमर्हसिराजेंद्रतेषांत्वमुदक क्रियां ॥ भ्रातृभिःसहितःसर्वैरेतदत्रविधीयतां ॥ ९ ॥ वैशंपायनउवाच ततःसपृथिवीपालःपांडवानांधुरंधरः ॥ निर्ययौसहसोदर्यःसदारश्चनरर्षभः ॥ ॥ १० ॥ पौरजानपदाश्चैवराजभक्तिपुरस्कृताः ॥ गंगांप्रजग्मुरभितोवाससैकेनसंवृताः ॥ ११ ॥ ततोवगाह्यसलिलेसर्वेतेनरपुंगवाः ॥ युयुत्सुमग्रतःकृत्वाददु स्तोयंमहात्मने ॥ १२ ॥ गांधार्याश्चपृथायाश्चविधिवन्नामगोत्रतः ॥ शौचंनिवर्तयंतस्तेतत्रोषुर्नगराद्बहिः ॥ १३ ॥ प्रेषयामाससनरान्विधिज्ञानाप्तकारिणः ॥ गंगाद्वारंनरश्रेष्ठोयत्रदग्धोऽभवन्नृपः ॥ १४ ॥ तत्रैवतेषांकृत्यानिगंगाद्वारेन्वशात्तदा ॥ कर्तव्यानीतिपुरुषान्दत्तदेयान्महीपतिः ॥ १५ ॥ द्वादशेऽहनितेभ्यःसकृ तशौचोनराधिपः ॥ ददौश्राद्धानिविधिवद्दक्षिणावंतिपांडवः ॥ १६ ॥ धृतराष्ट्रंसमुद्दिश्यददौसपृथिवीपतिः ॥ सुवर्णंरजतंगाश्चशय्याश्चसुमहाधनाः ॥ १७ ॥ गांधार्याश्चैवतेजस्वीपृथायाश्चपृथक्पृथक् ॥ संकीर्त्यनामनीराजाददौदानमनुत्तमं ॥ १८ ॥ योयदिच्छतियावच्चतावत्सलभतेनरः ॥ शयनंभोजनंयानंमणि रत्नमथोधनं ॥ १९ ॥ यानमाच्छादनंभोगान्दासीश्चसमलंकृताः ॥ ददौराजासमुद्दिश्यतयोर्मात्रोर्महीपतिः ॥ २० ॥ ततःसपृथिवीपालोदत्वाश्राद्धान्यनेक शः ॥ प्रविवेशपुरंराजानगरंवारणाह्वयं ॥ २१ ॥ तेचापिराजवचनात्पुरुषायेगताभवन् ॥ संकल्प्यतेषांकुल्यानिपुनःप्रत्यागमंस्ततः ॥ २२ ॥ माल्यैर्गंधैश्च विविधैरर्चयित्वायथाविधि ॥ कुल्यानितेषांसंयोज्यतदाचख्युर्महीपतेः ॥ २३ ॥ समाश्वास्यतुराजानंधर्मात्मानंयुधिष्ठिरं ॥ नारदोप्यगमद्राजन्परमर्षिर्यथेप्सि तं ॥ २४ ॥ एवंवर्षाण्यतीतानिधृतराष्ट्रस्यधीमतः ॥ वनवासेतथात्रीणिनगरेदशपंचच ॥ २५ ॥

सेपिचेतिमेदिनी प्रत्यागमन्गंगामितिशेषः ॥ २२ ॥ संयोज्यगंगयेतिशेषः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ इतिश्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसश्रीगोविंदसूरिसूनोर्नीलकंठस्यकृतौभारतभावदीपेआश्रमवासिकार्थप्रकाशेऊनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ ७ ॥

हतपुत्रस्यसंग्रामेदानानिददतःसदा ॥ ज्ञातिसंबंधिमित्राणांभ्रातॄणांस्वजनस्यच ॥ २६ ॥ युधिष्ठिरस्तुनृपतिर्नातिप्रीतमनास्तदा ॥ धारयामासतद्राज्यंनिहतज्ञातिबांधवः ॥ २७ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेपर्वणिनारदागमनपर्वणिश्राद्धदानेऊनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ समाप्तंनारदागमनपर्व आश्रमवासिकंचपर्वसमाप्तं ॥ अस्यानंतरंमौसलपर्वतस्यायमाद्यःश्लोकः ॥ वैशंपायनउवाच ॥ षट्त्रिंशेत्वथसंप्राप्तेवर्षेकौरवनंदनः ॥ ददर्शविपरीतानिनिमित्तानियुधिष्ठिरः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥ अस्मिन्पर्वणिव्यासोक्ताध्यायश्लोकसंख्यान्यूनाधिक्यंचेल्लिपिकरप्रमादात्तद्बोध्यं ॥

इदंआश्रमवासिकपर्वमुंबय्याख्यराजधान्यांगणपतकृष्णाजीत्यभिधानांमुद्रायंत्रालयेमुद्रितं ॥ शकाब्दाः ॥ १७८५ ॥

॥ इति श्रीमहाभारते आश्रमवासिकपर्व समाप्तम् ॥

[OrderDescription]
,CREATED=08.06.20 13:55
,TRANSFERRED=2020/06/08 at 14:08:05
,PAGES=55
,TYPE=STD
,NAME=S0003093
,Book Name=M-3053-MAHABHARAT ASHARAMVASIK PARV
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF

FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF

FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,